

| KATOLÍCKA UNIVERZITA V RUŽOMBERKU

| TEOLOGICKÁ FAKULTA KOŠICE

INŠTITÚT CIRKEVNÝCH DEJÍN

NOTITLÆ HISTORLÆ ECCLESIASTICÆ

Ružomberok 2013

Notitiæ historiæ ecclesiasticæ

vedecký recenzovaný časopis | *Scientific peer-reviewed journal*

ročník | *Volume 2, číslo | Issue 1, rok | Year 2013*

vychádza 2x ročne | *Frequency: twice a year*

Hlavný redaktor | *Editor-In-Chief*: doc. PhDr. ThDr. Štefan LENČIŠ, PhD.

Redakčná rada | *Editorial Board*:

prof. PaedDr. ThLic. Martin WEIS, ThD. – TF Jihoceská univerzita v Českých Budějovicích

prof. ThDr. Cyril HIŠEM, PhD. – TF Košice, Katolícka univerzita v Ružomberku

doc. PhDr. Ivan CHALUPECKÝ – TF Košice, Katolícka univerzita v Ružomberku

doc. Dr. Sándor János TÓTH – Gál Ferenc Hittudományi Főiskola Szeged

ThDr. Konštantín Daniel BOLEŠ O.Praem., – Rád premonštrátov – Opátstvo Jasov

ThDr. Peter BORZA, PhD. – GTF, Prešovská univerzita v Prešove

HEDr. Ľuboslav HROMJÁK, PhD. – Teologický inštitút Spišská Kapitula, TF Košice,
Katolícka univerzita v Ružomberku

ThDr. Angelus Štefan KURUC O.Praem., PhD. – Rád premonštrátov – Opátstvo Jasov

Mons. HELic. Jozef KRIŠTOF – Segreteria di Stato, Citta del Vaticano

Mgr. Viliam Štefan DÓCI OP – Archiv und Bibliothek des Dominikanerkonventes Wien

Mgr. Peter FEDORČÁK, PhD. – FF, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Výkonný redaktor | *Executive Editor*: ThLic. Tomáš FILIP, PhD.

Jazykový redaktor slovenského textu | *Slovak text Editor*: Mgr. Helena MOTÝTEOVÁ

Jazykový redaktor anglického textu | *English text Editor*: Mgr. Lenka LAPOŠOVÁ

Jazykový redaktor nemeckého textu | *German text Editor*: ThDr. Norbert KOTOWSKI

Technický redaktor | *Technical Editor*: ThLic. Tomáš FILIP, PhD.

Návrh obálky | *Cover design*: Ján MIŠKO

Adresa vydavateľa | *Address of Editorial Publisher*:

© 2013 Verbum – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku

Námestie Andreja Hlinku 60, 034 01 Ružomberok

web: www.ku.sk

Adresa redakcie | *Address of Editorial Office*:

© Inštitút cirkevných dejín, Teologická fakulta Košice

Katolícka univerzita v Ružomberku

Hlavná 89, 041 21 Košice

web: www.icd.ktfke.sk

email: icd@ktfke.sk

ISSN 1338-9572

OBSAH | CONTENTS

Úvod <i>Editorial</i>	5
Skizze der katholischen Armee - und Marineseelsorge in Österreich-Ungarn	7
<i>The outline of the Catholic clerical military and navy service in Austria-Hungary</i> Martin Weis	
The Life And Theological Work of Jan Valerián Jirsík	
Actual State of Research Issue	15
<i>The life and theological work of Jan Valerian Jirsík – Actual state of research issue</i> Rudolf Svoboda, Soňa Kamenová, Radka Novotná	
Kristianizácia Európy pred sv. Cyrilom a Metodom	20
<i>Christianization of Europe before the saints Cyril and Methodius</i> Jozef Jurko	
Historický prierez kultu svätých a jeho postupná cirkevnoprávna úprava	49
<i>Historical overview of the cult of the saints and its gradual church and legal adjustment</i> Juraj Jurica	
Zo stredovekých dejín farnosti Jaklovce	58
<i>From the history of the parish of Jaklovce</i> Konštantín Daniel Boleš	
Opatrenia biskupa Gregora Tarkoviča zavádzané v Prešovskej eparchii počas epidémie v roku 1831	66
<i>Anti-cholera measure of bishop Gregor Tarkovič introduced in Greek orthodox eparchy of Prešov during the cholera epidemic in the year 1831</i> Anton Liška	
Kanonici Božieho hrobu v Lendaku v rokoch 1593 – 1776	77
<i>The Canons Regular of the Holy Sepulchre in Lendak 1593 – 1776</i> Angelus Štefan Kuruc	
Listina o podelení majetkov drienovskej vetvy šľachticov z Abovského rodu	86
<i>The letter of property division concerning the nobles from Drienov of the clan of Aba</i> Konštantín Daniel Boleš, Lenka Lapošová	
Sv. Stanislav – biskup, mučeník a jeho postava vo výtvarnom umení	89
<i>St. Stanislav - bishop, martyr and his figure in the visual arts</i> Mária Spoločníková	

Z Posledného rozhovoru <i>From the last interview</i>	94
Recenzie <i>Reviews</i>	99
Recenzenti príspevkov <i>Reviewers</i>	110

Americký zakladateľ svetoznámej automobilovej firmy Henry Ford v roku 1916 pre noviny Chicago Tribune vyhlásil, že história je viac-menej hlúposť. K tejto myšlienke sa vrátil aj v roku 1935, kedy svoj postoj k histórii zdôvodnil takto: „Ako mládenec som sa veľmi zaujímal o to, ako žili ľudia v minulosti; ako sa dostali z jedného miesta na druhé, ako si doma svietili, ako si varili jedlo a podobne. A tak som to hľadal v historických knihách. Dalo sa v nich síce nájsť všetko o kráľoch a prezidentoch, no tieto knihy ma nemohli naučiť nič o ich každodennom živote. A tak som si povedal, že história je hlúposť.“

Z tohto uhla pohľadu je Fordov postoj pochopiteľný, aj keď je všetkým milovníkom histórie jasné, že „veľké“ dejiny robia „veľkí“ ľudia a pozornosť je zameraná hlavne na nich. No je pravdou aj to, že kolesami dejín často otáčajú i obyčajné ruky a svoje miesto si tu zaslúžia aj tí „malí“, nepomazaní, nekorunovaní a ich každodenný život. Toto číslo nášho časopisu Vám chce preto ponúknuť dejiny „veľké“, ale aj tie „malé“, a tak sme podľa toho pre Vás vybrali články. V prvom z nich ponúka Martin Weis pohľad do života vojenských duchovných v Rakúsko-Uhorsku a následne tím českých autorov predstaví život a dielo biskupa Jana Valeriána Jirsíka. Rok 2013 na Slovensku nepochybne patrí spomienke na dielo sv. Cyrila a Metoda, preto svoje miesto si v našom časopise našiel aj príspevok Jozefa Jurka o kristianizácii Európy pred misiou solúnskych bratov. Kultom svätých a jeho cirkevnoprávnej úprave sa následne venuje Juraj Jurica. O špecifickejších problémoch i úspechoch je možné sa dočítať v článku Konštantína Daniela Boleša, ktorý sa zaoberá stredovekými dejinami farnosti Jaklovce a nepochybne aj v príspevku o proticholerových opatreniach biskupa Gregora Tarkoviča, ktorého autorom je Anton Liška, či v článku Angela Štefana Kuruca, ktorý svoju pozornosť zameriava na Kanonikov Božieho hrobu v Lendaku. Toto číslo prináša aj preklad listiny od Konštantína Daniela Boleša a Lenky Lapošovej a pohľad na postavu sv. Stanislava vo výtvarnom umení od Márie Spoločníkovej. O „veľkých“ i tých „malých“ životných okamihoch Vám prinášame posledný rozhovor s Jozefom Ilavským, ktorý pripravil Tomáš Filip. A záver tohto čísla už obligátne patrí recenziám publikácií s historickou témou.

Dúfame, že toto číslo časopisu *Notitiae Historiae Ecclesiasticae* Vám ponúkne zaujímavé a obohacujúce čítanie, ktoré by aj pána Forda presvedčilo, že história nie je hlúposť.

Redakcia

SKIZZE DER KATHOLISCHEN ARMEE - UND MARINESEELSORGE IN ÖSTERREICH-UNGARN

Martin Weis

THE OUTLINE OF THE CATHOLIC CLERICAL MILITARY AND NAVY SERVICE IN AUSTRIA-HUNGARY

Abstract: Abstract: Even though today's both military and police clerical service of the Czech Republic (and Slovakia too) can legitimately find its historical roots, hardly any detail has been paid to the history of the Catholic clerical military service in Austria-Hungary. After all, merely a few people has a marginal knowledge of, for example, the wide work of the bishop Koloman Belopotoczky, who was born on the 6th February 1845 in Ružomberok and who, at the turn of the 19th and the 20th century, reached the position of apostolic field-vicar of the Austro-Hungarian navy and army. On such roots, this study aims to remind and remember the chapter of our joint Czech and Slovak history and its great personalities.

Keywords: Church history, Austro-Hungarian army, clerical military service, apostolic field vicar, the bishop Koloman Belopotoczky

Einleitung

Wenn wir in der Öffentlichkeit jemandem die Frage stellen, was er über die Armeeseelsorger kennt, bekommen wir in den meisten Fällen einen Hinweis auf die Romangestalt des Feldkurats Katz, die stark satirisch gefasst ist, wie es übrigens bei der Mehrheit der Romangestalten des Schriftstellers Jaroslav Hašek üblich ist. Der früher geborene Teil der Öffentlichkeit erinnert sich dabei an die Phrasen der kommunistischen Ideologie der vergangenen Jahre und sie werden uns erzählen, wie die Kirche durch ihre Armeeseelsorger die Waffen gesegnet hätte u. ä. Wahrscheinlich nur eine niedrigere Menge der Befragten würden sich an die Fernsehens-Reportage über die jetzigen Armeekapläne erinnern, die die Soldaten unserer Armee in die ausländischen Missionen begleitet haben. Ich vermute, dass man die traurige Tatsache feststellen kann, dass die Menschen ein sehr kleines Bewusstsein über die Armeeseelsorge und ihre langjährige Tradition haben. Darum stellt sich diese Studie als Ziel auf die historischen Wurzeln der Armeeseelsorge hinzuweisen und wie ein Steinchen in das Mosaik des großen und bunten

Bildes der Armeeseelsorge die Informationen über die katholische Armeeseelsorge in Österreich-Ungarn an der Wende des 19. und 20. Jahrhunderts zu vermitteln, und zwar im Kontext der Zeit.

Historische Wurzeln der Seelsorge

Zuerst versuchen wir die Antwort auf die Frage zu finden, wo historische Wurzeln der professionellen Armeeseelsorge zu suchen sind. Vielleicht jede Armee in der Vergangenheit, schon mit den alten Griechen und Römern beginnend, bemühte sich, in den entscheidenden Phasen der Feldzüge sich durch Gebete und der hergebrachten Opfer die Gunst der Gottheiten zu sichern.¹ In den Anfängen bei dem Historiker Eusebius finden wir die Geschichte über den sog. Regenwunder, der sich dank den Gebeten der Christen in der Melitenischen Legion des Heeres von Kaiser Marcus Aurelius abspielte.²

Seit wann finden wir in den Reihen des Heeres christliche Geistliche, die hier offiziell wirken können? Für das entscheidende Datum können wir den 28. Oktober 312 halten, als die legendäre Schlacht bei der Milvianer Brücke stattfand, die die Weiche in der Geschichte neu gestellt hat. Kaiser Konstantin der Große, der in den Jahren 306 – 337 regierte, ließ ganz unerwartet am Vorabend der Schlacht an den Schilden seiner Soldaten das Zeichen des Monogramms von Christus anbringen. Angeblich deswegen, dass er im Traum eine Vision hatte, dass er in diesem Zeichen siegt. Nach seinem Sieg gegen seinen Rivale Maxentius ließ er den Toleranzpaten für die Christen herausgeben und nachdem er das ganze Römische Imperium beherrschte, begann er die Christen durch zahlreiche Privilegien und materiellen Gaben zu unterstützen. Das Christentum begann sein Siegeszug. Es ist sicher, dass der Hof des Kaisers auch zahlreiche Geistliche begleiteten, die nach dem Wunsch des Kaisers notwendige Gebete für das Gelingen der Unternehmungen übten: *„durch feierliche Gesänge und Hymnen lobten die Christen den alles regierenden Gott und dann den frommen Kaiser und seine gottgefällige Söhne.“*³ Nebenbei muss

¹ Auch in der griechischen Mythologie befindet sich die Geschichte, wie der König Agamemnon als Opfer seine eigene Tochter Ifigenie bringen musste, um günstiges Wetter für den Feldzug zu sichern. Sehr bunte Geschichte aus der Bibel, dem Alten Testament auf einigen Stellen schildern die Notwendigkeit des Gebets und der Segnung für das Gelingen des Kriegszuges. Tomáš Holub zeigt in seiner Monographie, die der Problematik der Lehre über den gerechten Krieg gewidmet wird, dass in den Büchern des Alten Testaments der Kriegssieg der Israeliten als die mächtige Gottes Tat wahrgenommen wird und dass wenn die Israeliten der Versuchung verfallen sind, den Kriegssieg als die Bestätigung ihrer eigenen Kraft, von der Gottes Macht unabhängig, wahrzunehmen, dann wurden sie von Gott bestraft. Vgl. HOLUB Tomáš. *Boj proti terorismu ve světe nauky o takzvané spravedlivé válce: Návrh kritériologie*. Praha : Verteidigungsministerium der Tschechischen Republik (Ministerstvo obrany České republiky), 2009, s. 37.

² Historiker Eusebius führt wörtlich an: *„Man erzählt, dass Marcus Aurelius, im Begriff den Germanen und Sarmaten eine Schlacht zu liefern, in einer großen Not sich befunden habe, weil sein Heer von Durst gequält wurde. Da haben die Soldaten der so genannten Melitenischen Legion, welche durch das Verdienst ihres Glaubens noch von der Zeit bis jetzt besteht, als sie schon gegen den Feind in Schlachtordnung standen, sich nach der bei uns üblichen Weise zu beten, auf die Knie zur Erde niedergelassen und zu Gott gebetet. Dieser Anblick schon erschien den Feinden wunderbar, aber es soll gleich darauf noch etwas viel Wunderbareres erfolgt sein, ein Gewitter nämlich, das die Feinde in Flucht trieb und Verderben über sie brachte, und ein Regen, welcher das ganze Heer, wobei die Betenden sich befanden und das in kurzer Zeit vor Durst hätte zu Grunde gehen müssen, erquickte. Diese Erzählung dieser Begebenheit findet sich nicht nur bei nicht christlichen Schriftstellern, welche die Geschichte der damaligen Zeiten beschrieben haben, sondern ist auch von den unsrigen aufgezeichnet. Indes erzählen die heidnischen Schriftsteller als Leute, die unseren Glauben nicht haben, bloß das Wunder, gestehen aber nicht ein, dass es auf das Gebet der Unsrigen erfolgt sei...“* PAMPHILII, Eusebius, *Církevní dějiny*. Praha : Státní ústřední církevní nakladatelství, 1988, s. 90.

³ ebd., s. 189.

bemerkt werden, dass der Nachfolger von Konstantin dem Großen, sein Sohn Flavius Iulius Constantius (317 – 361) seine Regierung mit einem Massaker unter den Angehörigen seines eigenen Geschlechtes begonnen hat, aus dem Grunde, dass er potentielle Usurpator des Thrones liquidieren wollte. So ging er in den Spuren seines Vaters, der seine zweite Frau Fausta in heißem Dampf zum Tode „gekocht“ hat, als er davor auf ihren Anlass seinen Sohn Crispus töten ließ. Diese Taten waren sicher nicht christlich, aber es fand sich niemand, der diesen „frommen Imperator“ kritisieren wagte. Gerade umgekehrt, der Kirchengeschichtler Eusebios finden für Konstantin nur Worte des Lobes.⁴

Gleich wie wir die Geistlichen in den Scharen von christlichen Imperatoren des Antik-Rom sehen können, oder auch in den Scharen der christianisierten germanischen Könige, die auf den Trümmern des antiken Imperiums neue staatliche Gebilden gebaut haben, kann man mehrere Geistlichen, oder sogar Bischöfe sehen, die mit dem Herrscher an dem Heereszug teilgenommen haben. Die Zeit des Anfangs des zweites Jahrtausends brachte Kreuzzüge gegen Muslime, an deren Spitze oft ein hoher Geistlicher als Papstlegat stand. Auch manche Reihengeistlichen empfingen das Kreuz und nahmen an den Kreuzzügen teil. Zwar nicht mit dem Schwert in der Hand, sondern als Kapläne der vornehmen Ritter, die auch als Chronikschreiber gedient haben, dank denen sich das Augenzeugnis der Teilnehmer über die Kreuzzüge erhalten haben. Die Kreuzzüge endeten in ihren Folgen mit einer Katastrophe und die zahlreichen Chronikschreiber haben dann die Misserfolge der Kreuzzüge der Disziplinlosigkeit und der sittlichen und geistlichen Verderbtheit, die unter den Kreuzrittern herrschte zugeschrieben. Es wurde doch eine traurige Regel, dass die Soldaten bei den Kreuzzügen sogar auch von Prostituierten begleitet wurden. Und dabei wurden die Kreuzzüge auch als fromme Wallfahrten wahrgenommen und jeder, der das Kreuz empfing, verpflichtete sich zur Enthaltsamkeit. Unser Chronist Jarloch kommentierte in seiner Chronik die vernichtende Niederlage der Kreuzritter mit gewisser Genugtuung, dass so Gott die Hochmütigen demütigt, weil sich die Kreuzritter nur auf ihre Schwerte verlassen haben und weil sie die Gottes Hilfe verachtet haben, wenn sie statt zu beten mit leichten Frauen verkehrten - so *„entstand viel Unrat, Gott widerlich. Denn es passt nicht gut zusammen und es verträgt sich nicht, wenn sich an einer Stelle Kriegswaffen und Verkehr mit Dirnen befinden...“*

Auf der anderen Seite ist es notwendig wahrzunehmen, dass bei den Kreuzzügen ein neuer Typ der Orden entstanden ist, der in sich die Spiritualität des Mönchs und des Ritters verbunden hat – die Armeeorden. In den Reihen solcher Orden finden wir dann Ordenskapläne, deren erste Aufgabe die Seelsorge um die Soldaten und Diener des Ordens war. Man kann annehmen, dass wir gerade diese Geistlichen für irgendwelche erste „professionelle“ Armeeseelsorger halten dürfen.⁵

⁴ ebd., s. 175 – 189.

⁵ Der erste Armeeritterorden – Templer – wurde in Jerusalem um 1118 gegründet. An seinem Anfang stand der Verein der französischen Ritter für Schutz der Pilgerfahrer zwischen Jerusalem und Jaffa. Der Orden hatte seinen Sitz in Jerusalem an der Stelle, wo früher der Salomontempel stand. Aus der lateinischen Bezeichnung für den Tempel – templum – stammt auch die Bezeichnung des Ordens. Die Sendung der Templer war, die Pilger zu schützen – und zwar auch mit der Waffe in der Hand. Von Anfang an wurden sie für Ordensleute gehalten, weil sie Armut, Keuschheit und Gehorsam eingehalten haben. Ihre Ordensregeln basierten auf den Ordensregeln der Kanoniker, der Ordensregeln hl. Benedikt und auf den Zisterzienser-Ordensregeln. Später hat die Ordensregeln

Aus einer zahlreichen Reihe von Geistlichen dieses Zeitraumes erinnere ich an die Gestalt des Heiligen Johann Kapistran, der sich mit seinem liebevollen Zugang zu den Soldaten und durch seinen Mut bei der Verteidigung von Belgrad im Kampf gegen das Heer des Sultans Mehmed II. in die Geschichte eingeschrieben hat. Der berühmte Sieg der christlichen Heere über die rasenden Angreifer am 22. Juli 1456 ist bis jetzt mit der Legende über den mutigen Mönch, der an der Spitze der Kämpfer mit Banner mit Kreuz stand und das Kriegskennwort Jesus gerufen hat.⁶

Habsburger Heere und Anfänge der professionellen katholischen Armeeseelsorge

Die Anfänge der echten Professionalisierung der Armeeseelsorge finden wir im 15. Jahrhundert. Als erstes Dokument wird das sog. Kriegsbuch vom Jahr 1475 angeführt, das die Funktion des Armeekaplans erwähnt, der ein frommer und mutiger christlicher Mann sein sollte. Nach dieser Quelle war der Armeekaplan unter Offiziere gezählt und er sollte bei einem Kriegszug dieselbe Versorgung bekommen wie Offiziere. Wörtlich führt man an, dass „er im Offizierzelt logiert“. Und welche Aufgaben wurden für diesen Armeekaplan festgestellt? Er sollte eine rein geistliche Sendung ausüben und die Offiziere und Mannschaft durch Wort Gottes trösten, die Verletzten stillen, zur Einheit, Tapferkeit und Geduld im Ertragen der Schwierigkeiten des Soldatenstandes auffordern. Der Armeekaplan musste darüber hinaus noch im gewissen Maße auch Heilerkunst beherrschen, denn es passierte manchmal, dass er sich den kranken und verletzten Soldaten nicht nur als Geistlicher, sondern auch als Arzt und Wundheiler widmen.⁷

Im Jahr 1534 finden wir schon in den Habsburger Heeren die ersten Spuren der geistlichen Hierarchie. In der Zeit der Armeecooperationen waren die Armeekaplane dem „geistlichen Vorgesetzten“ voll unterordnet, die meistens Landesprälate und Bischöfe

von Templern der Ausrüfer des zweiten Kreuzzuges, hl. Bernard von Clairvaux, geändert. Die Templer wurden zum Fasten, Gebet von Officium und Enthaltbarkeit verpflichtet und sie sollten sich einfach im Einklang mit ihrem Soldatenleben bekleiden. Durch das Fasten sollten sie sich nicht entkräften, z. B. Reihensoldaten sollten gut ernährt werden, damit sie ihre Aufgabe erfüllen könnten. Das Gelübde der Armut äußerte auch das Ordenszeichen mit zwei Rittern, die auf einem Pferd sitzen. Als äußeres Zeichen der Zugehörigkeit zum Orden trugen die Ritter einen weißen Mantel mit schwarzem Kreuz. Etwa zu derselben Zeit wurde in Jerusalem auch der Orden von Johanitern, der späteren Malteser Ritter gegründet. Genauso wie die Templer knüpften sie an die Kanoniker an, obwohl ihre primäre Sendung war, sich um das Spital des hl. Johannes Täufer zu kümmern. Sie lebten nach den Ordensregeln hl. Augustin, sie hielten die Evangeliumsrate der Armut, Keuschheit und Gehorsam ein. In der Kommunität lebten sowohl die Priester, als auch die Laienbrüder. Unter dem zweiten Ordensvorgesetzten Raymond du Puy empfing der Johaniterorden neben der monastisch Spitalfunktion auch die Funktion der Soldaten-Ritter. Als Ordensgewand trugen die Ritter einen schwarzen Mantel mit weißem achteckigem Kreuz, das sie an acht Tugenden des Ritters oder auch acht Sprachen und Nationalitäten erinnern sollte. Von dem Orden der Johaniter teilte sich später eine Gruppe von deutschsprachigen Spitalmännern, die sich dann 1198 in Akkon in einen selbstständigen Ritterorden transformierte. Die Spitalmänner richteten sich auch weiter nach den Ordensregeln hl. Augustin, die Laienritter dann nach der Organisation und Ordensregeln der Templer. So entstand der Orden der deutschen Ritter, der außer anderem durch Gewalttaten bei der Christianisierung des Baltikums traurig berühmt wurden. Die Ritterorden dienten als Schutz der Pilger oder als gesundheitliche Spitalpflege. Zugleich war ihre Aufgabe die Grenze der christlichen Staaten in Palästina zu schützen, was aber ihre ursprüngliche Sendung nicht war. Und so sorgten die Orden auch für Festungen und Burgen, z. B. die berühmte Krak des Chevaliers, in denen sie eine relativ ständige Armee hielten. Zu der Problematik der Ritterorden kann man z.B. das Buch von BUBEN Milan M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích*, Teil 1, *Řády rytířské a křižovníci*, Praha : Libri, 2002 nützen.

⁶ Vgl. TARZIA, Antonio. *Svatí na každý den: historie – spiritualita – umění*. Band IV. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 120.

⁷ Vgl. BAUMGARTNER, Paul Maria. *Die Katholische Kirche unserer Zeit und ihre Diener in Wort und Bild*. Band II., Wien : Verlag der Leo-Gesellschaft, 1900, s. 535.

waren. Die Bezeichnungen dieser Vorgesetzten waren aber sehr unterschiedlich – wir können die Bezeichnung als Armeegeneralvikar, großer Kaplan, Feldsuperior oder Generalstabkaplan finden. Diese Würdenträger hatten dieselbe kirchliche Jurisdiktion wie Delegaten des Apostolischen Stuhls bei der Armee.⁸

Ein anderer wichtiger Einschnitt in der Geschichte der Armeeseelsorge ist das Jahr 1643. In diesem Jahr übergab der Papst Urban VIII. mit seinem Breve vom 18. September die bischöfliche Jurisdiktion über die Geistlichen in der kaiserlichen Armee dem Beichtvater des Kaisers Ferdinand III. Der erwarb durch die Person seines Beichtvaters geistliche Befugnis über alle Soldaten und den in den Armeelagern logierenden Personen. Es muss erwähnt werden, dass der fromme Kaiser diese geistliche Befugnis auf den Orden der Jesuiten delegierte, denn aus ihren Reihen rekrutierten sich die meisten Kaiserbeichtväter. Der Orden wählte dann einen von ihren Mitgliedern für die Funktion des Vorgesetzten der Armeeseelsorger, der in Wien seinen Sitz hatte und zu Mitgliedern des Kaiserhofs gezählt wurde. Im Jahr 1689 begrenzte der Papst diese Befugnisse nur für den Kriegsstand und in der Zeit des Friedens sollte der Hauptseelsorger der Armeegeistlichen der päpstliche Nuntius sein, der seinen Sitz in Wien hatte. Wie sich aber in den folgenden Jahren zeigte, brachte diese Verteilung den geistlichen Befugnissen Probleme und sie musste durch päpstliche Verordnungen mehrmals geregelt werden.⁹ Langfristiger Kompetenzstreit wurde schließlich mit der Aufhebung des Jesuitenordens im Jahr 1773 gelöst. Vor der Herrscherin Maria Theresia war die Aufgabe, wie sie die Problematik der Reorganisierung der Armeeseelsorge lösen soll. Die Herrscherin errichtete das Feldvikariat und am 4. Dezember 1773 bestimmte sie den ehemaligen Bischof von Roermond, Heinrich Johann Kerens.¹⁰ Es geschah danach, als der ursprünglich bestimmte Bischof Ferdinand Michael Cyriakus von Hallweil nicht lange nach seiner Designierung durch die Herrscherin auf die Stelle des Vorgesetzten der Armeeseelsorger am 6. Juni 1773 starb.¹¹ Papst Klement XIV. bestätigte es mit seinem Breve vom 22. Dezember 1773 und der päpstliche Pro-Nuntius in Wien, Kardinal Anton Eugen überreichte dem Bischof Kerens die geistliche Hauptjurisdiktion über der kaiserlichen Armee in den friedlichen und Kriegsjahren.¹²

⁸ ebd. s. 536.

⁹ Das erste Dokument war das Breve des Papstes Klement XI. vom 28. Juni 1717, in dem die Kompetenzstreiten zwischen dem Nuntius und dem Beichtvater des Kaisers Karl IV., dem Großen Kaplan Georg Tönnemann, S.J. gelöst wurden, das zweite Dokument ist vom 8. Juni 1720, in dem Innozenz XI. die geistlichen Befugnisse für den Großen Kaplan als den delegierten apostolischen Feldvikar regelt, und zwar für sieben Jahre. Papst Innozenz regelt in seinem Breve vom 25. September 1722 diese Befugnisse wieder und am 10. März 1741 muss die Problematik des Hauptseelsorgers aller Armeeseelsorger der kaiserlichen Armee und der Hilfskörper in seinem Breve wieder lösen. Vgl. BAUMGARTNER, Paul Maria. *Die Katholische Kirche unserer Zeit und ihre Diener in Wort und Bild*, s. 536.

¹⁰ Johann Heinrich von Kerens stammte aus Maastricht, wo er am 22. Mai 1725 geboren wurde. Im Jahr 1740 tritt er in den Jesuitenorden, er studierte unter anderem in Brüssel und Olmütz. Im Jahr 1754 lehrte er an der Theresianischen Akademie in Wien und 1769 wurde er zum Bischof von Roermond. Von dort wurde er für die Stelle des Feldvikars der kaiserlichen Armee und Bischof von Wiener Neustadt bestimmt. Unter Josef II. wurde er zum ersten Bischof des neu errichteten Bistums in St. Pölten ernannt. Er starb in Wien am 26. November 1792 im Alter von 67 Jahren. Vgl. <http://www.catholic—hierarchy.org/bishop/bkere.html>, zit. am 1. 4. 2012.

¹¹ Ferdinand Michael Cyriakus von Hallweil wurde am 9. August 1706 in Wien geboren und seit 1741 war er Bischof von Wiener Neustadt. Vgl. <http://www.catholic—hierarchy.org/bishop/bhallw.html>, zit. am 1. 4. 2012

¹² Vgl. <http://www.catholic—hierarchy.org/bishop/bkere.html>, zit. am 1. 4. 2012.

Der erste Schritt des neuen Hirten der Armeeseelsorger wurde die Gründung des sog. Feldkonsistoriums. Die Seelsorge wurde in Feldsuperioraten verteilt, deren Grenze sich mit der Grenze der einzelnen Länder der Monarchie gedeckt hat. Es wurden Armeekirchen und Kapellen sowohl bei dem Sitz der Garnison, als auch bei den Spitälern errichtet. Die Armeekapläne, die bei jedem Regiment bestallt wurden, haben die Aufgabe gehabt, außer der üblichen Seelsorge, wie im laufenden geistlichen Leben der Soldaten und ihrer Offiziere Sakramente zu erteilen, auch feierliche Gottesdienste anlässlich der Lebensjubilaren des Herrschers zu feiern, Bestattungen zu üben, die Fahnen zu segnen, Gebete und Segen vor Kriegsoperationen auszusprechen usw. Es wurde für selbstverständlich gehalten, dass sie in ihren Predigten zu Mannschaften vor allem die Tugend der Tapferkeit betont haben. Falls es zu groben Entgleisungen eines Soldaten kam, für welche er von dem Militärgericht zum Tod verurteilt wurde, war die Aufgabe des Armeeseelsorgers, dass er den Verurteilten geistlich auf den Tod vorbereitet.¹³

Armeeseelsorge am Wende des 19. und 20. Jahrhunderts

Das apostolische Feldvikariat der kaiserlichen Armee wurde mehrmals reorganisiert und die Zahl der Armeeseelsorger wurde geändert.¹⁴

So z.B. im Jahr 1869 wurde für die kaiserliche Marine der Marinesuperiorat mit dem Sitz in Pula errichtet, der in seiner Jurisdiktion Marinearmeespitäler, Marinearmeeakademie in Fiume und selbstverständlich alle Armeematrosen in dem aktiven Dienst hatte. Dieser Dienst wurde in den friedlichen Zeiten von 6 Marinearmeekaplänen ausgeübt.

Die Statistiken geben an, dass im Jahr 1900 im aktiven Dienst auch 1 apostolischer Feldvikar, 1 Feldkonsistoriumsdirektor, 2 Feldkonsistoriumssekretäre, 15 Armeekapläne, 32 Feldkurate, 39 römisch-katholische Armeekapläne, 12 griechisch-katholische Armeekapläne, 9 Geistliche – Professoren und 17 Armeekapläne an den Offizierschulen waren. Nach der Okkupation von Bosnien und Herzegowina wurde der Stand um 1 Armeepfarrer, 2 Feldkurate der 1. Klasse und 6 Armeekapläne der 2. Klasse erhöht.

Zum apostolischen Feldvikar wurde Bischof Koloman Belepoozsky, der aus Ružomberok stammte, wo er am 6. Februar 1845 geboren wurde. Zum Priester wurde er in Spiš am Juni 1868 ordiniert und danach studierte er an der Universität in Innsbruck. Am 22. Juli 1890 wurde er im Alter von 45 Jahren zum apostolischen Feldvikar ernannt und an demselben Tag auch zum Titularbischof von Triacle. Die Bischofsweihe empfing er am 5. Oktober 1890.¹⁵

Die Statistiken führen an, dass in der Zeit seiner Tätigkeit die Zahl der Armeeseelsorger (im aktiven Dienst und der Reservisten) 143 Personen erreichte, von denen 15 Doktoren der Theologie und Philosophie, 5 Kanoniker der Domkapiteln, 5 päpstliche Kammerherren, 2 Pröpste, 1 Abt, 7 Konsistoriumsräte, 1 Hofkaplan waren. Insgesamt 10 Armeeseelsorger wurden mit dem Franz-Josef-Ritterkreuz und 12 andere

¹³ Vgl. BAUMGARTNER, Paul Maria. *Die Katholische Kirche unserer Zeit und ihre Diener in Wort und Bild*, s. 537.

¹⁴ ALLMAYER, Johann C. – BECK, Erich Lessing. *Die k.u.k. Armee. 1848-1918.*, München : Verlag Bertelsmann 1974.

¹⁵ Vgl. <http://www.catholic—hierarchy.org/bishop/bbelep.html>, zit. am 1. 4. 2012.

mit den verdienstlichen Medaillen ausgezeichnet. Die Quellen führen an, dass Bischof Koloman Belepoczky die ihm anvertrauten Armeeseelsorger tüchtig visitierte, und zwar auch in den entfernten Gebieten von Bosnien und Herzegowina. Für diese sorgfältige Pflege erhielt er das große Kreuz des Franz-Josef-Ordens.¹⁶ Im Juni 1911 resignierte er auf seine Funktion aus gesundheitlichen Gründen und am Anfang des Weltkrieges starb er am 15. Dezember 1914 im Alter von nicht erreichten 70 Jahren.¹⁷

Inmitten der Flammen des Brandes des Weltkrieges wurde zum apostolischen Feldvikar Bischof Emmerich Bjelik, der am 22. Juli 1860 in der Stadt Illava geboren wurde. Er ergriff die Funktion am 8. Januar 1913 und resignierte nach dem Zerfall der Monarchie am 11. November 1918.¹⁸

Am Rande unseres Themas muss man bemerken, dass die Armee von Österreich-Ungarn auch Armeeseelsorger der nichtkatholischen Kirchen hatte und dass nach der Annexion von Bosnien und Herzegowina auch islamische Geistliche in ihren Reihen hatte, die als Feldimamen bezeichnet wurden und dass für die jüdischen Soldaten in den Kriegsjahren auch ein Feldrabbiner bestimmt wurde.¹⁹

Abschließend

Der Kirchengeschichtler Jaroslav Polc führt an, dass während des ersten Jahrzehntes der Tschechoslowakischen Republik fast ein Fünftel der Vorkriegskatholiken die Katholische Kirche verlassen hat, aber nicht alle sind zu anderen nichtkatholischen Kirchen übergegangen. Manche haben sich bei der Volkszählung als konfessionslos bekannt.²⁰ Der Weltkrieg, an die Armeeseelsorger nicht nur im Hinterland, sondern auch im Dienst in den Lazaretten oder direkt in der engen Nähe der Frontlinie, betraf viele von ihnen lebenslang an der körperlichen Gesundheit. Manche von ihnen wurden aber stärker im geistlichen Gebiet betroffen. In diesem Zusammenhang ist daran zu erinnern, dass in den Jahren 1918 – 1924 in unserer Heimat zu der stärksten Welle des Abtretens der katholischen Priester kam. Insgesamt sind fast 300 Priester abgetreten, aber einige sind in den folgenden Jahren wieder in die Reihen der Katholischen Kirche zurückgetreten.²¹

Der Kirchengeschichtler Jaroslav Kadlec führt in seiner Monographie „Českobudějovická diecéze“, dass am Anfang der zwanziger Jahre verließen die katholische Kirche nur in der Budweiser Diözese 40 Priester.²² Aus den zugänglichen Quellen, die z.B. im Bischofsarchiv in Budweis deponiert sind, können wir feststellen, dass unter diesen geistlichen Apostaten, eine hohe Zahl der Priester war, die auch als sog. Reservisten in der Funktion der Armeeseelsorger durch die Hölle des Weltkrieges durchgegangen sind; es bietet also die Frage für weitere Forschung. Wie waren die Kriegsarmeeseelsorger hinsichtlich der geistlichen und psychischen Dimension auf den

¹⁶ Vgl. BAUMGARTNER, Paul Maria. *Die Katholische Kirche unserer Zeit und ihre Diener in Wort und Bild*, s. 540.

¹⁷ Vgl. <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bbelep.html>, zit. am 1. 4. 2012.

¹⁸ Vgl. <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bbje.html>, zit. am 1. 4. 2012.

¹⁹ Vgl. BAUMGARTNER, Paul Maria. *Die Katholische Kirche unserer Zeit und ihre Diener in Wort und Bild*, s. 538 – 539.

²⁰ Vgl. POLC, Jaroslav. *Stručný přehled dějin českých a moravských diecézí po třicetileté válce*, Praha: KTF, 1995, s. 21.

²¹ ebd. s. 22.

²² Vgl. KADLEC, Jaroslav. *Českobudějovická diecéze*, České Budějovice: Setkání, 1995, s. 39.

Schreck des Kriegsrasens vorbereitet? Und hat sie überhaupt jemand auf diese grausige Eventualität professionell vorbereitet? Aber nicht alle Armeeseelsorgen haben versagt.²³

Zum Schluss erinnern wir als Beleg dieser Behauptung das Schicksal des tapferen P. Gothard Felix, der während des ersten Weltkriegs Feldkurat war. Nach der Demobilisierung wechselte er einige Kaplanstellen und er wurde als Pfarrer in Borotín bei Tabor im Jahr 1923 bestellt. Von dort kam er am 1. Februar 1929 in den nahen Ort Jistebnice, wo die Stelle nach dem Abfall des Dekans Stupka von dem katholischen Glauben leer wurde. Er widmete sich seiner Pfarrei voll und zwar nicht nur von der geistlichen Sicht. Er leitete das ganze Leben des Städtchens, wo er auch Bürgermeister war. Als tüchtiger Tscheche äußerte er ganz öffentlich seinen Widerstand und Missachtung den deutschen Soldaten am Anfang der Okkupation der Tschechoslowakei. P. Felix wurde verhaftet und in Konzentrationslager Oranienburg geschickt, woher er zwar fast nach einem Jahr zurückkam, aber mit so geschädigter Gesundheit, dass er schon am 24. September 1940 auf Folgen des Folterns starb. Er wurde unter strengen Sicherungsmaßnahmen mit Ausschluss der Öffentlichkeit in den nächtlichen Stunden im Geburtsort Koloveč bestattet.²⁴

Adresa autora:

prof. PaedDr. ThLic. Martin Weis, ThD.

Teologická fakulta

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Kněžská 8, CZ – 370 01

e-mail: weis@tf.jcu.cz

²³ Es gibt eine große Menge von Literatur zu diesem Thema, und es ist nicht möglich, sie alle im Rahmen dieser Studie zu erwähnen und kritisch zu bewerten. Deswegen möchte ich hier nur auf die Werke der kirchlichen Historiker von der letzten Zeit hinweisen. Vgl. VAŠKO Václav. *Neumlčená: Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce 1*. Praha : Zvon, 1990, S 243 – 245 und VAŠKO, Václav. *Dům na skále 1, Církev zkoušená: 1945 – začátek 1950*, Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2004; WEIS, Martin. Der Weg von der Diktatur des Nationalsozialismus zu den Dekreten des Präsidenten Beneš. Ein Blick in die Geschichte der katholischen Kirche in Südböhmen. In: *HLK – Neue Folge*, 24, 2007, No. 91, Flacius Verlag Fürth/Bayern, ISSN 0724-7600, s. 439 – 450.

²⁴ Vgl. BENEŠ, Josef. *Kaine, kde je tvůj bratr?*, Praha : Česká katolická charita, 1971, s. 231 – 233.

THE LIFE AND THEOLOGICAL WORK OF JAN VALERIÁN JIRSÍK – ACTUAL STATE OF RESEARCH ISSUE

Rudolf Svoboda, Soňa Kamenová, Radka Novotná

Abstract: The project focuses on one of the most significant figures of the Czech religious life of the 19th century Jan Valerián Jirsík (1798-1883).¹ Currently, there is no monograph reflecting the current research approaches. Jirsík went down in history primarily as a theologian, Bishop of České Budějovice, education supporter and advocate of the Czech national interests in ethnically mixed Habsburg monarchy of his time. A research of the Czech and foreign archival sources must be done as well as published works stored in research libraries.

Keywords: The 19th century. Biography. Jirsík. Theology.

Present state of research issue

The research of the lives and works of significant personalities is a regular part of contemporary church history and history of theology. Jan Valerián Jirsík (1798 – 1883) undoubtedly belongs to personalities who are still recognized by general public for his positive citizen involvement.

Jan Valerián Jirsík became involved already as an ordinary priest of the Archdiocese of Prague during the 1840s in church and social events. He earned his fame for his literary and preaching abilities. In this period, he created a number of theological works primarily focused on pastoral and dogmatic subjects. He also excelled in his efforts to reach the understanding with other Christian denominations. In social terms, he became known as a supporter of the Czech social life. His skills and commitment helped him to succeed in religious career. After a couple of important positions as a vicar he was promoted to a respected post in the Prague Metropolitan Chapter.

¹ This study is a sub output from the granted project GA JU „Tradice, proměny tradice, setkání tradic. Příspěvek k poznání dynamiky tradice.“

At the same time he held the post of a preacher at St. Vítus Cathedral and became reknown as an editor of the Journal for Catholic clergy.² In 1851 he was appointed Bishop of České Budějovice.

During his assignment in the Diocese of České Budějovice, he intensely occupied himself with pastoral issues and education as demonstrated by the magazine *Ordinariátní listy* regularly issued throughout his episcopate,³ pastoral conferences and diocesan synods organized by him, as well as founded schools. His whole episcopate, however, was stigmatized by the growing nationalistic rivalry between Czechs and Germans in his ethnically mixed diocese and also by the growing influence of the social and economic liberalism of the second half of the nineteenth century.

For more than thirty years working in the bishop's office, his fame crossed the borders of the diocese many times, not only for his social and even political activities but also because of his theological work: As a bishop he held the position of a representative in the State Assembly and later received a mandate into the Imperial Council. He participated in the global event of the First Vatican Council, where he supported the minority of bishops who opposed the dogmatic declaration of papal infallibility. Although he was not as literary prolific as before entering the office of bishop, his work *Populární dogmatika* (Popular Doctrine) was repeatedly published in amended editions in Czech and German.⁴

In recent decades, Jirsík was not given as much attention as his historical and theological legacy deserves. The last monograph devoted to his life came out in the early 1990s. Its author was a prominent Czech church historian Jaroslav Kadlec.⁵ The way Kadlec processed his monograph is already obsolete in terms of methodology. In addition, the author focused mainly on Jirsík's life events at the time of his episcopal activity, whereas he based mainly on studies of selected documents stored in local archives.

² JIRSÍK, Jan Valerián. *Škola nedělní pro vyrostlou mládež, jakož také kniha vzdělávající pro obecný lid*. Praha : Jozefa Fetterlová z Wildenbrunu, 1826.

JIRSÍK, Jan Valerián. *Říp a jeho Chrám: popsání obého, jež při příležitosti slavnosti sedmistoletého obnovení tébož chrámu v české i německé řeči vydal Jan Valerián Jirsík*. Praha: Knížecí arcibiskupská knihtiskárna, 1826. Published in German, too.

JIRSÍK, Jan Valerián. *Bobomil. Zpráva jednoho upřímného evangelického křesťana v důležitosti pravé víry Kristovy. Čtení pospěšné a spasitelné, kteréž sepsal a vydal Jan Valerián Jirsík*. Praha : Jozefa Fetterlová z Wildenbrunu, 1835. Other editions in Czech in 1946 and 1950, in German in 1948.

JIRSÍK, Jan Valerián. *Proč jsem Katolíkem? Slovo k prostému katolíku, jakby z víry své počet dáti měl*. Praha : Dědictví Svatojanské – Knížecí arcibiskupská tiskárna, 1835. Amended Expanded edition in Czech in 1836, 1840, 1846; in German in 1946 a 1950.

JIRSÍK, Jan Valerián. *O církevním přikázání postu*. Praha: Knížecí arcibiskupská tiskárna, 1939.

JIRSÍK, Jan Valerián. *Dvacetero přátelských listů k Evangelíkům nebo Protestantům v Čechách bytující*. Praha : Knížecí arcibiskupská tiskárna, 1842.

JIRSÍK, Jan Valerián. *Kázání na všechny neděle a svátky celého roku a řeči příležitostné*. Praha: Tiskem u c.k. dvorní tiskárny synů Bohumila Haase, 1850 – 1851. Two following editions.

³ Erlässe des bischöflichen Ordinariates von Budweis an den Klerus der Diöcese 1852 – 1870; Ordinariátní list Budějovické diecéze/Ordinariats-Blatt der Budweiser Diöcese 1871 – 1883.

⁴ JIRSÍK, Jan Valerián. *Populární dogmatika*. Praha : Dědictví Svatého Jana Nepomuckého, 1941. Další vydání v češtině vyšla v letech 1947, 1952, 1966 a 1975. Four editions in German, translated into Croatian, too.

⁵ KADLEC, Jaroslav. *Jan Valerián Jirsík: Biskup českobudějovický*. České Budějovice : Sdružení sv. Jana Neumanna, 1993.

Also by KADLEC, Jaroslav. *Biskup Jan Valerián Jirsík jako politik*. In *Traditio et cultus*. Praha : Univerzita Karlova, 1993, s. 201 – 210.

This is just a brief introduction of this personality though the book contains valuable summary of the bibliography of older authors. His theological work remains almost unreflected. In the last two decades, several popularly-styled works came out mainly in the South Bohemian region; however, they only briefly summarize what has been written before without any scientific ambitions. Their aim was to popularize and bring the former Bishop of České Budějovice to mind of the public.⁶ It can be said that today there is no modern Jirsík's biography that would be elaborated on the basis of domestic historical sources and especially of sources available abroad.

The absence of such a monograph prevented a deeper appreciation of his theological work to some extent although in recent years, scholars increasingly emphasize domestic theological tradition and several authors have published partial studies in the context of their own expertise.

In the field of pastoral theology: Alois Křišťan (2006)⁷ and Tomáš Veber (2006),⁸ in fundamental theology: Eduard Krumpolc (2011),⁹ in dogmatic theology: Peter Košulič (2009),¹⁰ and in ecumenical theology: Jaroslav Vokoun (1999).¹¹

In the field of church history of the Diocese of České Budějovice, there are available works devoted to the first two Bishops of České Budějovice, Jan Prokop Schaaffgotsch¹² and Arnošt Konstantin Růžička.¹³ They describe the religious and social situation in the diocese in 1845 in detail. Jirsík became Bishop of České Budějovice in 1851 after a very brief episcopate of his predecessor Josef Ondřej Lindauer (1845 – 1850), so in this case we can say that in the research area of the Diocese of České Budějovice, this project will directly continue in the applicant's previous research activities. The applicant also published several studies dealing with the first Vatican Council in connection with the Diocese of České Budějovice.¹⁴

⁶ MALINA, Tomáš. *Jan Valerián Jirsík: pastýř dvojjazyčného kraje*. České Budějovice : Jihočeské centrum vzdělávání pedagogů – Odbor kultury Úřadu města České Budějovice, 1993.

⁷ KRÍŠTAN, Alois. Sociální otázky v díle J. V. Jirsíka, *Studia theologica*, 2006, year 8, No. 2 (24), s. 80 – 90.

⁸ VEBER, Tomáš. J. V. Jirsík and his circle: Církevně-společenské aktivity biskupa Jana Valeriána Jirsíka a jeho spolupracovníků. In *Duchovní a myšlenkové proměny druhé poloviny 19. století. Sborník příspěvků z vědecké konference pořádané na TF JU 23. února 2006*. České Budějovice : Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2006, p. 98-108.

⁹ KRUMPOLC, Eduard. Fundamentální teologie v díle Jana Valeriána Jirsíka, *Studia theologica*, 2011, year 13, No. 1 (43), s. 42 – 53.

¹⁰ KOŠULIČ, Petr. *Sondy do dějin české mariologie (Jirsík, Hejbal, Špaček, Žák, Dacík, Zvěřina)*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Cyrilometodějská teologická fakulta. Katedra systematické teologie, 2009. 145 p. Diploma thesis supervisor Ctírad Václav Pospíšil.

On systematic theology also see POSPÍŠIL, Ctírad Václav. *Různé podoby trinitární teologie a pneumatologie 1800-2010. Trvámosti české katolické trojiční teologie a pneumatologie 1800 – 1989. Komentovaná bibliografie 1800 – 2010*. Brno – Olomouc : L. Marek pro CMTF UP v Olomouci, 2011.

¹¹ VOKOUN, Jaroslav. *Vztah biskupa Jirsíka k evangelikům*. Teologická reflexe, 1999, No. 1, s. 72 – 80

¹² SVOBODA, Rudolf. *Jan Prokop Schaaffgotsche: první biskup českobudějovický*. Brno : L. Marek, 2009.

¹³ SVOBODA, Rudolf. *Arnošt Konstantin Růžička: Josefínista na českobudějovickém biskupském stolci*. České Budějovice : Jih, 2011.

¹⁴ SVOBODA, Rudolf. *Anfänge der Tätigkeit von Nichtkatolikern 1868 in Budweis - ein unbekanntes Kapitel in der religiösen Geschichte der südböhmischen Region*. In *Genius loci – Medzynarodowe naukowe studia humanistyczne*. Elbląg : Warminskie Wydawnictwo Diecezjalne, 2011, s. 90 – 97.

SVOBODA, Rudolf. Katolické a nekatolické rezonance prvního vatikánského sněmu v jihočeské metropoli. *Studia theologica*, 2010, year 12, No. 4 (42), s. 51 – 63.

SVOBODA, Rudolf. První vatikánský koncil a jeho autorita v jihočeské metropoli. *Verba theologica*, 2006, year 5, No. 2 (11), s. 18 – 25.

SVOBODA, Rudolf. První vatikánský koncil v českobudějovickém tisku v letech 1869-1870. In *Duchovní*

Direction of the future research

The essence of the future project is to create a modern monograph on the life and theological work of Jan Jirsík Valerián on the social and spiritual background of his time. The previous partial works dealing with Jirsík's life will be taken into account as well as the previous attempts to reflect his theological thought. The resulting monograph aims to show Jan Valerián Jirsík not only as a human, clergyman and theologian but also the historical image of this man throughout the 130 years that have passed since his death.

In literature, mainly the patriotic aspect of Jirsík's personality has been emphasized, even in the time of the communist totalitarianism.

The project will be realized through a systematic research, analysis and evaluation of documents, books and historical press stored in local archives or in archives abroad and also in research libraries. From among foreign archives, Archivio Segreto Vaticano, Österreichisches Staatsarchiv Wien, Oberösterreichisches Landesarchiv Linz and Diöcesanarchiv Linz. From among local archives, particularly the National Archives in Prague, the State Regional Archive Třeboň. Historical publications will be examined primarily in the National Library of CR and the Research Library of South Bohemia.

The researcher will also examine, analyze and evaluate the complete bibliography of people who have reflected on Jirsík's life or theological work in different contexts since his lifetime until now. While analyzing and evaluating historical sources and literature, all current expert studies on the subject of spiritual movements and Catholic theology of the nineteenth century will be taken into account. The researchers also plan to consider the social and political aspects from the broadest context to the narrowest, i.e. in the Habsburg monarchy, in the Czech lands, in the Diocese of České Budějovice. Also works dealing with ethnic relations in Bohemia and in the Habsburg monarchy in the second half of the nineteenth century will be taken into account.

The project researching the history of the Diocese of České Budějovice and the spiritual movements of the first half of the nineteenth century continues in the project no. GA CR 401/09/P185 Arnošt Konstantin Růžička – Josefinista na českobudějovickém biskupském stolci (Arnošt Konstantin Růžička – A Josephinist on the Episcopal Seat of České Budějovice) realized in 2009 – 2011.

Conclusion

In the research of church history and the history of theology, there still exists a deficit from the times of the communist totalitarianism. This deficit can be seen on the example of Jan Valerián Jirsík and his theological legacy as this problem has not been examined properly. Due to this fact, there are only outdated works belonging rather to the nineteenth or early twentieth centuries in terms of their conception and methodological approaches.

a myšlenkové proměny druhé poloviny 19. století. Sborník příspěvků z vědecké konference pořádané na TF JU 23. února 2006.

České Budějovice : Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2006, s. 62 – 97.

SVOBODA, Rudolf. První vatikánský koncil (1869 – 1870). In *Dokumenty prvního vatikánského koncilu*. Praha : Krystal, 2006, s. 5 – 17.

Expert studies published in the recent years show that the character of Jan Valerián Jirsík and his theological work evoke interest in current practical, fundamental and dogmatic theologians. What is missing is a modern Jirsík's biography enabling an aggregate reflection on his theological work in the spiritual and social context of that time. The aim of the future project is to create a missing monograph describing the life and theological work of Jan Valerián Jirsík which would serve to other researchers for solving specific professional problems. The project will also provide important knowledge of the history of the coexistence of Czech and German nationalities in the country. In the area of inter-denomination relations, the analysis of Jirsík's work on the subject as well as the evaluation of his practical steps at the time of his episcopal activity are significant.

The project should also provide a specific view of the global event of the First Vatican Council in which Jirsík actively participated in connection with the religious-political situation in the Episcopal town of České Budějovice, in southern Bohemia, in Bohemia and in the Habsburg monarchy.

Adresa autorov:

doc. ThDr. Rudolf Svoboda, Th.D.

Bc. Soňa Kamenová

Bc. Radka Novotná

Katedra teologických věd

Teologická fakulta

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Kněžská 8, CZ – 370 01

e-mail: svobodar@tf.jcu.cz

KRISTIANIZÁCIA EURÓPY PRED SV. CYRILOM A METODOM

Jozef Jurko

CHRISTIANIZATION OF EUROPE BEFORE THE SAINTS CYRIL AND METHODIUS

Abstract: Often when talking about dark period of the Middle Ages, the debate ends up focusing on the only one point which is the dark period of the Church and its "sins". However, only this can be said to all critics of this stretch of history - it is not always useful only to follow populist tabloid articles, but "sometimes" it is necessary to reach for historical sources. Therefore, this article (based on historical sources) wants to point out that the Church in the first century of the Middle Ages, in spite of its sore spots and weaknesses did a lot of beneficial things. Except having cultivated many nations, improved education system, sciences or culture it left behind a noticeable trail on cultivating of human life.

Keywords: Christianity. Europe. First millennium. Missions. St. Cyril and Methodius.

Úvod

„Slovné spojenie «temný stredovek» označovalo svojho času celé tisícročie, ktoré delilo obdobie neskorého staroveku od renesancie. V súčasnosti sa už všade uznáva prínos vrcholného stredoveku.“¹ Autor spomína súčasných odborníkov, ktorí ten označovaný temný stredovek posunuli skoro do stredného stredoveku, ale citujúc historika a agnostika, ktorý sám kriticky priznal, že príčinou kultúrneho úpadku v stredoveku boli pohyby sťahovaných národov a ich barbarské vyčíňanie, avšak nebyť Cirkvi, dôsledky mohli byť oveľa horšie. Barbarské nájazdy na Rím prinášali jeho spustošenie a urýchlili jeho pád, ktorý sa po prenesení do centra ríše Byzancie stal terčom drancovania. Turbulentnosť tejto doby je potrebné sledovať v chronológii, ale aj s kontextom, ktorý nám zanechali jej interpreti.

V evanjeliách, ktoré boli napísané v závere prvého storočia, možno nájsť presvedčenie, že Ježišovo posolstvo zahŕňa všetkých ľudí, a nielen ľudí vyvoleného národa. „*Chodte do celého sveta a hlásajte evanjelium všetkému stvoreniu*“ (Mk 16, 15; porov. Mt 28, 19 a Lk 24, 47). O rozvíjaní tohto poslania svedčia Skutky apoštolov, kde je

¹ WOODS, E. Thomas. *Ako Katolícka cirkev budovala západnú civilizáciu*. Bratislava : Redemptoristi - Slovo medzi nami, 2010, s. 17.

zaznamenané Petrovo kázanie počas sviatkov Turíc. Pri tejto príležitosti do spoločenstva, ktoré tvorili apoštoli, pribudlo vyše 3000 nových nadšencov (Sk 2, 41). V pomerne krátkom čase sa spoločenstvo naďalej rozširovalo na päťtisíc, ako možno čítať v Sk 4, 4. Autor Skutkov apoštolov Lukáš napísal: „a stále pribúdalo mnoho mužov aj žien, ktorí uverili Pánovi“ (Sk 5, 14; podobne 2, 47; 6; 7; 9; 31). Apoštoli ohlasovali Ježiša najprv v Jeruzaleme a v okolí. Robili to z podnetu Ducha Svätého, ktorý ich povzbudzoval (Sk 8, 14, 11, 22). Neočakávanú podporu urobili aj židovské úrady, najmä väznením a šikanovaním apoštolov (napr. Sk 4, 5; 18nn), ktoré obyčajný ľud považoval za nespravodlivé, a čo v nich vzbudzovalo stále väčšie sympatie. V Skutkoch apoštolov možno vidieť, že po mučeníckej smrti Štefana nastalo v Jeruzaleme prenasledovanie, ktoré prinútilo vyznávačov Ježiša rozísť sa do okolia, ale aj do Fenície, na Cyprus a do Antiochie, aby tam zvestovali radostnú zvesť - evanjelium Ježiša aj pohanom (Sk 11, 19n). Prenasledovanie Kristových vyznávačov poslúžilo misijnej činnosti. Kresťanskí utečenci sa v cudzom prostredí neobmedzovali iba na zachovanie vernosti svojej viery v Krista, chceli aj iných povzbudiť, aby mohli dosiahnuť účasť na večnom živote (Sk 11, 18). Skutky apoštolov a listy dosvedčujú, že v závere prvého storočia už bola široká rozvetvená sieť kresťanských obcí, ktoré sa rozprestierali v Palestíne a Malej Ázii, ale presadzovali sa aj v Grécku a v samotnom Ríme. Listy apoštola Pavla, ktorými reagoval na niektoré sprievodne problémy, sú svedectvom aktívneho rozširovania prívržencov Ježiša Krista v Rímskom impériu. Samotné prenasledovanie nebolo najväčšou prekážkou na misiu kresťanov do krajín aj mimo impéria, lebo všade, kde sa kresťania dostali, priniesli svedectvo o Ježišovi.² Táto perióda rozvoja kresťanstva býva často prezentovaná nielen ako zápas o prežitie a o adaptáciu v nepriaznivých podmienkach, ale aj ako modelová pre uskutočňovanie poslania kresťanov v šírení Ježišovho posolstva.³

Poslanie v zjavených náboženstvách

Mladé kresťanstvo stratilo pádom Jeruzalema svoje prirodzené centrum a bolo vymrštené do celého sveta. Rovnako Peter, ale aj Pavol idú do samého centra nepriateľskej okupantskej moci – do Ríma – a prinášajú tam kvas, ktorý v necelých troch storočiach prekvásí celé impérium. Ak sa na tento vývoj pozerá z historického nadhľadu, potom to vyzerá, akoby tu došlo k nejakej tajnej dohode, k rozdeleniu úloh. Ortodoxné židovstvo sa zasadí za tradíciu a jej dôsledné zachovanie. Skláňa sa nad svojím Zákonom a prorokmi a rozhodne sa udržať tento posvätný koreň, aby nevyschol. Kresťanské židovstvo sa naopak dáva do pohybu. Stonásobnými dlhými výhonkami vyráža navonok a začne sa rozpínať po celej ríši a nesie so sebou posvätné židovské Písma, ktoré obohacuje o nové spisy, ktoré neskôr budú pozbierané a pričlenené k židovskému Písmu ako Nový zákon.

² FROHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. Praha : Vyšehrad, 1999, s. 52 – 53; porov. HAZLETT, Ian. (edit.) *Rané křesťanství*. Brno : CDK, 2009, s. 211 – 225.

³ VOUGA, Francois. *Dějiny raného křesťanství*. Brno : Vyšehrad, 1997; ŠPIRKO, Jozef. *Patrológia*. Prešov : Spolok biskupa Petra Pavla Gojdiča, 1995; VARCL, Ladislav – DRÁPAL, Dan – SOKOL, Jan. (prekl.) *Spisy apoštolských otců*. Praha : Kalich, 2004; GROSI, Vittorino. – SINISCALCO, Paolo. *Křesťanský život v prvních staletích*. Brno : CDK, 1995; KOZÁK, Jan. (edit.) *Křesťané před Kristem, za Krista a po Kristovi*. Praha : Bibliotheca gnostica, 1995.

Až oveľa neskôr, v stredoveku, židovský básnik a mystik Jehuda Halevi napísal, že kresťanstvo k judaizmu je ako koruna stromu vyplňujúceho priestor sveta ku koreňu zapusteného hlboko v zemi. Podobné podobenstvo možno nájsť u svätého Pavla. Je potrebné dodať, že podľa historikov k žiadnej dohode nikdy nedošlo. Tento myšlienkový zápas medzi kresťanmi a židmi prebiehal v pohanskej Rímskej ríši, ako to možno poznať z patristických spisov. Zachoval sa Origenov spis proti Celsovi, list Barnabášov, Justínove dialógy so židom Tryfónom, veľkonočná kázeň Melitona zo Sárd, Justínova apológia, Martýrium sv. Polykarpa, Aktá svätého Piona.⁴

So šírením kresťanstva však dochádza aj k jeho prenasledovaniu. Spočiatku rímski vládni úradníci kresťanstvu nevenovali nejakú mimoriadnu pozornosť. Stačí si spomenúť na veľmi korektný postoj Senekovho brata Galia, keď bol v rokoch 52 – 54 miestodržiteľom v Achájsku, voči Pavlovi. Rimania vtedy, ako sa zdá, ešte dobre nepoznali rozdiely medzi židmi a kresťanmi. Až začiatkom šesťdesiatych rokov za cisára Nera sa rozpútali prvé krvavé prenasledovania, ktoré boli len v Ríme. Právne zdôvodnenie znelo: neprípustná povera. Kresťania vraj holdujú kanibalizmu, oddávajú sa krvismilstvu, smažia deti a jedia ich a vo všeobecnosti prejavujú nenávisť k ľudskému pokoleniu. Prefekti často nevedeli, ako sa majú v takýchto situáciách zachovať. Plínius mladší napísal cisárovi Trajánovi z odľahlej Bitýnie, ktorá bola zverená jeho správe, a prosil ho o radu, či má po kresťanoch robiť pátranie ako po zločincoch, alebo nie. Odpoveď bola lakonická: nevyhľadávať ich, ale ak budú predvedení, tak ich potrestať! Hlavné vlny predstavuje predovšetkým prenasledovanie Deciovo, ktoré už nadobudlo povážlivú krutú povahu, potom Valeriánovo, a nakoniec, posledné a najhoršie, Dioklecianovo, v ktorom pokračovali vo východnej časti impéria Galerius a Maximianus Dajus. Avšak všetko toto úsilie vyšlo navivoč, lebo - ako to vyjadril Tertulián - krv mučeníkov sa stávala semenom kresťanov.⁵

S nástupom cisára Konštantína nastal radikálny obrat. Po svojej víťaznej bitke pri Milvijskom moste Konštantín vyhlásil v Miláne roku 313 edikt, podľa ktorého kresťania majú plnú slobodu žiť podľa svojho náboženstva, tak ako aj iní podľa svojho náboženstva. Toto vyhlásenie vstúpilo do dejín pod menom Milánsky edikt. Otvorila sa nová kapitola nielen v dejinách kresťanstva, ale aj v dejinách celej európskej civilizácie. Možno hneď dodať, že len o 60 rokov neskôr cisár Theodozius 28. februára 380 vyhlásil, že všetky národy Rímskej ríše sa majú zjednotiť vo viere apoštola Petra. V januári 381 vyhlásil kresťanskú vieru – ako bola definovaná roku 325 na Nicejskom koncile – za štátny zákon. Roku 382 dal v Ríme odstrániť oltár Viktórie, storočný symbol rímskeho náboženstva, a už v roku 392 je zakázané každé iné náboženstvo, s čím dochádza aj k prvým prejavom neznášanlivosti, dokonca aj k brutálnemu násiliu voči nekresťanom.⁶ Možno povedať, že kresťanstvo zvíťazilo? Renan sa vyjadril, že sa kresťanstvo vo

⁴ STEMBERGER, Gunter. (edit) *2000 let křesťanství*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 148 – 154.

⁵ SKALICKÝ, Karel. *Za nadějí a smyslu*. Praha : Zvon, 1996, s. 33 – 34; DOLINSKÝ, Jan. *Dejiny Cirkvi*. Bratislava : Dobrá kniha, 2010, s. 47 – 56; MRÁČEK, K. Pavel. *Průručka církevních dějin*. Olomouc : Krystal, 1995, s. 25 – 27.

⁶ RÁČEK, Blažej. *Církevní dějiny*. Praha : Vyšehrad, 1939, s. 113 – 117; FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha. Zvon, 1995, s. 54 – 61.

svojom víťazstve utopilo. Skalický si túto formuláciu dovolil poopraviť a povedal, že kresťanstvo sa neutopilo, len sa zaborilo do dobových problémov, ktoré spôsobili st'ahovavé národy a ďalšie sprievodné javy.⁷

Grécke poznávanie

Profesor Karel Skalický pre hlbšie pochopenie následných udalostí vysvetľuje, že Grék chce predovšetkým vidieť. Súbežne s týmto sociálno-politickým procesom prebiehal však ešte iný proces, skrytý a nekrvavý, ale o nič menej dramatický: proces kultúrno-náboženského stretávania a prelínania rôznych religiozít a mentalít. Keď kresťanstvo, nesúce si v uzlíčku svoje židovské dedičstvo, vstupuje do grécko-rímskeho kultúrneho priestoru, dochádza k stretnutiu dvoch mentalít, dvoch postojov, ktoré nie sú ľahko zlučiteľné. Grécka duša je totiž prevažne vizuálna. Grék chce predovšetkým vidieť; odtiaľ jeho príslovečná zvedavosť. Zrak, napísal Herakleitos, nám poskytuje istejšie poznatky ako sluch. Človek sa menej spolieha na sluch ako na zrak, dodáva Herodot. Empedokles tvrdil, že zrak a hmat sú hlavné prostriedky, ktorými ľudské srdce dospieva k istote. Platón považoval zrak za najmocnejší zo všetkých zmyslov a Aristoteles vo svojej metafyzike napísal, že zraku dávame prednosť takmer pred všetkými ostatnými zmyslami. Nie je preto div, keď Plotin definoval krásno ako „to, čo sa páči oči.“ Táto „zrakovosť“ ovplyvnila aj grécku predstavu rozumového poznania, ktoré je tak chápané na spôsob akéhosi duchovného nazerania. Áno, samo grécke slovo „poznávanie - eidenai - je vlastne odvodené z aoristu slova vidieť. Preto aj predmetu rozumového poznania sa dostane názov „idea“ či „Eidos“, čo znamená: to, čo je uvidené. A keďže len to, čo je takto rozumovo možno uvidieť, je pravá skutočnosť. Teda pravou skutočnosťou nie sú jednotliviny vnímané telesným okom, ale všeobecniny stíhané duchovným okom, t. j. rozumom. Teda nie Peter, František, Ján sú naozaj skutoční a dôležití. Skutočná a dôležitá je len idea človeka. Ľudskí jedinci sú len odvodeniny, tiene a odlesky – univerzálne idey človeka. Poznanie chápané ako rozumové nazeranie (kontemplácie, theorese) sa tak stáva cieľom samo osebe, pretože, ako vyvodzuje Aristoteles, tak ako sa pozeráme jednoducho len preto, aby sme videli, tak aj rozumom poznávame len preto, aby sme poznali. Azda teda: poznanie pre poznanie. Samozrejme, ale je potrebné dodať: poznanie nielen tak čohokoľvek, ale poznanie toho najvyššieho, čo stojí za to spoznať: to znamená, samo bytie, to najvyššie Bytie, ktoré v sebe najplnšie uskutočňuje ideu dobra, ideu jednojediného úplne zjednoteného so sebou samým a ideu najdokonalejšej činnosti, ktorá všetko uvádza do pohybu bez toho, aby sama podliehala premene, to znamená ideu Myslenia, absolútne čistého myslenia, ktoré myslí samo o sebe, Myslenie, ktoré je samo sebe úplne priezračné, čiže *noesis noeseós*, ako povedal Aristoteles. Takéto zvrchované dokonalé Myslenie nemôže byť ako dokonale spokojné so sebou samým, samo v sebe dokonale blažené, a teda po ničom mimo seba netužiace, nič mimo seba nemilujúce. Lebo taká zvrchovaná dokonalosť je ako slnko. Všetky kvety sa k nemu neustále točia

⁷ HERTLING, Ludwig. *Dejiny Katolíckej cirkvi*. Ontario : Dobrá kniha, 1983, s. 71 – 72; SKALICKÝ, Karel. *Za nadějí a smysl*. Praha : Zvon, 1996, s. 34 - 35; FROHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. Praha : Vyšehrad, 1999, s. 25 - 31; FROHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. Praha : Vyšehrad, 1999, s. 56 – 59.

a po jeho lúčoch dychtia, ale ono, hoci na všetky sviety, je ku všetkým úplne ľahostajné. Preto grécky milovník múdrosti nemôže usilovať o nič iné, ako o to, aby nejako zapojil svoju rozumovú schopnosť nazerajúcu do tohto nekonečného sebauvidenia božského Rozumu v sebe samom, aby sa svojím nazeraním začlenil do božského sebavidenia – sebapoznávania. To je však úsilie, ktoré gréckeho mudrca tak zamestnáva, že sa nemôže venovať ani len obyčajnej práci.⁸ V tomto kontexte si možno spomenúť na situáciu, o ktorej sa vyjadril sv. Ján apoštol: „*Niektorí z tých, čo sa cez sviatky prišli kľáňať Bohu, boli Gréci. Pristúpili k Filipovi, ktorý bol z galilejskej Betsaidy, a prosili ho: „Pane, chceli by sme vidieť Ježiša.“*“ (Jn 12, 20-21)

Židia sú volaní počúvať

Židovská duša je zvláštne odlišná od gréckej. Kým grécka duša bola predovšetkým zraková, židovská je prevažne sluchová. Mojžiš, Samuel a proroci Božie slovo predovšetkým počuli. A keď potom v mene Pána apelujú na ľud, teda vždy s výzvou: Izraelu, nech počúva! Preto každý pravoverný žid sa dvakrát denne modlí modlitbu: Šema Izrael - počúvaj, Izrael. A najhoršia výčitka, s ktorou sa proroci obracajú proti vlastnému národu, je, že Izrael nepočúva. Poznanie je tu preto chápané nie podľa modelu videnia, ale podľa modelu počutia. Múdrymi sa staneme nie pozeraním, aj keby to pozeranie bolo neviem ako duchovné. Múdrymi sa staneme len počúvaním Božieho slova. Toto Božie slovo nemôžeme vidieť, pretože príroda, kozmos, hoci krásna a sebaharmonickejšia, nemajú ústa a nemôžu hovoriť. S Božím slovom sa možno stretnúť v Písmach, t.j. v Mojžišovom zákone, prorokoch a iných božsky inšpirovaných spisoch. Ba aj keď sa Boh zjavuje, tak pri tom vlastne ani veľa nevidíme. Pravda, sú tu akési sprievodné javy ako mračná, hrom, blesk a zemetrasenie, ale to sú práve len sprievodné javy. On sám zostáva neviditeľný. Veď ani Mojžiš, ktorý s ním vraj hovoril tvárou v tvár, ho vlastne ani poriadne nevidel. Preto je Boh Nezobraziteľný. Neurobiš si „žiadny obraz“ – prikazuje Mojžišov zákon. Boh preto nezjavuje svoj obraz, ale svoje meno. Pokiaľ ide o obraz, teda Božím obrazom je každý človek, pretože bol stvorený k obrazu a podobenstvu Božiemu. Avšak čo je podstatné, ba sväté, je jeho meno. A pokiaľ ide o meno vôbec, potom to nie je len zvuk, ktorý označuje všeobecný pojem, ideu, ale vždy nejakú jednotlivú osobu. Keď Boh povoláva Abraháma a volá: Abrahám, Abrahám, nevolá človeka ako rodovú bytosť či ideálnu podstatu, ale volá práve tohto muža, ktorý sa volá Abrahám. A ten odpovedá: Hineni – tu som! A toto „tu som“ neznamená len geografické miesto, ale skôr: „Hľa, som pripravený počúvať tvojmu hlasu a podľa toho sa zariadiť, nech ma to bude stáť čokoľvek“ Teda výraz po výhrade existenciálny.

Boh Grékov je zvrchovanosť sama, ktorej sa nemôže prihodiť žiadna nepríjemnosť. Boh Hebrejov sa často dostáva do trápnej situácie manžela, ktorému by jeho vyvolená mohla nasadiť parohy. Kým Grék hľadá Boha v kontemplácii a rozdeľuje ľudí do dvoch kategórií podľa toho, ako sú schopní venovať sa Scholé, Žid hľadá Boha predovšetkým skrze svoje Písma, a všetci Židia bez rozdielu zachovávajú po šiestich

⁸ SKALICKÝ, Karel. *Za nádeji a smyslu*. Praha : Zvon, 1996, s. 35 – 36.

dňoch pracovnej driny sobotňajší pokoj, aby sa venovali Božiemu slovu, lebo aj Boh všetko urobil v šiestich dňoch a siedmy deň odpočíval. Sabat preto nie je dňom víkendov, ale dňom čítania Zákona a modlitby, a to úplne pre všetkých, od pána až po otroka, ba aj po ťažné zviera. Kým grécka religiozita vidí Boha v poriadku prírody a v úchvatnej kozmickej harmónii, ktorú môžeme denne pozerat', židovská religiozita sa sústreďuje na jednu dejinnú udalosť, na jednu prevratnú dejinnú iniciatívu, kedy skupina otrokov pod Mojžišovým vedením vychádzala z faraónskej poroby a pritom je vo zvrchovanej núdzi zázračne zachránená Pánom, Bohom zástupov. A ten Pánov mocný čin bolo nutné opäť a opäť pripomínať z pokolenia na pokolenie a chváliť za to jeho sväté Meno v nádeji, že ešte väčšie oslobodenie nám môže zjednať jeho pravica, až príde čas. A ten pre kresťanov prišiel, keď Boh Abrahámov, Izákov a Jakubov ospravedlnil svojho služobníka Ježiša a vzkriesil ho svojím Duchom z mŕtvych a takto osláveného ho postavil po svojej pravici a ustanovil ho Pánom a Pomazaným, v ktorého mene má byť hlásané odpustenie hriechov, kým nepríde v sláve a nestane ono oslobodenie, ktoré začal a ktoré má dokonat'.⁹

Kresťanstvo vo svojom poslaní

Je potrebné si položiť otázku, či tieto dve religiozity, ktoré sa tu v skratke a v značnom zjednodušení načrtli, sú zlučiteľné, či je možná medzi nimi syntéza. Lebo život si nedá predpisovať, čo je, alebo čo nie je možné podľa tej či onej logiky. Fakt je, že tieto dve religiozity sa začali miešať, prelínať, sváriť, ale aj dopĺňať. Od samého počiatku nechýbali ľudia, ktorí pocitovali z rôznych dôvodov ako nejakú neprístopnosť, aby sa to spájalo. Tak napríklad Tertulián odmietol grécku filozofiu, hrdo a tvrdo prehlásil; vraj čo spoločné môže mať Jeruzalem s Aténami? Marcion zase naopak odmietol celý židovský Starý zákon a z Nového zákona prijal len to, čo neuráža jeho helénsku dušu. Vtedajšia Cirkev vo svojej určujúcej väčšine sa nedala strhnúť týmto alternatívnym spôsobom myslenia a našla si cestu ku svojim židovským koreňom, ale zároveň zostala otvorená všetkému, čo je dobré, pravdivé, šlachetné, krásne, nech by to prišlo skadekoľvek. Tento postoj začal presadzovať sv. Irenej. Justín napísal, že semená Božieho slova sú aj v gréckej filozofii. Klement Alexandrijský vyhlásil, že Platón bol akýmsi gréckym Mojžišom, skrátka všetci títo muži začali uskutočňovať proces, ktorému sa v súčasnosti zvykne hovoriť akulturácia kresťanskej viery v helénskom prostredí. Ako ilustráciu možno uviesť aspoň mená najhlavnejších protagonistov tohto úchvatného procesu: Origenes, Atanáz, Bazil, Gregorovia, Nyssenský a Naziánsky, Ján Chryzostomos, Ambróz, Augustín, Hieronym, pápež Lev a ďalší. Pôsobením týchto mužov zapustilo kresťanstvo hlboké korene v gréckej a latinskej kultúre a rozložilo sa ako strom mohutnou korunou po celom rímskom impériu.¹⁰

Samotná Cirkev si od samého začiatku udržiavala vedomie, že je Izraelom, pokračovaním Zmluvy, ktorá počínajúc Abrahámom prijala tvorivé Božie učenie. Práve

⁹ SKALICKÝ, Karel. *Za nádejí a smysl*. Praha : Zvon, 1996, s. 40.

¹⁰ MALÝ, Radomír. *Církevní dějiny*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2000, s. 53 – 55; WOODS, E. Thomas. *Ako Katolícka cirkev budovala západnú civilizáciu*. Bratislava : Redemptoristi - Slovo medzi nami, 2010, s. 18.

toto učenie si strážila a verne zachovávala. Od počiatku sa rezolútne stavala proti tým, ktorí ako Marcion z Pontu, gnostik Valentínos a neskôr žiaci Mániho, katári, gnostici, manichejci odsudzovali Boha Starého zákona ako zlého a učili, že Boh Nového zákona je dobrý. Cirkev zavrhovala tieto postoje a neochvejne učila, že je len jeden Boh, Boh Abrahámov, ktorý je Stvoriteľ a Pán. Kresťanská teológia si strážila a obhajovala integritu Starého zákona. Kresťanstvo prinieslo novú myšlienku, že Boh sa spojil s človekom v jednote konkrétnej osoby, ktorá je zárodkom nového ľudstva, zárodočnou bunkou nového ľudstva utváraného až do samotného konca časov. Pavol apoštol videl hlavný význam provizórneho oddelenia Cirkvi od judaizmu v tom, že do ekonómie zjavenia a nového stvorenia mohli vstúpiť pohania, že mohli vojsť do onoho nového ľudu, ktorý je práve utvárajúcim novým ľudstvom. Kresťania potrebujú judaizmus, aby mohli verne zachovať základy hebrejského monoteizmu, lebo on tvorí neoddeliteľnú súčasť ich vlastného učenia.¹¹

Vpády barbarských kmeňov

V Ríme a v západnom svete sa prihnala smršť v podobe barbarských vpádov. Huni, Avari, Švábi, Vizigóti, Vandali, Ostrogóti, Longobardi ako vlny príboja rozmetali rímsky limes a prevažovali sa krajinami, zanechajúc za sebou len spustošenie a skazu. Barbari boli roľníci alebo nomádi, ktorí nepoznali písmo, ale mali elitu bojovníkov s náčelníkom. Rimania ich pomenovali podľa často znejúceho od nich: bar, bar, bar – čím sa etablovalo slovo barbar. Štruktúra impéria tento nápor nezniesla, a tak sa rozložila, že z nej zostala len jej východná časť. Kto naopak túto búrku pomerne dobre prekonali, bol strom kresťanstva so svojou solídnu cirkevnou organizáciou. A tak to, čo sa zdalo ako koniec sveta, bol koniec len jedného sveta. Nový svet stredovekého kresťanstva sa začínal na dyme spálenísk, do ktorých sa nezadržateľne dostala kedysi slávna veľkoryšia Kapitolskej vlčice.¹²

Kresťanstvo, ktoré po troch storočiach prenasledovania nakoniec opanovalo Rímsku ríšu, bolo barbarskými vpádmi vystavené novej a tvrdej skúške. Tieto barbarské vpády si však netreba predstavovať ako inváziu spojených armád barbarského paktu. Žiadny pakt neexistoval. Barbarské kmene nemali vyvinuté povedomia rasovej spolupatričnosti. Nešlo teda o nejakú premyslenú jednotnú akciu, ale skôr o to, čo býva nazývané „sťahovaním národov.“ Kdesi z hlbín euroázijského kontinentu sa začali vynárať väčšie i menšie skupiny vojensky organizované, so ženami a deťmi, ktoré boli zväčša hnané hladom alebo inými kmeňmi, ktoré im išli v päťach a tiahli smerom na západ a na juh. Vojenské sily Rímskeho impéria dokázali tento pohyb na určitý čas zadržať. Barbari boli bojovné kmene a ich zvyky a správanie boli divošské. Christofer Dawson napísal, že Cirkev sa musela ujať úlohy zaviesť zákon evanjelia a kresťanskú etiku, lebo tieto divoké kmene považovali zabitie človeka za najčestnejšiu úlohu a pomsta bola pre nich normálom. Neskôr tieto barbarské skupiny začali dokonca aj využívať a najímať ich

¹¹ TRESMONTANT, Claude. *Otázky našej doby*. Brno : Barrister Prícipal, 2004, s. 222.

¹² SKALICKÝ, Karel. *Za nádejí a smysl*. Praha : Zvon, 1996, s. 40 – 41.

do vlastného vojska, takže nezriedka sa stalo, že barbari v rímskych službách sa stretávali v krvavých pohraničných šarvátkach s barbarmi ohrozujúcimi rímsky limes a jeho stabilitu. Ale neskôr už nepomáhalo ani to a hrádze sa prelomili. Prvý prielom bol urobený v noci 31. decembra 406 neďaleko Moguntiaci (dnešný Mainz), kde na menej stráženom mieste sa preplavili cez Rýn oddiely Vandalov, Švábov a Alanov. Katastrofa sa začala a zaplavili celú Galiu, a nielen ju. Svätý Augustín v auguste roku 430 pomaly dokončieval svoju životnú púť vo svojom milovanom Hippo, pod mohutnými hradbami tohto čarovného fenického prístavu sa pripravovali na rozhodujúce obliehania oddiely Vandalov. Tieto hordy preleteli strednou a západnou Európou, potom Španielskom a túžiaci po bohatstve¹³ prímorskej Afriky prekročili Gibraltár a obsadili celé severoafrické pobrežie. Nie všetky barbarské kmene sa správali ako Vandali, lebo Vizigóti, ktorí obsadili Španielsko a južné Francúzsko, boli miernejší, ale aj Ostrogóti, ktorí ovládli Panóniu. Všade sa však vytvorila veľmi zvláštna situácia, lebo pôvodné domorodé obyvateľstvo – oveľa početnejšie a kultúrne vyspelejšie – bolo ovládané a nevelké skupiny vojensky organizované mali moc a diktovali zákony, tvorili triedu vládnucich.¹⁴

Kresťanstvo v ariánskom prevlečení

Vzniknutú situáciu skomplikovali následné okolnosti, lebo ak by boli Vizigóti a Ostrogóti čistí pohania, celá situácia by sa snáď nevyhrotila do vznikajúcich komplikácií. Totiž, obrátiť na kresťanskú vieru čistých pohanov – ako svedčia misionári – býva ťažké, ale obrátiť tieto barbarské kmene, ktoré svojím spôsobom boli kresťanské, na pravú vieru sa ukazovalo, ako skoro nemožné. Ich kresťanstvo nebolo pravoverné - nicejské, ale ariánske. Kresťanstvo po Milánskom edikte (313) dostalo slobodu, ale kresťania sa dostali do vnútorných problémov. Jedinečným miestom pre také vnútorné choroby sa stala egyptská Alexandria, mesto umenia a vied, kde bola prvýkrát preložená do gréčtiny hebrejská Biblia. V tomto meste pôsobil veľký Filón, ktorý chcel zmieriť Platóna s Mojžišom, kde vyučoval Ammonius Saccas, u nôh ktorého sedeli ako študenti Plotin a kresťan Origenes, ktorý tam založil svoju vynikajúcu teologickú školu. Toto intelektuálne centrum malo známu knižnicu, múzeum, rôzne iné učilištia, proste všetko, čo malo vtedy najvyššiu intelektuálnu a kultúrnu úroveň. Práve v tomto meste sa po roku 313 ukázal kresťanský kňaz menom Arius, pochádzajúci z Líbye. Bol výborný rečník, ešte lepšie polemík, veľmi erudovaný s logickým myslením. Takže nebolo divu, keď sa čoskoro začali okolo neho hromadiť davy mladých študentov. Ústredným bodom jeho učenia bola otázka, kto je to vlastne Ježiš Kristus. A na túto otázku Arius zodpovedal celkom v duchu neoplatónovskej filozofie: Boh je jediný a nestvorený. Čokoľvek je mimo neho, je preto nižšie ako on, a teda je stvorené. Ježiš ako vtelené Božie slovo je preto stvorený. Nemôže byť preto Bohom. Môže byť len prvým Božím stvorením. Alexandria bola zakrátko plná tohto učenia, takže aj jednoduchí ľudia na trhu o tom diskutovali. Tieto debaty boli nielen akademické, lebo niektorí namietali, že ono Slovo,

¹³ SKALICKÝ, Karel. *Za nadějí a smysl*. Praha : Zvon, 1996, s. 41.

¹⁴ RÁČEK, Blažej. *Církevní dějiny*. Praha : Vyšehrad, 1939, s. 124 – 127; HERTLING, Ludwig. *Dejiny Katolíckej cirkvi*. Ontario : Dobrá kniha, 1983, s. 97 – 100.

o ktorom hovorí evanjelista Ján, nie je len "U" Boha, ale "JE" aj Boh. Na čo však prívrženci Aria odpovedali: Sú teda dvaja Bohovia? To nemožno pripustiť! Alexandrijskému biskupovi, ktorý sa tiež volal Alexander, sa to všetko nepáčilo a dal to Ariovi na vedomie. A tento postoj bol ako pichnúť do osieho hniezda. Našťastie mal po ruke mladého diakona menom Atanáz, ktorý sa v týchto neprehľadných ťahaniciach o slová dobre vyznal. Logiku ovládal rovnako dobre ako Arius. Celá záležitosť sa stále viac zamotávala. Do veci sa zaplietli rôzni biskupi, vznikli nepríjemné napätia a sváry, tým nepríjemnejšie, že sa odohrávali v jednej z ekonomicky najdôležitejších provincií ríše.¹⁵

To pochopiteľne znepokojilo samého cisára a po rôznych neúspešných pokusoch vec urovnať v dobrom, sa nakoniec rozhodol zvolať do Niceji cirkevný snem, kde by sa vec rozhodla. Cisár dal biskupom k dispozícii dopravné prostriedky ríšskej pošty, takže sa roku 325 zišlo v prednom ázijskom mestečku Nicea okolo tristo biskupov zo všetkých končín ríše. Len pápež Silvester chýbal, pretože si pre starobu netrúfal na takú dlhú cestu. Ale dal sa zastupovať dvoma legátmi. Nálada bola povznesená, veď niektorí biskupi niesli ešte na svojich telách stopy mučenia z posledného prenasledovania a zrazu sú všetci pohromade, a to dokonca na účet impéria! A že vraj sa nestavajú zázraky? V tejto tak trochu sviatočnej nálade biskupi vec uvážili a nakoniec rozhodli proti Ariovi a v prospech náuky Atanáza. Syn Boží je jednej podstaty (homoúsios) s Otcom a nielen podobný (homoiúsios) Otcovi. Zdalo sa, že vec je vyriešená, lenže do celej záležitosti sa začala miešať politika. Ariova strana dokázala okrem vplyvných osobných známosti a rôznych machinácii využiť aj argument politickej filozofie, podľa ktorej jednému cisárovi na zemi musí odpovedať len jeden Boh na nebi, a preto nejakú spolupodstatnosť druhej božskej osoby s Otcom nemožno pripustiť už z politických dôvodov. A tak Atanáz, ktorý sa po smrti Alexandra stal biskupom alexandrijským, nemal ľahký život. Bol často hľadaný políciou a unikol často len o vlások smrti a päťkrát musel ísť do exilu. Ale aj tieto zmätky by sa boli nakoniec urovnali vďaka Theodoziovi, ktorý rozt'al gordický uzol a nariadil nicejskú vieru zákonom, keby nebola vznikla ešte jedna nepredvídaná a nanajvýš vážna komplikácia.

Jeden z najhorlivejších Ariových stúpencov, biskup Eusébius z Nikomedie, sa zoznámil s jedným mladým, inteligentným Vizigótom, ktorého obrátil na svoju kresťanskú vieru ariánskeho vyznania a vysvätil za biskupa (341). Tento muž sa volal Vulfila (†383) a ten, keďže bol schopný a vyučený v rečiach, vrhol sa do apoštolskej práce medzi svojimi súkmeňovcami s takou horlivosťou, že pre ich jazyk vytvoril osobitné gótske písmo a potom preložil do góštiny aj Sväté písmo. Teda akýsi gótsky Cyril a Metod v jednej osobe. Jeho apoštolská činnosť mala taký úspech, že keď za niekoľko desaťročí Vizigóti a Ostrogóti obsadili južnú a západnú Európu, priniesli so svojou nadvládou aj ariánsku vieru, vlastné cirkevné organizácie a aj vlastnú liturgiu v gótskom

¹⁵ HERTLING, Ludwig. *Dejiny Katolíckej cirkvi*. Ontario : Dobrá kniha, 1983, s. 72 – 74; FROHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. Praha : Vyšehrad, 1999, s. 31 – 39.

jazyku. Vtedy mal povedať svätý Hieronym onú pamätnú vetu, že „svet sa prebudil a zistil, že je ariánsky.“¹⁶

Ariánsky bol svet len vo svojej vládnucej okupantskej vrstve. Domorodé obyvateľstvo bolo buď pohanské, a to hlavne na vidieku (odtiaľ slovo *paganus*, čo značí dedinčan, stalo sa synonymom nekresťana, čiže pohana), alebo kresťanské – nicejské, najmä v mestách. Ariánske kresťanstvo sa naopak stalo akýmsi zjednodušeným, zracionalizovaným vojenským náboženstvom, ktorého najvyššou autoritou bol kráľ a biskupi a kňazi boli len akísi vojenský kapláni, feldkuráti. Svätý Ambróz povedal, že používali svoje bojové vozy ako kostoly.¹⁷

Kresťanské vnútorné metamorfózy

Štáty, ktoré títo okupanti vytvorili, boli krajne vratké, pretože boli prestúpené odhora až dole trhlinou, ktorá bola zároveň aj rasová, kultúrna i sociálna a nakoniec i náboženská. Vytvorila sa tým situácia krajne anomálna, ktorá si vyžadovala riešenie. Ale aké? To bola otázka doby! Vandali sa rozhodli pre radikálne riešenie, lebo sa rozhodli vytvoriť prísnu dvojvrstvovú spoločnosť, kde medzi kastou hornou a dolnou nebudú iné vzťahy ako vzťah pána a raba. Preto pod trestom smrti boli zakázané manželstvá s domorodými ľuďmi a voči katolíkom, ako rozhodol ich kráľ Genserich, sa budú uplatňovať presne rovnaké zákony a tresty, aké pred časom nadekrétovali katolíci cisárovi (mal zrejme na mysli Theodozia) proti ariánom. Ako je vidieť, nechýbal tomuto chromému piadimužikovi humor. Toto riešenie však neuspelo. Vandalom skoro došiel dych.

Ďaleko prezieravejší bol vodca Ostrogótov Theodorik. Bolo mu jasné, že medzi týmito dvoma svetmi je nutné vytvoriť nejakú novú, vyššiu syntézu. Geniálna idea! Ale ako zlúčiť oheň s vodou? Theodorik, ktorý by si určite zaslúžil prívlastok „veľký“, začal túto ideu vykonávať, avšak začal narážať naľavo aj napravo. Je zatrpknutý, stane sa podozrievavým, dá popraviť Boethia, ktorému sa nenadarmo hovorí posledný Riman, uvrhol do väzenia pápeža Jána, ktorý tam zomrel, a nakoniec zomrel sám a spočinul v kruhovom mauzóleu, ktorý si dal vybudovať vo svojej sídelnej Ravenne. Zakrátko prišla invázia nových barbarov, tentoraz Longobardov, ktorí zaplavili Taliansko, takže akoby sa celá história začínala da capo al fine. Lenže Longobardi, poznačení arianizmom, sa nezmohli ani na poriadny štát, nieto potom na nejakú syntézu. Rozkúskovali Taliansko tak dôkladne, že bude potrebné viac ako jedno tisícročie, aby sa z toho spamätalo a zjednotilo. Cesta k syntéze sa tak zdá definitívne zarúbaná.¹⁸

¹⁶ RÁČEK, Blažej. *Církevní dějiny*. Praha : Vyšehrad, 1939, s. 109 – 113; FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha. Zvon, 1995, s. 62 – 66.

¹⁷ HERTLING, Ludwig. *Dějiny Katolické církvi*. Ontario : Dobrá kniha, 1983, s. 75 – 81; SKALICKÝ, Karel. *Za nadějí a smysl*. Praha : Zvon, 1996, s. 42 – 45; DOLINSKÝ, Juraj. *Dějiny Církvi*. Bratislava : Dobrá kniha, 2010, s. 58 – 66.

¹⁸ SKALICKÝ, Karel. *Za nadějí a smysl*. Praha : Zvon, 1996, s. 45; RÁČEK, Blažej. *Církevní dějiny*. Praha : Vyšehrad, 1939, s. 125; FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha. Zvon, 1995, s. 93 – 95; FROHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. Praha : Vyšehrad, 1999, s. 39 – 44.

Hoci sa všetko poriadne zamotalo, predsa sa našlo riešenie. Je pravda, že zo strany, odkiaľ by to nikto nečakal: zo Západu, z Galie, kde vtedy, ako sa hovorí, dávali líšky dobrú noc. Aj tam totiž prenikli zo severovýchodu ostré barbarské kmene: dobrácki Burgundi, potom Frankovia, ktorí sa usadili na území, ktoré približne zodpovedá súčasnému Belgicku, a im v pätách Alemani, najgermánskejší z Germánov. Títo barbari neboli dotknutí kresťanstvom, a to ani nicejským, ani ariánskym. Galskí biskupi – a bolo ich už dosť – boli pôvodom galo-románi, pochádzajúci z pôvodného domorodého obyvateľstva Galie. Ich praktický úmysel bol jednoduchý, a predsa svojím spôsobom geniálny, dal by sa opísať asi takto: pokresťančovanie čistých pohanov sa môže podariť lepšie, ako kresťanov rôznych zameraní, preto sa začali orientovať na Frankov. Remešský biskup Remigius nadviazal korešpondenciu s Chlodovikom, ktorý bol vodcom Frankov. Ďalší biskup, pravdepodobne Avitus, mu dopomohol k sobášu s Burgundiankou Klotildou, ktorá bola katolíčka, a potom už išli veci ako samospádom. Chlodovik so svojimi Frankmi tiahol do boja proti Alemanom, v kritickom okamihu boja, kedy sa zdá, že všetko sa chýli k porážke Frankov, Chlodovik začne vzývať Boha svojej ženy Klotildy a zrazu sa priebeh bitky obracia, ako keď šľahne kúzelným prútikom, Chlodovik i Frankovia zvíťazia. Takto aspoň zaznamenal neskorší kronikár. Nech sa už historická pravda k tejto udalosti vypovie akokoľvek, fakt zostáva, že Chlodovik sa dal na Vianoce roku 498 alebo 499 pokrstiť a s ním, ako vtedy ani inak byť nemohlo, aj jeho kniežatá, niečo okolo troch tisíc, ako napísal Gregor z Tours. Biskupi mu blahoželali a viennský biskup Avitus vyjadril to, čo všetci cítili a čo bolo akoby prorocťom: „Tvoja viera je naše víťazstvo.“ A bola. Ale bola aj víťazstvom Chlodovikovým. Od toho okamihu totiž akoby mu všetko išlo po ruke, lebo v roku 507 porazil pri Vouille ariánskych Vizigótov a rozšíril svoju moc od Loiry až po Pyreneje, ale usadil sa v Paríži ako vo svojom sídelnom meste. Byzantský cisár Anastáz ho nazval „čestným konzulom“, čo malo pre neho nesmierny odporúčací význam v očiach domorodého galorománskeho obyvateľstva, lebo tým dostal, ak sa to môže tak vyjadriť, „patent“ od samého „pravoverného apoštolského cisára“ a v roku 511 zvolal do Orleansu koncil galskej cirkvi, ktorého sa zúčastnilo 32 biskupov. Tu teda prvýkrát došlo k spojeniu dvoch zdanlivo nespojiteľných veličín, tu po prvý raz preskočila iskra medzi dvoma pólmi.¹⁹ Frankovia tak vyriešili problém nevyhnutnej syntézy, ktorý nedokázali vyriešiť ani brutálni Vandali, ani chytrí Ostrogóti, napísal Daniel Rops. Právom preto nazýva Gregor z Tours, tento prvý historik Frankov, Chlodovika novým Konštantínom. Pričom prekvapuje, že hoci písal sotva sto rokov po udalosti, dokázal tak výstižne odhadnúť význam Chlodovikovho obrátenia. Ním sa totiž začal nielen koniec arianizmu v Európe, ale aj formovanie nového západného kresťanského impéria.

Keď sa na tento vývoj pozerá z historického nadhľadu, teda akoby tu došlo k podivuhodnej dejinnej odвете. Arianizmus, porazený na vnútrocirkevnom poli, využil pohanských barbarov a cez nich, cez ich vpád a okupáciu, ovládol Európu a z katolicizmu urobí náboženstvo okupovaných, podrobených vrstiev. Katolicizmus však akoby nespál a poučil sa z lekcie svojich nepriateľov, ktorých stratégiu preberá tým, že sa spojí

¹⁹ RÁČEK, Blažej. *Církevní dějiny*. Praha : Vyšehrad, 1939, s. 137 – 138.

s pohanskými barbarmi a cez nich, cez ich vojenskú silu a moc vytlačil nakoniec ariánov tak dokonale, že z nich neostane ani jediná, hoci len maličká cirkev.²⁰

Od asketického mníšstva k činnému

Mníšske hnutie malo na kresťanskom Východe už slávnu tradíciu. Už v tretom storočí sa začala nehostinná egyptská a sýrska púšť osídľovať náboženskými horlivcami, ktorí buď žili osamotene, alebo sa združovali do rôznych spoločenstiev. Otcami tohto východného mníšstva sú svätý Antonín (251-356) a svätý Pachomius (†346), pokiaľ ide o mníšstvo pustovnícke, a svätý Bazil (†379), pokiaľ ide o mníšstvo združene žijúcich. Kresťanský Západ však zostal týmto hnutím pomerne dlho nedotknutý. Avšak aj na Západe povstalo, a to v pravý čas, a vzalo na seba dve odlišné formy podľa dvoch rôznych centier, z ktorých sa začalo šíriť: z keltského Írska a z rímskeho Talianska.²¹

Do Írska sa kresťanstvo dostalo s rímskymi légiami pomerne skoro. Avšak skutočným vierožvestcom keltským Írom bol muž menom Patrik. Roku 432 vychádzal z lerinského opátstva na svoju írsku misijnú cestu, a keď roku 461 umieral, bolo v Írsku toľko kresťanských komunít a toľko kláštorov, že sa mohlo právom nazývať „ostrovom svätých.“ Ubehli sotva dve storočia, v ktorých rozhodené semeno v tichu a skrytosti zrelo, a zrazu tu bol pravý čas „írskej explózie.“ Desiatky, ba stovky keltských mníchov, dlhovlasých, vpredu však vyholených, vyrážali s kapsou a palicou na apoštolské cesty, a to bez nejakého zvláštneho plánu, len tak - kam ich Duch viedol. Boli to askéti, a často až výstrední askéti. Kajúcnosť bola pre nich prvou povinnosťou. Z nikoho si nič nerobia, a keď ich možno sledovať v ich počínaní kritickým okom, nemožno sa zbaviť dojmu, že sú akoby blázniví. Ale títo mníši nie sú ariáni ani v najmenšom. Sú pravoverní, nicejskí až do špiku kosti. A kam prišli, tam zakladali kláštory, takže došlo k akejsi kláštornej reťazovej reakcii. Možno spomenúť aspoň najznámejších mníšskych apoštolov: Kolombán (†597), Kolombán (†615), ktorý založil kláštor v Luxeil (590) a v severnom Taliansku kláštor v Bobbie (614), potom Gallus, ktorý založil kláštor, ktorý nesie jeho meno (610), Kilián, ktorý išiel do Würzburgu, a Emeram, ktorý išiel do Regensburgu, a ďalší.²²

Okrem írskeho mníšstva, v rímskom Taliansku vznikol iný druh mníšstva, ktoré sa vyznačuje predovšetkým latinským zmyslom pre rovnováhu a správnu mieru. Ničoho príliš! Jeho zakladateľom bol muž Benedikt (480 – 547), ktorý pochádzal z umbrijskej Nursie (Norcia), kde žili ľudia povestní svojou húževnatosťou. Benedikt bol súčasník Boethiov a Cassiodorov a prežíval rovnaký spoločensko-politický chaos ako oni. Lenže

²⁰ SKALICKÝ, Karel. *Za nadějí a smysl.* Praha : Zvon, 1996, s. 46 – 47; FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny.* Praha. Zvon, 1995, s. 106 – 120; FROHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve.* Praha : Vyšehrad, 1999, s. 59 – 68; STEMBERGER, Gunter. (edit) *2000 let křesťanství.* Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 234 – 238.

²¹ RÁČEK, Blažej. *Církevní dějiny.* Praha : Vyšehrad, 1939, s.131 – 132; FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny.* Praha. Zvon, 1995, s. 78 – 82.

²² RÁČEK, Blažej. *Církevní dějiny.* Praha : Vyšehrad, 1939, s. 138 – 142; HERTLING, Ludwig. *Dějiny Katolické církvi.* Ontario : Dobrá kniha, 1983, s. 88 – 96; MRÁČEK, K. Pavel. *Příručka církevních dějin.* Olomouc : Krystal, 1995, s. 50 – 51.

Benedikt naňho reaguje inak. Kým Boethius sa snažil o politické sprostredkovanie medzi okupantskými Ostrogótmami a okupovanými Rimanmi, zatiaľ čo Cassiodorus sa dal na kultúru a zakladal v Kalábrii známu oázu kultúry a oddychu zvanú Vivárium, Benedikt sa úplne stiahol z verejného života. Tak sa aspoň na prvý pohľad javí jeho odchod do Sabinských hôr, lebo tam žije v jaskyni – neďaleko od bývalej letnej vily cisára Nera – ako pustovník v modlitbách, postoch a telesnej práci. A aj tam mu dokonca robili úklady na život. Ale čoskoro sa okolo neho vytvorí skupina verných učeníkov, a tak roku 529 odchádza Benedikt s niektorými svojimi druhmi na juh, kde neďaleko Neapola – na kužeľovitom vrchu nazývanom Montecassino – zakladali prvý benediktínsky kláštor.

Benedikt napísal pre svojich mníchov slávnu Regulu, čiže „pravidlo ako žiť“, na tomto vrchu, ktorá bola vynikajúcim dielom ako náboženského zanietenia, tak aj zdravého zmyslu pre realitu. Práve pre svoju vyváženosť, umiernenosť a pružnosť vytlačil pomaly príliš strohé pravidlá Kolombánove. Život mnícha, ako ho ponímal Benedikt, sa nesústreďuje v prvom rade na heroické kajúcnosti a na putovanie od miesta k miestu, hoci aj v duchu apoštolskom. Jeho prvou povinnosťou je modlitba, Božia chvála. S ňou bolo úzko spojené štúdium Svätého písma a iných duchovných kníh, a potom – ako dôležitá zložka benediktínskeho mníšskeho života – práca, zvlášť telesná práca. Ora et labora, modli sa a pracuj, vstúpil Benedikt svojim mníchom. Keby sa mal nejakými viditeľnými symbolmi znázorniť ich život, teda by sa mohlo povedať, že bol znázornený krížom (modlitba), knihou (štúdium) a radlicou (práca). Tá radlica tu má svoje dobré zdôvodnenie. Kam prídu títo mnísi, tam začne krajina meniť svoju tvárnosť, pretože odvodňujú močiare, kľučujú lesy, zakladajú polia, vinice, záhrady, sady a pasienky. Zavádzajú nové spôsoby obhospodarovania zeme a obohacujú dokonca aj kulinárske umenie. Koľko rôznych druhov syrov a likérov vďačí za svoj vznik kláštorným kuchyniam. To všetko bola civilizačná činnosť, ktorú nemožno dostatočne doceniť. A potom kniha! Koľko mníchov každodenne niekoľko hodín venovalo prepisovaniu kníh. A prepisovali predovšetkým posvätné texty a svätých otcov, ale aj antických autorov. Každý kláštor mal svoju knižnicu, jedinú v regióne, a pri každom kláštore bola škola. To, čo nám bolo zachránené z intelektuálnej kultúry predbarbarskej doby, bolo z veľkej časti zásluhou kláštorov. Keď svätý Benedikt umieral, existovali už tri kláštory: Montecassino, Subiaco a Terracina. Ale aj tu dochádzalo k akejsi reťazovej reakcii, ktorou sa z kláštorov rodili ďalšie kláštory po celej Európe, takže sa vytvárala sieť centier pravoverného, Nicejského kresťanstva, ale zároveň aj oáz kultúry a civilizácie.²³

Oslabujúce postavenie Ríma

Nemožno nespomenúť ešte tretí činiteľ, ktorý bol nanajvýš dôležitý, a to bol Rím. Čo však bol Rím v tejto barbarskej dobe? Urobený zapadákov! Od okamihu, keď Konštantín

²³ SKALICKÝ, Karel. *Za nadějí a smyslu*. Praha : Zvon, 1996, s. 47 – 49; RÁČEK, Blažej. *Církevní dějiny*. Praha : Vyšehrad, 1939, s. 132 – 134; MALÝ, Radomír. *Církevní dějiny*. Olomouc : Maticе cyrilometodějská, 2000, s. 59 – 66; FROHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. Praha : Vyšehrad, 1999, s. 45 – 51; MRÁČEK, K. Pavel. *Příručka církevních dějin*. Olomouc : Krystal, 1995, s. 34 – 36; STEMBERGER, Gunter. (edit) *2000 let křesťanství*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 242 – 251.

preniesol hlavné mesto ríše na Bospor a založil tam „Nový Rím“, alebo ako sa začalo hovoriť – Konštantínopol, išlo to so „starým“ Rímom od desiatich k piatim. Jedna pohroma stíhala druhú. V roku 410 bol spustošený Alarikovými Vizigótmi, roku 453 vydrancovaný Genserichovými Vandalmi, roku 546 bol prepadnutý Ostrogótmi, potom neustále ohrozovaný Longobardmi. Rieka Tiber hnevala svojimi záplavami, sýpky zívajú prázdnotou, začal sa hlásiť hlad a k tomu všetkému sa pridala ešte mor. Ako nezaplakať nad týmto mestom ako kedysi Jeremiáš nad Jeruzalemom: „*Ó, ako sedí opustené mesto, kedysi plné ľudu!*“ Obyvateľstvo zredukované na dobrú dvadsaťtinu predchádzajúceho počtu dosahovalo teraz tak asi 50 000 duší. Senát sa prakticky vytratil a nebolo ho. Dobré dve tretiny mesta boli v sutinách, vodovody na spadnutie, veľké stavby – kúpele, paláce a cirkusy – boli v rozvalinách, kde sídlili líšky udržiavajúce počet rímskych mačiek na znesiteľnom stupni. To bol Rím, ak hľadáme naňho ako na mesto.²⁴

V tomto meste sídlil pápež, a to nie hocikáký, lebo v roku 590 hlas rímskeho kléru a ľudu povolal na Petrov stolec Gregora, ktorý pochádzal – ako hovorí starobylá tradícia – zo starej rímskej rodiny Aniciov, z ktorých vzišli dvaja cisári a filozof Boethius. Nuž, tento podivuhodne schopný muž, skutočne „veľký“, ako sa mu neskôr začne hovoriť, sa ujal správy nielen Cirkvi, ale aj mesta, pretože v situácii, ktorá v Ríme panovala, jednoducho nič nefungovalo. Gregor sa musí o všetko postarať, od spravovania rímskych vodovodov až po plynulejšie zásobovanie. Preto o sebe začne hovoriť, že je „sluha sluhov Božích“. A naozaj ním bol. Ale staral sa tiež o Cirkev, ale predovšetkým o evanjelizáciu barbarov. Pochopil, že misiónárske dielo rôznych biskupov a rôznych mníšskych komunit musí mať potrebnú podporu a koordináciu.²⁵

Neprenechávať toto dielo náhode či osobným záujmom, ale usmerňovať všetko, to bola jeho veľká myšlienka. Preto sa predovšetkým stará o obrátenie Longobardov. Našťastie tak ako kedysi galskí biskupi našli dobrého spojenca v Klotilde, tak teraz pápež našiel takého spojenca v bavorskej kňažnej Theodolinde, ktorá prinúti svojho muža k obráteniu. Stará sa tiež o španielskych Vizigótov, kde ich kráľ Rekaredo práve rok predtým, než sa Gregor stal pápežom, rozhodol prestúpiť ku katolíkom a pápež ho v tom musí podporiť. Našťastie má Španielsko múdreho biskupa, ktorým je Isidor Sevilský (560 – 636). Tento svätec aj vedec v jednej osobe blahodarne pôsobí v pápežových intenciách. Jeho hlavnou starosťou však bolo Anglicko. V roku 596 poslal na britský ostrov priora Augustína so skupinou mníchov a už o rok – na Turíce – vodca Anglov a Jutov Etelbert, vojvoda Kentský, a jeho veľmoži sa dávajú od Augustína pokrstiť. A aj tu obdobnú úlohu ako Klotilda a Theodolinda zohrala Etelbertova manželka Berta, katolíčka pochádzajúca z Paríža. Gregor tak vytýčil líniu a jeho nástupca Gregor II. v nej pokračoval, lebo tak ako prvý Gregor poslal do Anglicka Augustína, tak druhý Gregor poslal do Austrasie, čiže dnešného Nemecka, Angličana Winfrida, ktorému dal meno Bonifác. A ten so svojimi mníchmi, najprv Anglov, ale potom aj Germánov, pochádzajúcich z Austrasie, zakladali kláštory, ohlasovali evanjelium Germánom

²⁴ RÁČEK, Blažej. *Církevní dějiny*. Praha : Vyšehrad, 1939, s. 124 – 125; MRÁČEK, K. Pavel. *Příručka církevních dějin*. Olomouc : Krystal, 1995, s. 49 – 50.

²⁵ RÁČEK, Blažej. *Církevní dějiny*. Praha : Vyšehrad, 1939, s. 129 – 130.

takými metódami, o ktorých dnes môžeme povedať, že boli nanajvýš moderné a Bonifác sa sám stal v roka 753 mohučským biskupom, takže plným právom je nazývaný apoštolom Nemecka.²⁶

Nové kresťanské obzory

Týmto vývojom bola teda pripravená aj hlina, aj semeno. Bol potrebný len politický kvetináč, kam by sa dala hlina so semenom, aby z toho vzišla nejaká utešená kvetina. Tým politickým kvetináčom sa stala Franská ríša a hrnčiarom, ktorý tento kvetináč dohotovil, bol nový panujúci rod Pipinovcov, ktorý prebral štafetu po Chlodovikových Merovejcoch. Tí totiž sa zdegenerovali natoľko, že z kráľov sa stali kráľíčkovia a učinení naničhodníci. Aký div, keď Pipin, príčinnivý majordómus trápneho kráľa, sa nakoniec uchopil moci sám a kráľa zatvoril do kláštora, aby tam premýšľal o nesmrteľnosti chrústa. Lenže Pipinov otec Karel Kladivo bol nemanželský syn, a to bola nemalá prekážka pre politickú kariéru. Podľa starobylých germánskych tradícií kráľ je z rodu bohov a vládne jedine na základe rodového práva, Geblütsrecht. A to Pipin nemal. Ktokoľvek mu mohol povedať: čo mi budeš nariaďovať, ty bastard. Našťastie tu bola Cirkev, ktorá sledovala s neskrývaným záujmom vzostup tohto nového podnikavého rodu Frankov.

Svätý Bonifác to sprostredkoval, a tak pápež Štefan II. sa vydáva v roku 754 na ďalekú, nepohodlnú cestu cez Alpy, aby udelil Pipinovi a jeho dvom synom posvätné kráľovské pomazanie. Všetkým, kto poznali Bibliu, sa musel hneď vybaviť obraz Samuela idúceho za Dávidom, aby ho pomazal za kráľa. K tomu pomazaniu potom došlo v Saint Denis 28. júla. Inštitúcia kráľovstva je tak definitívne začlenená do kresťanskej organizácie Európy. A ako by toho nebolo dost, menoval Pipina rímskym patricijom! Kto si teraz trúfne pripomenúť jeho nezákonný pôvod? Keď sa pápež vracal domov, mal za to od Pipina zaručenú ochranu pred nevypočítateľnými Longobardmi a okrem toho si viezol so sebou Pipinovo obdarovanie, čiže donácie, to je územný pás, ktorý išiel od Ríma cez Perugiu až po Ravennu a ktorý od tohto okamihu až do roku 1870 bude sa volať pápežským štátom; donácia, ktorá v tých rozháraných dobách bola naozajstným požehnaním, pretože dávala pápežovi určitú nezávislosť, ktorá sa však neskôr obrátila proti nemu. Ale tak to býva s vecami tohto sveta.

To najväčšie prekvapenie malo ešte len prísť. Pipinov syn Karol, aj on narodený ako nemanželské dieťa, bol schopný vojvodca a vládca a zároveň aj syn Šťasteny, zmohol sa natoľko, že Franská ríša tu naraz stála ako jeden obrovský blok, ktorý sa rozprestieral od Labe a Šumavy až po Atlantický oceán a od Baltického mora až po Pyreneje a Stredozemné more. Pápežom bol práve Lev III., a ten mal problémy nielen s Longobardmi, ale i s niektorými svojimi Rimanmi, ktorí boli dravší ako niekoľko levov. Stalo sa, že úbohého Leva preukrutne potupili a potom zlynčovali tak, že z toho pomliaždenia div nevypustil dušu. Uchýlil sa vtedy – sotva sa trochu dal do poriadku – ku Karolovi a ten s ním a so svojimi Frankmi prišiel do Ríma, aby tam urobil poriadok.

²⁶ SKALICKÝ, Karel. *Za naději a smysl*. Praha : Zvon, 1996, s. 50 – 51; FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha : Zvon, 1995, s. 83 – 86.

Tam na Vianoce v roku 800 dôjde k tejto mimoriadnej udalosti. Počas svätej omše, ktorú Lev celebruje za prítomnosti Karola, jeho vojakov a rímskeho Ľudu v Bazilike svätého Petra, vsadí naraz Karolovi na hlavu cisársku korunu. A Ľud prevoláva slávu „Bohom korunovanému“ Karolovi, „veľkému a mierovému cisárovi rímskemu“ (Magno et Pacifico imperátoru). Čo sa to vlastne stalo? Aký význam malo toto gesto? Ako ho chápal rímsky Ľud? Ako Frankovia? Čo ním zamýšľal pápež? A čo sám Karol? Vedel vôbec, že k nemu dôjde? Koľko otázok, toľko dohadov. Avšak jedno je isté, že po právnej stránke to bolo vyložené monštrum.

Či neexistovalo jediné legitímne rímske impérium, ktorého hlavným mestom bol Konštantínopol, známe niekde aj slovenský Carhrad, kde vládol jediný legitímny rímsky cisár, ktorý bol v tej dobe síce ženského pohlavia a volal sa Irena, ale ktorá bola zato úplne pravoverná. Ba čo viac, bolo to svojím spôsobom aj teologické monštrum. Čo nemali kresťania v povedomí, ba aj v podvedomí, boli slová svätého Augustína, že všetci kresťania majú len jednu republiku. (Omnium christianorum una res publica est - De opere monachorum, XXV, 33) Ako to, že sú tu teraz dve kresťanské impériá? Cisárovná Irena mala vraj vtedy ten obdivuhodný nápad, že ponúkne Karolovi sobáš, lebo ten práve ovdovel. Iní však tvrdia, že nápad mal Karol. Kto vie. V každom prípade ako politická idea sa ten sobáš ponúkal ako úplne bežná vec, takže ju mohli mať celkom dobre obaja zrazu naraz. Tým by sa obe impériá spojili a zaskveli sa opäť v približne pôvodnej rozlohe a sláve. Dvorania to však vraj cisárovnej vyhovoriť, takže zostali aj naďalej dve rímske ríše: prvá byzantská, ktorá bola legitímnu dedičkou starej ríše, druhá franská, ktorej pôvod, podobne ako pôvod jej vodcu, nebol práve košér. Byzantínci sa budú pre túto korunováciu na pápeža náramne pohoršovať a budú mu to pripisovať takmer ako zradu. Ale už v roku 812 basileus Michal pošle Karolovi do Aquisgrany, jeho sídelného mesta na Rýne, posolstvo s oficiálnym privítaním pre „svojho brata bazileja Karola“. Rozdelenie je legalizované. Existujú teraz dve kresťanské impériá.²⁷

Karolínska renesancia

Nech už sa toto vzkriesenie západného „Rímskeho impéria“ po 324 rokoch posudzuje akokoľvek, fakt je, že pre západnú Európu bolo požehnaním. V jeho rámci sa totiž mohol ešte len naplno rozvinúť onen kultúrny fenomén prvoradej dôležitosti, ktorý sa nazýva karolínska renesancia. Tá vtlačila západnej Európe úplne určitú politickú štruktúru, ktorá sa pozerá na Bibliu, a predovšetkým v Starom zákone, takže Karol je často nazývaný „novým Dávidom“. Tá zapojila Cirkev do nového feudálneho systému práve sa vytvárajúceho a zakladajúceho predovšetkým na pozemkovom vlastníctve. Vtlačila západnej Európe i onú nábožensko-politickú ideológiu, ktorá býva nazývaná „politickým augustinianizmom“ a ktoré sa dá vyjadriť jednoduchými dvoma slovami: primát duchovna (často však príliš „hmotne“ presadzovaný!). Vtlačila jej aj jeden spoločný jazyk -

²⁷ SKALICKÝ, Karel. *Za nadějí a smysl*. Praha : Zvon, 1996, s. 52 – 53; MALÝ, Radomír. *Církevní dějiny*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2000, s. 75 – 82.

latinčinu, o očistu ktorej starostlivo dbal Karol práve v okamihu, keď sa začínajú vytvárať národné jazyky ohrozujúce jej duchovnú jednotu.

Tá nakoniec vytvára aj nové európske povedomie, čo je najnázornejšie vidieť práve na onom tíme, ktorý si Karol vytvoril a ktorý sa skladal z Angličana Alkuina, Longobarda Pavla Diakona, pochádzajúceho zo severotalianskeho mesta Civimenta, ďalej Vizigóta Theodulfa, utečenca zo Španielska, Írov Klementa a Dungala a Frankov Angilberta a Eginarda, jediného laika medzi toľkými klerikmi. Prísni kritici vytýkajú Karlovým intelektuálom, že neboli originálni. Dajme tomu. Boli to skôr zberatelia a uchovávatelia, kronikári a dejepisci, duchovní encyklopedisti, odovzdávatelia kultúrneho dedičstva, ktorí však vytvárali nevyhnutné pomôcky a metódy intelektuálnej práce. Nové písmo, úhľadná a čitateľná karolínska minuskula, ktoré teraz vychádza z kláštorňích spisovní, akoby symbolizovalo tohto nového metodického ducha.

Karolínska renesancia bola ako prvá snežienka, ktorá prerážala snehy barbarstva a ohlasovala príchod jari. To je však ešte ďaleko, lebo sa opäť sťahovali búrlivé mračná. Karlova ríša sa po jeho smrti rozpadala, pápežstvo beznádejne zapadlo do ťahaníc niekoľkých rímskych rodín a na obzore sa vynárali noví barbari: zo severu príbuzní Vikingov Normani, z východu Maďari a z juhu Saraceni. Tí síce nie sú barbari, ale sú tým nebezpečnejší. Všetko zase visí na vlásku. Všetko je zase v napätí. Prežije Európa túto novú smrť?²⁸

Obroženie zo severu

Normani, čo znamenalo „Severania“, vystrájali výdatne. Celé severné pobrežie európskeho kontinentu žilo v hrôze pred ich nepredvídanými nájazdmi. Ich pohyblivé člny, dvadsať až dvadsaťpäť metrov dlhé s malým ponorom, prenikali proti prúdu riek hlboko do vnútrozemia a ich posádky tam lúpili, kde sa čo dalo. Tak sa stalo, že Paríž bol štyrikrát obliehaný, trikrát vydrancovaný a dvakrát vypálený. Čo ich zvlášť priťahovalo, boli kláštory a ich poklady. Nie je preto divu, že sa vtedy do prosebných litánií dostala aj invokácia - Od besnenia Normanov, vyslobod' nás, Pane (A furore Nórmanorum, libera nos, Domine). Ale ako by nestačilo, že Normani ohrozovali Európu zo severu, stalo sa, že oddiely týchto urastených blondých severanov podivuhodným obchvatom oboplávali celé západoeurópske pobrežie, prenikli Gibraltárom do Stredozemného mora, vypudili zo Sicílie Saracénov a usadili sa tam natrvalo. Južné slnko a sicílske víno im boli asi predsa len príjemnejšie ako studený severský nečas. Asimilovali kresťanstvo a jeho kultúru, upokojili sa a založili štát, ktorý síce skomplikoval mocenské rozloženie síl v Stredomorí, ale zároveň tým aj prispeli k určitej stabilizácii pomerov v tejto oblasti.²⁹

Takmer súčasne s normanskou pohromou zo severu sa prihnala aj maďarská metla z východu, ktorá preukrutne šľahala rozsiahle priestory Nemecka, Francúzska a Talianska. Tieto bleskové nájazdy ázijských Normanov mali jedinou výhodu, že ako rýchlo na svojich

²⁸ SKALICKÝ, Karel. *Za nadějí a smysl*. Praha : Zvon, 1996, s. 54 – 55; DOLINSKÝ, Juraj. *Dejiny Cirkvi*. Bratislava : Dobrá kniha, 2010, s. 93 – 98; MRÁČEK, K. Pavel. *Průručka církevních dějin*. Olomouc : Krystal, 1995, s. 38 – 40.

²⁹ SKALICKÝ, Karel. *Za nadějí a smysl*. Praha : Zvon, 1996, s. 55.

koníkoch pricválali, tak rýchlo, keď zničili, čo sa len dalo, zase odcválali, takže tí, čo to prežili, mohli si predsa len trochu vydýchnuť. Tých, ktorí prežili, síce nebolo veľa, ved' len v Pávii (924) vyvraždili úplne všetko - od biskupa až po dočatá -, vzápätí opustili priestor a odtiahli ďalej. Až Oto I. ich porazil v bitke pri Lechfelde (955) a dal popraviť všetkých vodcov, takže zvyšok sa stiahol do Panónie, usadil sa a pražský biskup, Slovan a Slavníkovec Vojtech, sa nadmieru zaslúžil o ich pokresťančenie. Pokrstil maďarské knieža, Gejzovho syna, ktorému dal meno Štefan, a Vojtechov druh v ohlasovaní evanjelia Astrik sa stal prvým maďarským biskupom. Tým bol položený základ budúceho kresťanského uhorského kráľovstva.³⁰

Kresťanstvo na Východe

Frankovia nemali práve vycibrený zmysel pre štátne zriadenie. Hľadeli naňho ako na akýsi druh rodinného majetku, takže keď pán otec zomrie, majetok sa rozdelí na toľko dielov, koľko bolo synov. Karolova ríša sa teda rozdelila na tri. Západná Európa to prežila, pretože rozdrobenie Karolovej ríše bolo do značnej miery prekonané vzostupom nového germánskeho kmeňa Sasov. Iróniou osudu boli práve tí, čo na Karolovu ríšu doplatili najhoršie, preberali jej dedičstvo a vytvorili tretiu formu Západorímskej ríše, o ktorej sa začalo hovoriť, že je „národa nemeckého“, pretože najzápadnejšia časť niekdajšej Karolovej ríše sa natrvalo odštiepila a začala sa vyvíjať samostatne smerom k francúzskemu kráľovstvu. Tretie nebezpečenstvo, pochádzajúce od Saracénov (z arabského šárki - východný), bolo oveľa vážnejšie. Kým však o tom bude reč, je potrebné najprv povedať niečo o vývoji kresťanstva vo východnej časti Rímskej ríše.

Pravda, v prvých storočiach nebol medzi východným a západným kresťanstvom veľký rozdiel. Ved' západné kresťanstvo nebolo vlastne nič iné, než východné kresťanstvo predĺžené na Západ. Až rozdielny dejinný vývoj západnej a východnej časti Rímskej ríše vytvoril predpoklady neskoršej diferenciácie. Západná časť ríše bola v priebehu piateho storočia strhnutá barbarskými nájazdmi a prestala v skutočnosti existovať, takže to, čo sa potom takmer po štyroch storočiach vynorí ako ríša Franská, je úplne odlišný politický útvar, ktorý sa síce na Rímsku ríšu odvoláva, ale nemá s ňou celkom nič spoločné. Pre povedomie západného Európana teda Rímska ríša končí rokom 476, kedy barbar Odoaker zosadil posledného západného rímskeho cisára Romula Augustula a zavrhol ho v jednej vile blízko Neapola. Všetky neskoršie „rímske ríše“ budú len spomienkovou záležitosťou.³¹

Pozícia človeka z Východu

Inak je tomu však v povedomí východniara. Pre neho hlavným mestom Rímskej ríše nebol Rím na Tibere, ale, ako rozhodol sám cisár Konštantín, Nový Rím, ktorý on úplne

³⁰ SKALICKÝ, Karel. *Za nadějí a smysl.* Praha : Zvon, 1996, s. 56; MRÁČEK, K. Pavel. *Příručka církevních dějin.* Olomouc : Krystal, 1995, s. 44.

³¹ SKALICKÝ, Karel. *Za nadějí a smysl.* Praha : Zvon, 1996, s. 56 – 57; MRÁČEK, K. Pavel. *Příručka církevních dějin.* Olomouc : Krystal, 1995, s. 45 – 48.

úmyselne vybudoval na Bospore, na tomto najvýchodnejšom cípe Európy, na samej hranici s Áziou, kde predtým stálo malé, ale strategicky dôležité grécke sídlisko nazývané Byzantium. To sa teda stalo po roku 330, kedy nová metropola bola slávnostne otvorená a stala sa pravým stredom Rímskej ríše. Toto mesto a jeho cisári odolávali všetkým náporom najrôznejších barbarov, či to boli Huni, Ostrogóti, Avari, Slovania, Bulhari, Rusi či Pečenehovia. Odolávali aj kultúrne vyspelým dobyvateľom, či to boli Peržania alebo Arabi – po celé jedno tisícročie. Všetky tieto príboje sa o tento Nový Rím roztrieštili ako o pevné skalisko. A keď potom predsa len v roku 1453 Carihrad už neodolal sústredenému náporu Turkov vyznávajúcich islam a padol, vyhlásila sa za legítimnú pokračovateľku Rímskej ríše Moskva. Je potrebné uznať, že na toto bude mať rozhodne väčšie právo ako Karolova ríša germánskych Frankov. Už tá skutočnosť, že princezná Sofia, neter slávneho byzantského cisára Konštantína XI., ktorý hrdinsky padol pri obrane mesta, sa vydala za ruského cára Ivana III., je toho dosť výrečným znamením. Nie náhodou sa potom Moskve začalo hovoriť „tretí Rím“. Povedomie Východoeurópana zostalo preto podstatne komplexnejšie. Byzancia bola mu jednoducho plynulým pokračovaním Rímskej ríše. Preto skutoční Byzantínci sa nikdy takto nenazývali, ale hovorili si *romanoi* a svoju ríšu nazývali *Romania*, názov „Byzantíнец“ pocítovali ako prezývku. Preto nie je ľahké stanoviť nejaký presný dátum, ktorý by mohol slúžiť za zreteľný medzník, kde končí Rímske impérium a začína impérium Byzantské. Ale keď sa historici dohodnú, že za tento medzník možno považovať dátum založenia Konštantínopolu (324 – 33), je to medzník skôr konvenčný ako reálny, lebo rovnako tak dobre by sa dali zvoliť aj iné dátumy.³²

Byzantské devízy

Pravda, keď dnes priemerný západný vzdelanec začuje slovo „byzantinizmus“, vybaví sa mu takmer automaticky predstava panovníckej autokracie, čiže samodržavia, tuhého centralizmu, rozsiahlej byrokracie, pedantného ceremoniálu pri verejnom vystupovaní, sofistikovanej rétoriky a vôbec niečoho konkurzného, čo síce prežíva, ale čo si nezaslúži vážnu pozornosť. Preto to nie je vôbec tak dávno, čo historici píšuci o tomto dejinnom útvere sa museli v úvode siahodlho ospravedlňovať, že sa niečomu tak dekadentnému venujú. V súčasnosti je však táto mentalita do značnej miery prekonaná. Byzancia nie je len tento negatív. Byzancia bola aj štát, ktorý vtedy najlepšie zodpovedal tomuto pojmu. Byzancia bola aj nesmierne politické vrenie: koľko vzbúr, povstaní, sprisahaní, palácových revolúcií, ale aj občianskych vojen otriasalo takmer nepretržite túto zdanlivo nehybnú hieratickú štruktúru.

K Byzancii patrila aj úžasná právnická a zákonodarná práca, ktorá zachovala právnickú múdrosť starých Rimanov, prenikla ju kresťanským duchom a vtelila ju do Theodosiovho zákonníka (429 – 439), do kódexu cisára Justiniána (529), do jeho Digestov, Inštitúcií (533) a noviel (534 – 565), ktoré sú úctyhodným dielom právnej vedy. K Byzancii patrila aj cisárska univerzita a jej knižnica, ktoré fungovali nepretržite od čias

³² SKALICKÝ, Karel. *Za nadějí a smysl.* Praha : Zvon, 1996, s. 57 – 58.

cisára Konštantína a na ktorej študoval u veľkého humanistu Fótia aj vierozvestca Slovanov, mladučký Konštantín zvaný Cyril; a prináleží ku nej aj akadémia carihradských patriarchov, na ktorej potom bude tento Cyril niekoľko rokov pôsobiť, a to v čase, keď na Západe nie je po univerzite alebo akadémii ani chýru, ani slychu. Zásluhou Byzancie bolo, že sa nám zachovala podstatná časť gréckej a helénskej literatúry a filozofie, bez ktorej by potom neskôr nebola na Západe mysliteľná talianska renesancia.

Dielom Byzancie je aj onen div architektúry, ktorým je chrám Hagia Sofia - Božej múdrosti, ktorý dal vybudovať cisár Justinián, nešetiac peniaze, a o ktorom bolo výstižne povedané, že akoby zviditeľňoval zduchovenie hmoty a transfigurácie vesmíru svetlom Božej Múdrosti. Chválou Byzancie je aj onen podivuhodný vojenský výkon, ktorý si určite zaslúži pozornosť, pretože po celé jedno tisícročie proti bezpočetným útokom a obliehaniam všetkými možnými pohanskými či nekresťanskými hordami a vojskami Konštantínopol – vďaka svojim vežiam, hradbám, valom a – predovšetkým politickej a vojenskej schopnosti svojich vodcov nikdy nepodľahol; okrem raz, jediný raz, keď bol vzatý obliehaním „kresťanskými“ križiakmi (1204). Ale o tejto prebolestnej histórii zatiaľ treba pomlčať; bude potrebné sa k nej ešte vrátiť.³³

Nestoriánske vyčítanie

Byzancia bol predovšetkým priestor, v ktorom došlo k vieroučnej formulácii základných právd kresťanskej viery. Kto je to Kristus, aká je podstata jeho bytosti, to znepokojovalo a dráždilo celé generácie mysliteľov, ktorých diskusie, polemiky, spory a zvary krúžia okolo tohto ústredného tajomstva kresťanskej viery. Zmienili sme sa už o Ariovi a kríze, ktorú jeho učenie vyvolalo v Cirkvi a v ríši, takže boli potrebné dva koncily, aby sa vec rozhodla. Ariánska kríza však nebola ani zďaleka tá jediná, a ani tá najťažšia. Sotva sa ako-tak prekonala, vypukla druhá, nestoriánska, nazývajúca sa tak podľa svojho hlavného pôvodcu carihradského patriarchu Nestoria. Kým Arius pôsobil v egyptskej Alexandrii, Nestorius prichádzal zo staroslávnej sýrskej Antiochie, z mesta, kde vznikla jedna z prvých kvitnúcich kresťanských obcí, kde vzniklo samotné meno „kresťan“, kde pôsobil Pavol a Barnabáš, odkiaľ pochádzal biskup a mučeník Ignác, Nestoriov veľký predchodca v úrade carihradského patriarchu, Ján Chryzostom, kde kvitla svojrázna teologická škola, ktorá mala v Pavlovi Samosatskom, Diodóra z Tarzu a Theodora z Mopsuestie svojich popredných mysliteľov.

Alexandrijská škola bola skôr mystická a pri výklade Písma pracovala skôr s alegóriou, antiochijská škola bola viacej realistická a pri výklade Písma sa držala bezprostredného významu posvätného textu. Mohlo by sa povedať, že Alexandrijská škola sa inšpirovala skôr idealistickým duchom platonizmu, ale antiochijská škola sa skôr riadila realistickým duchom aristotelizmu. Preto aj Nestoriovo učenie o Ježišovi Kristovi bolo poznamenané týmto konkrétnym duchom, takže zatiaľ, čo Arius videl v Kristovi

³³ SKALICKÝ, Karel. *Za nadějí a smysl*. Praha : Zvon, 1996, s. 58 – 59; MALÝ, Radomír. *Církevní dějiny*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2000, s. 67 – 74; STEMBERGER, Gunter. (edit) *2000 let křesťanství*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 238 – 241.

prvé a najvyššie stvorenú emanáciu Boha, Nestorius v ňom videl predovšetkým človeka, syna Máriinho, ktorého vôľa však bola úplne jedinečne spojená s Bohom. Podľa Nestoria by sa preto dalo povedať, že Ježiš Kristus sú akoby dve osoby (prosopoi) veľmi úzko spojené putom podriadenosti Ježišovej ľudskej vôle vôli Božej. Preto tiež Mária nemôže byť podľa neho nazývaná Božou Matkou, ale len Matkou Kristovou. Lebo uvážte - zdôvodňoval Nestorius - je to mysliteľné, aby večný a nepremenný Boh sa narodil v čase zo ženy? Neznamenalo by to, že teda môže aj zomrieť?

Nuž, keby bolo toto Nestoriovo učenie zostalo spísané len v knihách, snáď by sa ani tak veľa nestalo. Ale Nestoriovi učeníci začali túto náuku kázať kresťanskému ľudu v kostole a ten, hoci sa nevyznal v teologických hlavolamoch, bol veľmi citlivý, keď išlo o Božiu Matku, takže jedného kňaza, ktorý kázal, že Mária nie je Matka Božia, doslova nešetrne vyniesol z kostola. Vec sa samozrejme rozkríkla, že alexandrijský biskup a patriarcha Cyril, ktorému niektorí uštipačne hovorili egyptský faraón, a nie úplne neprávom, zareagoval a nakoniec dosiahol to, že bol zvolaný cisárom Theodoziom II. opäť všeobecný koncil, ktorý sa však tentoraz zišiel v Efeze (431) a ktorý Nestoriovo učenie odsúdil a Nestoria zosadil.³⁴ Vec sa však tým vôbec nevyriešila. V Cirkvi vznikol ďalší rozkol, pretože celá perzská cirkev sa pridržala Nestoriovho učenia, rozvinula intenzívnu misionársku činnosť smerom do Indie a do Číny a zotrvala v rozkole až dodnes.³⁵

Monofyzická kríza

A akoby už toho nebolo dost, čoskoro došlo k ďalšej schizme, lebo niektorí stúpenci Nestoria, protivníci Cyrila, ktorí boli cyrilskí ako Cyril, prehneli niektoré jeho formulácie do takej miery, akoby sa Ježišovo človečenstvo rozplývala v jeho božstvo - vraj ako kvapôčka sladkej vody v mori. Ježiš Kristus vraj nemá dve prirodzenosti, ľudskú a božskú, čo bolo podľa nich práve nestoriánska heréza, ale vlastne len jednu jedinú, a to božskú. Pre túto náuku o jednej prirodzenosti, jednej fysis Kristovej, sa im začne hovoriť monofyziti. Cyrilov nástupcu na Alexandrijskom biskupskom stolci Dioskorus, vplyvný, ale bezohľadný prelát, dokázal pohnúť rôznymi machináciami a úplatkami cisára Theodozia, aby zvolal nový koncil do Efezu, ktorého vedenia sa on zmocnil, pretože bol sprevádzaný nielen početnou bandou sfanatizovaných egyptských mníchov, ale mal k dispozícii aj cisársku políciu. Carihradský patriarcha Flavian, ktorý sa nechcel jeho diktátu podriaďovať, bol Dioskorovými ľuďmi tak zmlátený, že krátko nato sa rozlúčil so životom a zástupcom pápeža Leva bolo znemožnené prečítať jeho list adresovaný práve Flavianovi, v ktorom pápež vymedzoval pravovernú náuku proti monofyzitskému bludu. Akonáhle sa to pápež dozvedel, nazval to zasadnutie „Efezské bláznovstvo“ a pričínal sa, aby sa čo najskôr zišiel nový snem, ktorý by definoval pravovernú náuku, k čomu napokon došlo roku 451, kedy sa v Chalcedóne – v blízkosti Nicei – zišlo niečo okolo šesťsto biskupov, ale zo západu ich prišlo len päť! Tí odsúdili hlavného teoretika

³⁴ RÁČEK, Blažej. *Církevní dějiny*. Praha : Vyšehrad, 1939, s. 119 – 121.

³⁵ SKALICKÝ, Karel. *Za nadějí a smysl*. Praha : Zvon, 1996, s. 59 – 60.

tohto bludu Eutycha, zosadili Dioskora, dali verejne vypočut' pápežov list Flavianovi, a keď ho vypočuli, zvolali akoby jednými ústami: Peter prehovoril skrze Leva, takže podľa neho potom aj definovali pravú náuku o Kristovi. Ježiš Kristus je jedna osoba podivuhodne jestvujúca v dvoch prirodzenostiach – božskej a ľudskej –, ktoré sú síce úplne rozdielne, ale úplne neoddeliteľné.³⁶

Monothelistické dôsledky

Pravá náuka bola definovaná, ale Egypt a časť Sýrie zostali aj naďalej lipnúť na monofyzitizme, takže došlo k novému rozkolu a ten trvá až po súčasnosť. Pochopiteľne, že sa cisár pričínil o to, aby sa pravoverné učenie presadilo. Ale také násilné zásahy len prilievali olej do ohňa. Hrozilo nebezpečenstvo, že tieto bohaté provincie sa pod vplyvom nepriateľskej Perzie odtrhnú od ríše, a preto sa začali hľadať rôzne kompromisy a polovičaté formulácie, aby sa uspokojili jedni a neurazili druhí. Začalo sa teda hovoriť o tom, že v Kristovi nie sú dve vôle, ľudská a Božská, ale len jedna vôľa (monothelizmus), totiž Božská. A dokonca sa to aj formulovalo v dokumente, ktorý bol potom predložený pápežovi Honóriovi, a ten ho v hrubých rysoch schválil. Cílených politických výsledkov sa však nedosiahlo. Monofyzitom ešte aj to bolo málo. Našťastie sa však zase objavil muž typu Atanáza. Volal sa Maxim, rodák carihradský, jeden z najväčších východných teológov, a ten sa postavil na obranu Chalcedónskeho vyznania a dvoch vôľ v Kristovi, a tým aj jeho plného a nestenčeného ľudstva. Mal podporu rímskeho pápeža Martina, ale cisárski vojaci si s oboma nevedeli urobiť poriadok. Pápeža zatkli, odviekli ho do Konštantínopolu, riadne ho zmlátili, a keď ani to nepomáhalo, poslali ho do vyhnanstva na Krym, kde čoskoro zomrel (655). A Maximovi po dlhších šikanovaniach nakoniec odsekli pravú ruku a vyrezali jazyk, odviezli ho takto zmrzačeného do Kolchidy, čo dnes zhruba zodpovedá Gruzínskej republike, a zavreli ho v pevnosti Schemarion, kde čoskoro podľahol útrapám (13. 8. 662). Avšak Maxim zvíťazil po smrti. Po 18 rokoch sa zišiel v Konštantínopole šiesty ekumenický snem, ktorý plne rehabilitoval Maxima a potvrdil náuku, ktorú Maxim hájil až k najvyššej obete života. Nie nadarmo sa potom začne o Maximovi hovoriť Confessor, to znamená Vyznávač.³⁷

Ikonoklastická deštrukcia

Ale ani potom nebol pokoj. Mala prísť ešte jedna kríza, a to boj za úctu obrazov proti obrazoborectvu. Tento neľútostný a mnohoročný boj – trval niečo vyše sto rokov – mal tiež svojho hrdinu. Bol ním Ján Damascénsky (†749), ktorý ako predtým Atanáž, Cyril a Maxim hájil svojím učením pravoverné vyznanie. Obrazoborci totiž tvrdili, že kto zobrazuje Krista, môže zobrazit' len jeho ľudskosť a nie jeho božstvo, a tým vlastne už zastáva nestoriánsku herézu. Cisár Lev III. preto úctu obrazov zakázal, čo so sebou

³⁶ SKALICKÝ, Karel. *Za nadějí a smysl*. Praha : Zvon, 1996, s. 61; RÁČEK, Blažej. *Církevní dějiny*. Praha : Vyšehrad, 1939, s. 121 – 123; HERTLING, Ludwig. *Dejiny Katolíckej cirkvi*. Ontario : Dobrá kniha, 1983, s. 103 – 105.

³⁷ SKALICKÝ, Karel. *Za nadějí a smysl*. Praha : Zvon, 1996, s. 61 – 62; RÁČEK, Blažej. *Církevní dějiny*. Praha : Vyšehrad, 1939, s. 146 – 147.

pochopiteľne prinieslo aj nesmierne ničenie umeleckých hodnôt. Až cisárovná Irena sa proti tomuto vyčíňaniu postavila účinne. Podarilo sa jej zvolať na jeseň roku 787 do Nicei siedmy ekumenický koncil, ktorý celý spor vďaka teológii Jána Damascénskeho náuku vyjasnil, a po ďalšom polstoročí zápasov, roku 843, sa konečne vec definitívne rozhodla v prospech úcty obrazov.³⁸ Tým bude východná Cirkev sláviť až dodnes ako sviatok pravoslavia. Treba však dodať, že tento boj poskytoval už smutný pohľad, pretože sa podobal zápasu kohútov, ktorí sa medzi sebou do únavy d'obú, zatiaľ čo mäsiar si už brúsi nôž. Zrazu sa tu totiž vynorila – akoby zo zeme vyrástla – nová ríša, hotový gigant, rozkladajúci sa od Indického oceánu až po Atlantický oceán – ríša islamského Polmesiaca.³⁹

Islamská explózia

Spočiatku to začalo celkom nenápadne. Jeden Arab, občan z Mekky, nazývaný Mohamed, čo znamená chválený, začal mať zjavenia archanjela Gabriela; toho istého Gabriela, ktorý kedysi židovskému dievčaťu Márii zvestoval, že panensky počne Spasiteľa nazývaného Ježiš. Preto asi ako Mohamed, aj jeho nasledovníci budú vždy veriť v panenské počatie Ježišovo. Mohamed spočiatku váhal, pochyboval o pravosti týchto zjavení, ba aj o svojom zdravom rozume, a mal okamihy, kedy bol na pokraji najčernejšieho zúfalstva. V týchto chvíľach bola mu oporou jeho žena Chadídža, ktorá mu pomohla prekonať najhoršie neistoty. A potom to zrazu začalo: akoby mu ktosi v duši priamo diktoval v čistej arabčine; a Mohamed písal, čo v sebe počul a čo potom dostalo meno Korán. Zároveň však začne svojim súkmeňovcom hlásať, že niet iného božstva okrem Boha - teda čistý, ba najčistejší monoteizmus. Toto kázanie v polyteistickej Mekke pochopiteľne narazilo na odpor, pretože s polyteizmom boli spojené nemalé ekonomické profity, takže Mohamed bol nútený utiecť do Mediny. Tento útek, ktorý neskôr bude nazývaný hidžra, stane sa začiatkom islamského letopočtu a zodpovedá nášmu 25. septembru roku 622. Ale už o osem rokov neskôr Mohamed vošiel na čelo svojho vojska do svojej rodnej Mekky ako víťaz.

A potom už to ide prudkým spádom ako živelná pohroma a šíri panstvo polmesiaca nesené do všetkých svetových strán týmito synmi púšte. Za dva roky mali v moci celý Arabský polostrov, rok nato obsadili Perziu, za dva roky sa zmocnili Sýrie, za ďalšie dva roky padol Jeruzalem a Antiochia, rok nato vtrhli do Egypta a netrvalo dlho a ich oddiely vstúpili do staroslávnej Alexandrie. A potom sa rozlievali stále ďalej na východ i na západ. Roku 664 vpadli do Indie, roku 669 začali obliehať Konštantínopol (ktorý však obstal, pretože ešte neudrela jeho hodina) a koncom storočia ovládli už celé severoafrickej pobrežia až k Atlantickému oceánu. V roku 711 prekročili Gibraltár a obsadili celé Španielsko, dokonca prekročili aj Pyreneje a zavítali do Galie. A kto vie, či by sa neboli zmocnili celej Franskej ríše, keby ich nebol Karel Kladivo v bitke pri Poitiers

³⁸ RÁČEK, Blažej. *Církevní dějiny*. Praha : Vyšehrad, 1939, s. 154 – 158.

³⁹ SKALICKÝ, Karel. *Za nadějí a smysl*. Praha : Zvon, 1996, s. 62 – 63; MALÝ, Radomír. *Církevní dějiny*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2000, s. 83 – 85; STEMBERGER, Gunter. (edit) *2000 let křesťanství*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 262 – 270.

(732) nevytláčil do príslušných medzí. S pozemským výbojom išiel však ruka v ruke aj výboj námorný. Podarilo sa im vybudovať si na Sicílii základne, takže o chvíľu nebolo bezpečné pre žiadnu inú loď ako arabskú plaviť sa po Stredozemnom mori. Dôsledkom toho bolo to, že celé európske stredomorské pobrežie žilo v stave trvalého poplachu pred saracénskymi nájazdmi. Tak sa stalo, že roku 846 dôkladne vydrancovali Baziliku svätého Petra v Ríme, čo pre nich bola zo Sicílie maličkosť.⁴⁰

Túto bleskovú expanziu je nutné určite pripísať predovšetkým veľkému nadšeniu týchto Alahových bojovníkov. Veď svätá vojna, džihád, im platila ako Božie prikázanie, v poradií sieste a posledné tohto nového náboženstva. Ale treba tiež zvážiť nesmiernu rozháranosť východného kresťanstva v dôsledku vieroučných rozbrojov. Nie tak pre nič za nič hľadel Mohamed na kresťanov ako na rozhádaných hašterivcov. Nie je preto div, keď ako monofyzitskí, tak nestoriánski kresťania, ktorí sa cítili ako utláčaní oficiálnou ortodoxiou, vítali Alahových bojovníkov ako osloboditeľov. Moslimovia totiž v princípe neboli proti kresťanskému alebo židovskému náboženstvu. Ako Abraháma, Mojžiša a prorokov, tak aj Ježiša považovali za pravých Božích prorokov, takže Mojžišových päť kníh, Dávidove žalmy a novozákonné evanjeliá si cenili ako posvätné knihy. Preto zahŕňali židov aj kresťanov pod kategóriu „ľud knihy“ a vyhradili im povoľnejšie zaobchádzanie ako s takzvanými „pohanmi“. Netreba sa preto čudovať, keď v moslimskom vojsku stretieme kresťanov, alebo keď kresťanskí učenci, hlavne monofyziti a nestoriáni, sa zúčastňovali na pozvanie bagdaských kalifov onej rozsiahlej prekladateľskej akcie nemalého kultúrno-politického významu, ktorá preložila do arabčiny všetky dostupné spisy gréckych filozofov, predovšetkým Aristotela. Podobne aj córdobskí kalifovia svojou tolerantnou náboženskou politikou nemálo prispeli k tomu, že na kultúrnej tvorbe sa vo vtedajšom Španielsku budú rovnocenne podieľať islamskí i židovskí a kresťanskí tvorcovia.⁴¹

Iskrenie medzi Východom a Západom

Rozháranému kresťanstvu tu vyrástol nadmieru nebezpečný protivník. Celá kresťanská Afrika a Predný východ, ktorý bol vlastne kolískou kresťanstva, bol zaplavený islamskou záplavou. A tá sa nezadržateľne rozlievala ďalej a ďalej, takže pozorní pozorovatelia sa pýtali, kde sa zastaví a či sa to zastaví. A kresťania akoby neboli schopní účinne reagovať. Ba čo viac, ako to už v politike býva, Karol Veľký, ktorý v kresťanskej Byzancii videl nepohodlného soka svojej tiež kresťanskej ríše, neváhal nadviazať priateľské styky s bagdaským kalifom Harun-al-Rašíd, ktorému bol soľou v očiach córdobský kalifát, lebo mu odopieral jeho zvrchovanosť. A tak zatiaľ, čo by sa dalo očakávať, že kresťanstvo sa tvárou v tvár moslimskému nebezpečenstvu zomkne v jednotný a nerozborný šík, stal sa skôr pravý opak. Je síce pravda, že vieroučné spory, ktorými sa

⁴⁰ RÁČEK, Blažej. *Církevní dějiny*. Praha : Vyšehrad, 1939, s. 147 – 154; HERTLING, Ludwig. *Dejiny Katolíckej cirkvi*. Ontario : Dobrá kniha, 1983, s. 118 – 123.

⁴¹ SKALICKÝ, Karel. *Za nadějí a smysl*. Praha : Zvon, 1996, s. 63 – 65; MALÝ, Radomír. *Církevní dějiny*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2000, s. 75 – 77.

zaoberalo prvých sedem ekumenických koncilov, ustáli, ale bolo ťažko povedať, či z únavy, alebo z oboch.

Zato sa však začali v kútiku pripravovať na niečo ďaleko horšie: na rozštiepenie medzi cirkvou východnou a západnou. Toto rozštiepenie vlastne nemalo dôvody vieroučné, ktoré by bolo možné zhrnúť do jednej krátkej a jasnej formulácie, aj keď polemisti na oboch stranách vynaložili všetok svoj um a vtip na to, aby takéto formuly vynášali. Filioque sa tak stalo vítaným argumentom, ktorým sa začala šermovačka. Ale zbytočne, pretože pravé dôvody boli položené do inej roviny. Pravda, nedorozumenia medzi rímskymi pápežmi a carihradskými patriarchami boli početné, časté i tvrdé, ba išli niekedy až tak ďaleko, že sa obaja biskupi vzájomne exkomunikovali, ako to bolo v prípade Mikuláša I. a patriarchu Fotia. Ale to boli roztržky medzi cirkevnými predstaviteľmi, ktoré sa kresťanského ľudu príliš nedotýkali. Keď preto vypukla roku 1054 schizma za Michala Cerularia, ktorá sa v príručkách cirkevných dejín považuje za definitívny rozchod Východu so Západom, nebolo to súčasníkmi brané vôbec tak tragicky. Lebo tí uvažovali asi takto: nie je to ani prvý raz, ani posledný raz, čo sa hlavy oboch cirkví rozkmotrili. Preto sa netreba znepokojovať. Veď k tichej domácnosti dochádza i v najlepších rodinách bez toho, aby sa pritom myslelo na rozvod. Všetko sa zase napraví.

Lenže tentoraz sa už nenapravilo. Po vytvorení dvoch kresťanských impérií začalo dochádzať k postupnému odcudzovaniu oboch cirkví jednak z dôvodov politickej rivality medzi oboma štátmi, jednak zo zlej krvi, ktorú spôsobovali spory o cirkevnú právomoc oboch patriarchov nad Bulharskom a v južnom Taliansku, jednak potom z dôvodov rozdielnej politickej filozofie, ktorá určovala vzťahy medzi mocou svetskou (cisárstvo) a mocou duchovnou (kňazstvo). Na Západe bola táto filozofia daná tým, čo Arquillier nazval politickým augustinianizmom - to znamená presvedčením, že moc duchovná má byť nadradená moci svetskej. Preto cisár musel byť tiež korunovaný pápežom; vec, ktorá Byzantíncom jednoducho nešla do hlavy. Na východe však bola táto filozofia daná tým, čo historik Dvorník nazval kresťanským helenizmom, podľa ktorej cisár samozrejme nie je Boh, ako kedysi napríklad Alexander Veľký - to kresťanstvo nepripúšťalo -, ale je zástupcom Božím na zemi, ochrancom Cirkvi, a teda i strážcov nad ňou. Preto po niekoľko storočí musel novozvolený pápež žiadať byzantského cisára o „štátny súhlas“ k výkonu pápežskej funkcie. Nuž, toho sa pápež, vďaka aliancii s Frankmi, konečne zbavil. Toto však v Byzantínci nemohli dobre stráviť.

K tomuto postupnému odcudzovaniu z vnútorných dôvodov potom pristúpilo aj odcudzovanie z vonkajších príčin, ktoré boli v podstate tri: Predovšetkým saracénska hegemonia v Stredomorí, takže kontakty nového Ríma so starým po mori boli stále prekérnejšie. Po druhé, vpád Slovanov a Avarov do Illyrika, ktorý znemožnil kontakt medzi oboma metropolami po súši, a nakoniec vpád Normanov do južnej Itálie, ktorá až do tej doby bola byzantská a s ktorou tak padol posledný styčný bod medzi oboma svetmi. Len týmto odcudzením sa dá vysvetliť onen zdanlivý paradox, že keď v roku 1204 kresťanskí križiaci štvrtýkrát uskutočnili krížovú výpravu za oslobodenie miest posvätenými Ježišovými šľapajami od moslimských Turkov, miesto toho, aby zaútočili na

Jeruzalem obsadený mohamedánmi, oborili sa všetkou silou na kresťanský Konštantínopol a vydrancovali ho spôsobom, že nad tým až rozum zostáva stáť. Až vtedy bola schizma medzi Východom a Západom spečatená, pretože vtedy sa celá záležitosť bolestne dotkla kresťanského ľudu.⁴²

Byzantská misia k Slovanom

Skôr ako k tomuto rozdeleniu došlo, Byzancia si získala ešte jednu obrovskú zásluhu. Ide o pokresťančenie Slovanov. So slovanským problémom bola Byzancia tvrdo konfrontovaná už od začiatku šiesteho storočia, keď sa v roku 517 preplavili cez Dunaj oddiely Slovanov a zaplavili postupne celé Illyrikum – to je približne v dnešnej Juhoslávii –, prenikli až do Grécka, na Peloponéz a skoro by boli dobyli Solún. A keď sa potom ku Slovanom pridružili ešte tureckotatarskí Avari, nastala katastrofa podobná vandalským vpádom. Illyrikum, ktoré bolo do tej doby kvitnúca kresťanská krajina s mnohými biskupstvami, kostolmi a kláštorami, kde sa spájalo latinské a grécke kresťanstvo, sa razom stalo na niekoľko storočí púšťou a misijným územím. Avari síce, keď pobrali, čo sa pobrat' dalo, a spálili, čo sa brat' nedalo, stiahli sa zase rýchlo do rovín Panónie, kde sa cítili viac doma. Slovania však nie. Tí, kam raz vstúpili, odtiaľ sa už nepohli. Ako poľnohospodári a chovatelia dobytky mali silný sklon k usadlému spôsobu života. Neboli nejakí náruživí bojovníci, hoci keď na to prišlo, vedeli sa bit' hlava-nehlava. Neboli ani obzvlášť štáttvorný element. Obvykle ich prinútili k vytvoreniu štátu len cudzinci.

Preto aj mnohé slovanské kmene vstupovali do dejín pod menom svojich premožiteľov, ktoré potom asimilovali na: turkotatárskych Bulharov, sarmatských Srbov a Chorvátov; o mene Rus sa medzi vedcami diskutuje. Slovania museli mať nevšednú schopnosť učiť sa a napodobňovať cudzie vzory. Niet sa napokon čo čudovať, veď boli najmladším výhonkom na kmeni indoeurópskych národov. A tak netrvalo dlho a Byzancia tu stála pred novou ríšou poslovanštelých Bulharov a dokonca od nich utrpela aj citeľnú vojenskú porážku, v ktorej zahynul sám cisár (811). Avšak slovanské nebezpečenstvo prišlo aj po mori. Práve 13. júna 860 stálo naraz pod Carihradom niečo okolo dvoch stoviek malých člnov, ktoré prišli zo severu po Čiernom mori. Tento neočakávaný nepriateľ – ako napísal očitý svedok, patriarcha Fotius – „ako divoký kanec požiera trávu, slamu, obilie, tak on požieral obyvateľov zeme (...) nikoho neušetril, (...) ale zúrivo bil svojím mečom osoby každého veku i pohlavia.“ Len zázrakom sa vraj stalo, že Konštantínopol vtedy nepadol. Nuž, tento neznámy útočník boli kyjevskí Rusi vedení normandským Variagym.

Po týchto trpkých skúsenostiach so Slovanmi nie je ťažké si predstaviť, aký rozruch asi zavládol na cisárskom dvore, keď dva roky nato prišlo do Carihradu slovanské posolstvo z ďalekej krajiny zvanej Morava od akéhosi kniežat'a Rastislava a hovorilo: „Náš ľud sa zriekol pohanstva a drží sa kresťanského zákona, ale nemáme takého učiteľa,

⁴² SKALICKÝ, Karel. *Za nadějí a smysl*. Praha : Zvon, 1996, s. 65 – 67; MALÝ, Radomír. *Církevní dějiny*. Olomouc : Matici cyrilometodějská, 2000, s. 91 – 98; HERTLING, Ludwig. *Dejiny Katolíckej cirkvi*. Ontario : Dobrá kniha, 1983, s. 124 – 126.

ktorý by nám pravú kresťanskú vieru vyložil, aby aj iné kraje nás napodobnili. Pošli nám teda, Pane, takéhoto biskupa a učiteľa, lebo od vás sa vždy šíri dobrý zákon do všetkých krajov.”

Možno obísť otázku, aké úvahy politického rázu vírili v tých okamihoch v hlavách cisára a jeho radcov. Možno sa uspokojiť s faktom, že cisár nakoniec poslal na Moravu dvoch mužov, bratov, staršieho Metoda a mladšieho Konštantína zvaného Cyril. Pravda, neboli síce biskupmi, ako žiadal Rastislav, a to malo určite tiež svoje politické pozadie. Metod bol vtedy len diakonom, ale či bol Konštantín kňazom, nie je jasné. Boli však vynikajúcimi učiteľmi, ktorí sa okrem toho osvedčili aj v iných diplomatických poslaniach. A obaja navyše vedeli tak dokonale slovansky, že historici sa budú asi aj naďalej priesť o to, či boli Gréci, ktorí sa naučili skvele slovansky, alebo či boli Slovania, ktorí sa plne helenizovali, alebo či pochádzali zo zmiešaného manželstva.

To najdôležitejšie na celej veci nie je to, že cisár vyslal vierozvestcov. Takých misionárov vtedy bolo plno po Európe. Rastislavovo posolstvo samo na to poukázalo, keď okrem iného spomínalo: „Prišlo k nám mnoho kresťanských učiteľov z Vlach, z Grécka a z Nemiec a tí nás rozlične učili.“ To najdôležitejšie je, ako svoje poslanie vierozvestcov pochopili a uskutočnili. Lebo treba zvážiť: čo bolo vtedy prirodzenejšie, ako to, že títo dvaja prvoradí byzantskí vzdelanci ponúknu negramotným slovanským primitívom spolu s kresťanstvom i poklady gréckej kultúry a písomníctva? Bolo by to určite k obojstrannému prospechu: Slovania by sa tak mohli podieľať na bohatstve gréckeho ducha a Byzantínci by tak rozšírili svoj kultúrny vplyv, a tým aj svoje mocenské pozície. Helenizácia Slovanov by sa tak konečne stala žiaducou protiváhou latinizácie Germánov, ktorú Karol Veľký – sám Germán – tak horlivo presadzoval, určite nie zo záľuby v antike a starých jazykoch. Avšak nič také sa nestalo.

Cyril a Metod pochopili svoju evanjelizáciu úplne inak, ako bolo v tej dobe už dobre zabehnutým zvykom: nie ako vývoz už sformulovaného kresťanstva vo všetkom, čo k tomu patrí, ale ako jeho tlmočenie do iného jazyka, a to dokonca do jazyka, ktorý doteraz nedosiahol ani tej najprimitívnejšej úrovne literárneho prejavu, pretože mu doteraz chýbal sám jeho predpoklad: písmo. Preto Cyril, ktorý bol aj vynikajúcim filológom, zostrojil pre tento jazyk i písmo, ktorému sa začne hovoriť hlaholika. Táto metóda, ktorá evanjelizáciou nesleduje helenizáciu Slovanov, ale chce ich skôr ešte hlbšie poslovančiť, táto metóda, ktorá je teda prostá akéhokoľvek kultúrneho imperializmu, sa javí súčasníkom niečím tak neslýchaným a pohoršujúcim, že vyvolá ostré kritiky. Pána vraj sa sluší chváliť iba hebrejsky, grécky a latinsky, lebo kam by to prišlo, keby každá hatmatilka sa mohla stať bohoslužobným jazykom. Ale solúnski bratia sa nedali tak ľahko. Začali poukazovať na to, že v Písme stojí výslovne napísané, že Hospodina majú chváliť „všetky jazyky“, a preto nazývajú názor svojich protivníkov „trojjazyčnou herézou“ a ich samých „pilátnikmi“, pretože práve Pilát dal na Ježišov kríž zhotoviť trojjazyčný nápis.

Nemožno teraz sledovať celý kľukatý priebeh cyrilometodejskej misie. Je to história pohnutá a mnohokrát napínavá, a pokiaľ ide o vlastné pôsobenie oboch bratov na Morave, pomerne krátka. Cyril štyridsať mesiacov a Metod tak asi 18 rokov. Hneď po Metodovej smrti Svätopluk vykázal z Moravy jeho nástupcu Gorazda a všetkých

Metodových žiakov, takže onen zlovestný Metodov tiež Wiching, zosobnenie druhého franko-latinského pólu vtedajšieho kresťanstva, dosiahne predsa len svoj otvorene proklamovaný úmysel, akoby sa všetko odohrávalo v nejakej shakespearovskej tragédii. A predsa aj napriek tejto relatívnej krátkosti sa dielo solúnskych bratov hlboko vrylo do povedomia celého Slovanstva. Lebo ono zdanlivé zmarenie cyrilometodejského diela na Morave sa stalo paradoxne jeho najväčším rozmachom. Vypovedanie Metodových učeníkov z Moravy sa stalo v prospech západného latinského kresťanstva, lebo sa rozbehlo prostredníctvom Metodových žiakov do všetkých slovanských krajov – predovšetkým však do Bulharska a do Kyjevskej Rusi –, takže obaja bratia sa potom stanú v povedomí Slovanov ich slovanskými vierozvestcami, a to bez ohľadu aj na ono rozpoltenie, ktoré v Slovanstve spôsobilo bipolárne rozdelenie vtedajšieho kresťanstva.

Slovanstvo, ktoré sa vkladalo medzi Starý a Nový Rím, medzi franské a byzantské impérium a stalo sa dokonca i jablkom sváru medzi oboma centrami, bolo hlboko poznačené „dvoma centrami“ vtedajšieho kresťanstva až po súčasnosť.⁴³ Dve rozdielne abecedy slovanských národov zostali toho najmarkantnejším znamením. Pokrstením Slovanov sa uzatvára epocha kristianizácie barbarov, epocha, ktorá položila základ k európskej civilizácii. Kresťanstvo zohralo v procese ustanovovania tohto základu jedinečnú úlohu, síce znepokojujúcu, ale zato vrcholne tvorivého kvasu. Kto v kresťanstve vidí len ópium ľudstva, alebo len jed z Judey, ten jednoducho nemôže poznať pravdu o európskej historickej základni. Pravda, história nikdy nebola a nie je mravoučným a výchovným čítaním, a to ani história cirkevná. Ale práve tým viac vyniká na temnom pozadí všetkých možných bojov o moc, že v histórii predsa len ide, musí ísť o niečo viac ako o to, kto koho ako podrobí a potrie.⁴⁴

Záver

Cirkev sa na Druhom vatikánskom koncile usilovala predstaviť seba takú, aká je: ad intra - v dokumente *Lumen gentium*, ale rovnako aj v postoji ad extra: v dokumente *Gaudium et spes* i v ďalších dokumentoch, a tiež aj vo svojom poslaní priniesť súčasnému svetu pohnútky viery a nádeje. Čím viac o to usilovala a usiluje Katolícka cirkev, tým sa jej podsúvajú väčšie prekážky. Dokonca sa zdá, že hoci Katolícka cirkev svojím programom lásky chce viacej osloviť všetky národy a najmä tie, ktoré vyrástli na jej koreňoch, tým viac sa spúšťajú útoky, ataky, výsmechy, irónie a klamstvá na jej adresu. Vyt'ahujú sa všetky registre škaredých a temných stránok histórie Cirkvi, o ktorých možno povedať nakrátko: všetko ľudské je nedokonalé, a tým nie vždy dobré. Pre všetkých kritikov, v súčasnosti s vinetou bulvárnych a populistických, je možnosť ísť za pravdou faktov a pramenných zdrojov. A tie ukazujú, napriek ľudským slabostiam a boľavým stránkam, stále viacej toho pozitívneho a prospešného, ako len nejaké temno stredoveku, ktorým sa strašia súčasníci a ľudia povrchných postojov a diletantských poznatkov. Pokresťančovanie Európy

⁴³ RÁČEK, Blažej. *Církevní dějiny*. Praha : Vyšehrad, 1939, s. 184 – 191.

⁴⁴ SKALICKÝ, Karel. *Za nadějí a smysl*. Praha : Zvon, 1996, s. 67 – 70; MALÝ, Radomír. *Církevní dějiny*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2000, s. 86 – 90; FROHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. Praha : Vyšehrad, 1999, s. 68 – 71.

skultúrnilo mnohé národy, ktoré prechádzali európskym teritóriom a usídlili sa v niektorej lokalite. Katolícke rehole svojím poslaním zdvíhali školstvom a univerzitami vedu, kultúru a spoločnosť, ktorá im môže vďačiť za gramotnosť, vyspelosť, ľudský rozvoj. Aj pri najprísnejších kritériách možno vyzdvihnúť civilizačno-kultúrne základy, ktorými Katolícka cirkev zanechala aj v európskom stredoveku neprehliadnuteľnú stopu na skultivovaní života človeka.

Adresa autora:

prof. ThDr. PhDr. PaedDr. Jozef Jurko, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta Košice

Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: jozef.jurko@ku.sk

HISTORICKÝ PRIEREZ KULTU SVÄTÝCH A JEHO POSTUPNÁ CIRKEVNOPRÁVNA ÚPRAVA

Juraj Jurica

HISTORICAL OVERVIEW OF THE CULT OF THE SAINTS AND ITS GRADUAL CHURCH AND LEGAL ADJUSTMENT

Abstract: The article focuses on brief history of canonization as it followed chronologically in the Church history. It is an overview of the main periods – from the cult of the first Christians that developed from the cult of the dead and may be looked upon as its sublimation. Successively in the Middle Ages bishop canonizations dominated until 1234 when this activity became reserved for papacy. Special attention is paid to the period of reformation and the Council of Trent during which the cult of the saints went through some purifying phase and the specific church and legal rules of the canonization process were stated on the diocesan as well as the Roman level. A congregation as well as and other institutions to cover and manage this activity were established.

The breakthrough in the modern history after the Second Vatican Council is represented by establishment of the independent congregation – the Congregation for the Causes of Saints (1969) and publication of its norms (1983 followingly in 2007). The aim of the article is to present the genesis and development of this attractive Church activity to the reader in a comprehensible way. The text contents all main documents dealing with the norm mentioned in the article as well as the theological point of view on this issue.

Keywords: Bishop. Church. Canonization. Cult. Pope. Process. Saint.

Kult mŕtvych a jeho sublimácia

Kresťania prvých storočí nemali možnosť vymaniť sa z prostredia, v ktorom žili. V podstate môžeme povedať, že ich každodenný život sa v mnohom nelíšil od ostatnej nekresťanskej komunity a súčasťou ich životov bolo všetko to, čo bolo súčasťou života aj nekresťanov, samozrejme za podmienky, že to bolo zlučiteľné s ich vierou.

Kresťania si teda uctievali svojich významných mŕtvych práve tak, ako to robili aj pohanovia. Môžeme teda povedať, že kult mučeníkov a následne kult svätých historicky pochádza *de facto* z kultu mŕtvych. Ešte lepšie povedané, že sa jedná o akúsi sublimáciu kultu mŕtvych.

Počas doby rímskeho impéria boli významní pohanskí zosnulí spopolňovaní a ich popol bo umiestnený do hrobov či mauzóleí. Existovalo však aj pochovávanie tiel do hrobov, a to bola jediná prax, ktorú dodržiavali kresťania. Kresťania svojich zosnulých

pochovali do zeme aj z toho dôvodu, že židovsko-kresťanskej tradícii bolo spopolňovanie úplne cudzie. Podľa rímskych zákonov museli byť pohrebiská, aj z hygienických dôvodov, za múrmi miest. Na druhej strane však neboli od mesta veľmi vzdialené, aby ich pozostalí mohli navštevovať.¹

Na tretí deň po pohrebe sa rodina vracala k hrobom, pri ktorých slávila spoločné stolovanie na počesť zosnulého. Ročné výročie smrti bolo vždy slávené aj nábožensky.

Tu však už môžeme vidieť rozdiely v slávení kresťanov oproti pohanom. Kresťania slávili deň smrti ako deň narodenia sa pre večný život – *dies natalis*.

Rímske zákony veľmi prísne chránili samotné hroby a pohrebiská pred každým zneuctením. Pohrebisko bolo tzv. *locus religiosus* a spadalo pod jurisdikciu panovníkov, ktorí museli schváliť opravu hrobov, alebo prenesenie pozostatkov zosnulého.²

Kult mučeníkov pred Milánskym ediktom

Neexistuje žiaden dôkaz, ktorý by svedčil o vzdávaní osobitných pôct kresťanským mučeníkom pred rokom 150. Pocty, ktoré sa vzdávali mučeníkom, boli esenciálne tie, ktoré príbuzní vzdávali akýmkoľvek mŕtvym. Medzi kresťanmi sa však toto príbuzenstvo mučeníkov začína rozširovať a začína ho tvoriť náboženská komunita.

V jednej rodine kult k zosnulým mohol trvať maximálne jednu-dve generácie. Na druhej strane, kult mučeníkov začína mať charakter trvácnosti. Mučeník – vďaka svojmu príkladu a víťazstvu – začína patriť celému cirkevnému spoločenstvu, ktorého súčasťou bol pred svojou smrťou. Stretnutia kresťanov pri hroboch mučeníkov tak prestávajú mať privátny charakter, a začínajú sa stávať oficiálnym miestom stretnutí kresťanov.

V najstaršom hagiografickom dokumente – *Martyrium Polycarpi*, ktorý siaha do rokov 155 – 156, komunita v Smyrne určila, že výročie mučeníckej smrti biskupa Polykarpa sa bude sláviť tam, kde sú umiestnené jeho pozostatky³.

Najstarší zoznam sviatkov mučeníkov, rímske *Depositio Martyrum* z prvej polovice IV. storočia, uvádza deň smrti jednotlivých mučeníkov, cintorín, na ktorom boli pochovaní a kde sa schádzali kresťania na výročné slávenia.⁴ Počas výročných slávení, po spoločnom stolovaní pri hroboch mučeníkov nasledovalo eucharistické slávenie, počas ktorého sa vyslovovalo meno mučeníka a vzdala sa mu tak osobitná úcta. Je potrebné poznamenať, že kult mučeníkov sa s kultom zosnulých až do polovice IV. stor.

¹ Veľmi dobre je to viditeľné pozdĺž najdôležitejšej starorímskej cesty – Via Appia. Hneď za bránou sv. Sebastiana začínajú po oboch stranách cesty dobre viditeľné pozostatky starovekých hrobov (napr. hrobka Caecilia Metella, alebo mauzóleum Maxenciovho syna Romula).

² BEAUDOIN, Yvon. *Congregatio de causis sanctorum*, v *STUDIUM Pars historico – hagiografica*, Dispensae, Roma 2002, s. 6.

³ Jedná sa o list, ktorý napísala kresťanská komunita v Smyrne ohľadom mučeníckej smrti biskupa Polykarpa (69 – 155 AD), a adresovala ho komunitám v Malej Ázii. Z listu je cítiť radosť a entuziazmus. Kresťania ukladajú jeho kosti – „cennejšie ako drahokamy“ – a umiestňujú ich na vhodné miesto, kde sa každoročne stretávajú. Po prvýkrát sa tu spomína pojem „katolícka“ cirkev (vo význame pravoverná). Robí sa tam aj rozdiel medzi úctou k svätým a klaňaním sa, ktoré patrí jedine Bohu. Spomína sa aj uctievanie mučeníkov, ktoré sa robilo v deň ich umučenia (narodenia pre nebo).

⁴ Je veľmi vhodné uviesť, že v jazyku prvotných kresťanov už vďaka samotnému krstu boli veriaci označovaní za „svätých.“ Vtedajší „svätí“ boli tí, ktorých dnes bežne nazývame veriaci.

O tejto téme viď bližšie v LECLERQUE, V. H., art. „Saint“, in *Dictionaire d'Archeologie chretienne et de Liturgie* v *Congregatio de causis sanctorum* : OLS Daniel, Pars theologica, Dispensae, Roma 2002, s. 11.

v mnohom prelínal a podobal. Bolo to až do takej miery, že sv. Augustín musel zasiahnuť, aby napomenul veriacich, aby tieto dva kultы nezamieňali.⁵

Kult mučeníkov po Milánskom edikte

Po roku 313 začína kult mučeníkov prekvitať v pravom zmysle slova. Sloboda zaručuje kresťanom možnosť slávnostnejšie prejavovať svoju vieru. Pri slávení a spomienke na mučeníkov kresťania ich hroby ozdobovali kvetmi, baldachýnmi a horiacimi sviecami. Po Milánskom edikte sa začínajú stavať na hrobach mučeníkov menšie oratóriá, a keď tieto prestávajú stačiť, sú na ich miestach postavené baziliky, ktorých centrom je hrob mučeníka. Každá miestna cirkevná komunita začína mať zoznam svojich mučeníkov a veriaci sa dávajú pochovávať pri hrobach mučeníkov.⁶

Miestne cirkvi si začali navzájom vymieňať a spolu sláviť výročia smrti ich mučeníkov a hroby sa začínajú stavať cieľom putovania veriacich.

Cirkevná komunita však nemohla zabudnúť ani na svojho biskupa. Deň jeho smrti bol napísaný na stene kostola. Zoznam týchto biskupov bol v Ríme nazývaný *Depositio Episcoporum* a bol používaný a prezentovaný spolu s *Depositio Martyrum*. Pôvodne boli tieto dva zoznamy oddelené, neskôr sa však spájajú do jedného.⁷

Označenie mučeník bolo v staroveku používané nielen pre tých, ktorí vyliali svoju krv za Krista, ale aj pre tých, ktorí zomreli vo väzení či v exile. Tento termín sa postupne začína používať aj pre tých, ktorí žili čnostným životom a ktorí vyznali vieru v Krista vo svojich skutkoch aj bez vylatia krvi. Po Milánskom edikte prestávajú aj prenasledovania kresťanov a v týchto súvislostiach sa začína šíriť koncept tzv. vyznávačov.⁸

Pod vplyvom týchto ideí a po ukončení obdobia prvých mučeníkov začína rásť kult hrdinských svätcov, ktorí boli vzorom v čnostiach, modlitbe, pokání.⁹

Celkom osobitne môžeme uviesť biskupov IV. – V. storočia, ktorí hrdinsky bránili pravú vieru proti arianizmu.

Biskupské kanonizácie (VI. – XII. stor.)

Kult svätých sa teda v Cirkvi zrodil, a svojím spôsobom sublimoval z prvotného kultu mŕtvych. Pôvodne teda tí, ktorí boli exkluzívne považovaní za svätých, museli byť mučeníci. Neskôr, po Konštantínovom edikte, sa jednalo aj o biskupov, askétov a dobrodinčov. Ich hroby sa stali pútnickými miestami a výročie ich smrti sa oslavovalo.

⁵ BEAUDOIN, Yvon. *Congregatio de causis sanctorum*, v *STUDIUM Pars historico – hagiografica*, Dispensae, Roma 2002, s. 7.

⁶ Takto vznikol napríklad rímsky cintorín Campo Verano, v komplexe ktorého je aj bazilika s hrobom rímskeho prvomučeníka, diakona sv. Vavrince. Veriaci verili v osobitnú ochranu mučeníka aj po jeho smrti.

⁷ BEAUDOIN, Yvon. *Congregatio de causis sanctorum*, v *STUDIUM Pars historico – hagiografica*, Dispensae, Roma 2002, s. 8.

⁸ Sv. Bazil (330 – 379) v opise života 40-tich mučeníkov Sebastie poučuje svojich veriacich: “Aj vy môžete byť mučeníci vôle, bez prenasledovania, bez ohňa, bez meča a s tými istými zásluhami mučeníkov“ (PG XXVI, col. 912).

⁹ Princíp každej kresťanskej askézy je v skutočnosti *mortificatio Christi* (2 Kor. 4, 10). Verejný kult vyznávačov, ktorí nezomreli mučeníckou smrťou, bol v Oriente udelený napr. sv. Antonovi (†356), sv. Hilárovi († 372), sv. Atanážovi († 373). Na Západe to boli pápež sv. Silvester († 335), sv. Martin z Tours († 597), sv. Severus († 409), sv. Augustín († 431), sv. Apolinár († V. stor.).

Neexistoval teda žiaden proces, žiaden tribunál a žiaden rozsudok, ktorým by sa deklaroval status zosnulých. Jednalo sa o skutočné ľudové svätorečenia. Povest' svätosti zosnulého však bola vždy *conditio sine qua non* pre začiatok uctievania a vznik kultu. Tento element pretrval až do dneška a bol vždy v priebehu stáročí požadovaný pri každej cirkevnoprávnej úprave tejto matérie. Začínajú sa šíriť aj mnohé legendy a relikvie. O ich pravdivosti a pravosti si však mnohí ich šíritelia nekládli veľké otázky. Do určitej miery by sme mohli povedať, že Cirkev sama v sebe objavila tento kult svätých ako historickú skutočnosť a nie ako doktrínálnu náuku.

Bežným spôsobom kanonizácie medzi VI. a XII. stor. začína byť biskupské potvrdenie v duchu deklarácie. Je však nutné poznamenať, že mnohí kresťania, ktorí sú dnes uctievaní ako svätí, dosiahli cirkevné potvrdenie aj bez oficiálneho cirkevnoprávneho procesu v dnešnom zmysle slova.¹⁰

Hlavné princípy biskupskej kanonizácie tak boli nasledujúce. Jedna z *Admonitio generalis* Karla Veľkého v r. 789 požadovala zabránenie obchodovaniu s relikviami mučeníkov. Frankfurtský koncil v r. 794 požaduje, aby sa uctievali iba svätí, ktorí boli vybraní na základe ich reálneho životopisu, alebo autority ich životopisca. Koncil v Mainzi v r. 813 zasa prikazuje, že bez dovoľenia biskupov nie je dovoľené uskutočňovať *elevatio* alebo *translatio* (kanonizáciu) tiež bez povolenia biskupa alebo synody. Procedúra pre autorizáciu kultu nového svätca bola jednoduchá a nenáročná. Musela existovať ľudová povest' svätosti, ktorá pochádzala väčšinou z existencie zázrakov. Nasledovalo napísanie životopisu (*passio* alebo legenda).¹¹

Samotný biskupský dekrét ustanovoval miesto kultu, dátum liturgického slávania a taktiež povoľoval púte k hrobu svätca.¹²

Táto prax bola bežná až do roku 1234, keď pápež Gregor IX. zakáže biskupom autorizovať kulty svätých.¹³

Je však potrebné uviesť, že biskupi tolerovali nové ľudové kulty svätých až do roku 1632. Avšak z tohto obdobia (1234 – 1634) je veľmi málo známych biskupských kanonizácií. V podstate môžeme konštatovať, že biskupské kanonizácie, aj keď vedené dobrými úmyslami, mali z dnešného uhlu pohľadu mnoho medzier. Dôvodom bola nielen absencia historických a praktických nástrojov výskumu, ale aj filozofia samotného inštitútu kanonizácie. Hlavný dôkazový materiál boli zázraky, videnia a zjavenia, ktoré boli vnímané ako evidentné znaky a potvrdenia svätosti kandidáta kanonizácie a prejavu Božej vôle, ktorá chce osláviť svojho služobníka.

¹⁰ ANDRESEN, Carl – DENZLER, Georg. *Dizionario storico del cristianesimo*. Edizioni paoline, Cinisello Balsamo 1992. s. 119.

¹¹ Po konciloch vo Frankfurte a Mainzi bolo povinné predložiť životopis miestnemu biskupovi na posúdenie a ten následne vydával úradné povolenie na *elevatio* a *translatio*.

¹² BEAUDOIN, Yvon. *Congregatio de causis sanctorum*, v STUDIUM Pars historico – hagiografica, Dispensae, Roma 2002, s. 14.

¹³ LOPES, Antonio. *I Papi. La vita dei pontefici attraverso 2000 anni di storia*. FUTURA EDIZIONI, Roma, 1997, s. 63. Sám pápež Gregor IX. kanonizoval sv. Františka z Assisi, sv. Antona Paduánskeho, sv. Dominika. Okrem iného zozbieral predchádzajúce dekréty svojich predchodcov, a tak vytvoril akési jadro toho, čo dnes predstavujú oficiálne pápežské Acta Apostolicae Sedis. Uviedol do Cirkvi zbierku modlitieb a žalmov, ktorá dnes predstavuje Liturgiu hodín.

V období VI. – X. bolo kanonizovaných približne 750 svätcov; od r. 1000 do r. 1234 to bolo okolo 600 svätcov; od r. 1234 do r. 1588 bolo tolerovaných okolo 600 kultov.¹⁴

Pápežské kanonizácie od X. do XVI. stor.

Prechod od biskupských kanonizácií ku kanonizácii pápežskej bol vo svojich počiatkoch temer nepostrehnuteľný. Pápež uskutočňoval kanonizácie vo svojej rímskej diecéze tak, ako akýkoľvek iný biskup. Neskôr, v podstate od IV. stor. a osobitne počnúc X. stor., mu začínajú byť zverené kanonizácie aj v iných diecézach. Po r. 1234 si pápež začína tento inštitút právne prisvojovať. Tento proces bol pozvoľný a biskupi vo svojich diecézach neoficiálne pokračovali v kanonizáciách až do r. 1634.

Človek stredoveku považoval čnosti svätca práve tak, ako zázraky za diela Boha – *gesta Dei*. Pozícia biskupa nebola hodnotená ako ľudská kontrola Božieho diela (vyšetrovanie autenticity čností, alebo zázrakov), ale skôr ako slávnostné uznanie Božieho zásahu či zjavenia cez jedného zo svojich služobníkov.¹⁵ Počas *elevatio a translatio* - hlavnými časťami procesu bola česť vzdávaná primárne Bohu, nie svätcovi. Tieto úkony však priťahovali pozornosť aj na miesto života a pochovania svätca. *Locus* kultu spojený so svätcom sa tak neskôr stáva predmetom záujmu veriacich.

Odvolanie sa na Rím bolo pôvodne iniciované samými biskupmi a v r. 1234 bolo nariadené samým pápežom Gregorom IX. v jeho dekrétach. V tomto období rastie aj samotný vplyv pápeža a úmerne k tomu aj požiadavka jeho intervencie.

Prvý pápež, ktorý zasiahol do kanonizačného procesu, bol Inocent I. (401 – 417). Jednalo sa o akty mučeníctva sv. Vigília z Trenta († 405). Neskôr pápež Gelasius I. (492 – 496) autorizoval *translatio* sv. Severina († 482) v Pizzofalcone v blízkosti Neapola. Prvý dokument, ktorý je známy a podrobne zdokumentovaný, je kanonizácia sv. Ulricha, ktorú vykonal pápež Ján XV. 31. januára 993 počas synody v Lateráne.¹⁶ V niektorých prípadoch sa pápež obmedzuje na vydanie dekrétu povoľujúceho kult, v iných sa sám zúčastnil ceremónie. Napr. pápež Lev IX. sa pravidelne zúčastňoval kanonizácií mimo Rímskej diecézy.¹⁷

Proces, ktorým bol niekto kanonizovaný, sa od r. 1234 postupne stáva prísnejší. Prirodzeným dôsledkom toho bolo, že sa znížil počet kanonizácií a predĺžil sa čas na ich uskutočnenie. Počas samotného vyšetrovania, ktoré bolo stále podrobnejšie a prísnejšie, boli požadovaní viacerí svedkovia. To má za následok existenciu množstva dokumentácie. Dôsledkom toho začínajú vznikať tzv. Summáre, ktoré existujú dodnes. V podstate až do XIV. stor. sa dáva väčší dôraz na zázraky, ako na život či čnosti kandidáta. V procese

¹⁴ BEAUDOIN, Yvon. *Congregatio de causis sanctorum*, v *STUDIUM Pars historico – hagiografica*, Dispensae, Roma 2002, s. 15.

¹⁵ V podstate môžeme konštatovať, že veľmi podobné je aj dnešné vnímanie kultu svätých východnými kresťanmi.

¹⁶ Pocerúru uvádza Yvon Beaudoin nasledujúcu. Ľudové uctievanie bolo zavŕšené požiadavkou elevatia. Je vypracovaný životopis a biskup z Ausburgu, ktorý bol prítomný na synode, predložil pápežovi túto kauzu. Pred účastníkmi synody je prečítaný životopis a synoda potvrdí a povolí kult. Pápež zasiela list biskupom Francúzska a Nemecka, kde notifikuje rozhodnutie synody.

¹⁷ BEAUDOIN, Yvon. *Congregatio de causis sanctorum*, v *STUDIUM Pars historico – hagiografica*, Dispensae, Roma 2002, s. 18. Pre zásahy samotných pápežov viď tiež: LOPES Antonio: *I Papi. La vita dei pontefici attraverso 2000 anni di storia*. FUTURA EDIZIONI, Roma 1997.

kanonizácie sv. Bonaventúru v r. 1482 pápež Sixtus IV. začína používať *Summa theologia* (I. – II. traktát o čnostiach), aby bolo možné ohodnotiť svätosť podľa jednotlivých čností kandidáta na kanonizáciu. Komisári Roty potom pripravili a predstavili samotnú dokumentáciu.¹⁸ Následne si ju preštudovali traja kardináli a pápežovi navrhli hodnotenie. Od r. 1588 je všetko zverené odborníkom, advokátom a promótorovi viery. Takto môžeme skonštatovať, že kanonizácia, ktorá bola primárne liturgickým slávením, sa stala komplexným historicko-právnym procesom a je rezervovaná pápežovi. Medzi rokmi 993 – 1234 bolo kanonizovaných pápežom 73 svätcov. V rokoch 1234 – 1588 to bolo iba 38 svätcov.¹⁹

Bula Immensa aeterni Dei z r. 1588 a Kongregácia rítov

Bulou pápeža Sixta V. *Immensa aeterni Dei* z 22. januára 1588 bola ustanovená tzv. Kongregácia rítov. Týmto dokumentom bolo založených aj iných 14 dikastérií. Piate dikastérium sa volalo *Pro Sacris ritibus et ceremoniis*. Týmto menom sa nazývalo až do r. 1969, teda do roku, v ktorom bola Kongregácia rítov rozdelená na Kongregáciu pre kauzy svätých a Kongregáciu pre Boží kult.

Vznik tohto špecifického organizmu v lone Rímskej kúrie bol dôsledkom novej situácie, ktorá vznikla po nástupe racionalizmu a protestantskej revolúcie, ktoré priniesli protesty v dogmatickej oblasti. Je pravda, že mnohé kritiky boli oprávnené. Hneď po katolíckej protireformácii bola v duchu Tridentského koncilu ustanovená práve táto inštitúcia, ktorá dala nové impulzy historiografii a biblickým štúdiám, založených na dôveryhodných vedeckých metódach a postupoch. Samotný koncil XVI. storočia sa priamo nevyjadril k metódam, ale venoval osobitnú pozornosť samotnému kultu svätých, položiť tak základ pre následnú pokoncilovú legislatívu aj v tejto oblasti.²⁰

Kompetencie Kongregácie rítov môžeme rozdeliť do dvoch oblastí. V oblasti liturgie mala Kongregácia dohliadať na čistotu rítov, liturgických slávení a ceremónií; vydávať, meniť a kontrolovať liturgické knihy; kontrolovať a schvaľovať posvätné čítania svätcov podľa kalendára. Bola zároveň arbitrom v kontroverziách predchádzajúcich matérií. Druhá oblasť sa týkala prejednávania káz kanonizácií a prejednávania otázky relikvií.²¹

Personálne obsadenie Kongregácie rítov bolo nasledovné: Kardináli, ktorí na počiatku piati a najstarší z nich bol prefektom. Postupne sa počet kardinálov zvyšoval a samotný prefekt začal byť nominovaný pápežom. Každá kauza mala svojho ponenta a sekretára. Prví sekretári boli v skutočnosti súkromní sekretári prefekta. Neskôr ich menoval *ad hoc* sám pápež. Podsekretári slúžili na pomoc sekretárom. Audítorom Roty bolo zverené štúdium materiálov, ktoré im poslali z diecéz. Neskôr sa úloha audítorov

¹⁸ BEAUDOIN, Yvon. *Congregatio de causis sanctorum*, v *STUDIUM Pars historico – hagiografica*, Dispensae, Roma 2002, s. 19.

¹⁹ BEAUDOIN, Yvon. *Congregatio de causis sanctorum*, v *STUDIUM Pars historico – hagiografica*, Dispensae, Roma 2002, s. 20.

²⁰ Je vhodné poznamenať, že legislatíva v súčasnom zmysle slova pozitívno-právnym noriem ani neexistovala. Riadenie sa v Cirkvi uskutočňovalo cez výnosy a dekréty. Právo v striktno kodifikovanej písanej forme je uvedené do života Cirkvi až Kódexom v roku 1917 a následne po II. vatikánskom koncile Kódexom v roku 1983.

²¹ BEAUDOIN, Yvon. *Congregatio de causis sanctorum*, v *STUDIUM Pars historico – hagiografica*, Dispensae, Roma 2002, s. 22.

preniesla na promótoru. Promótor viery bola funkcia podobná civilnému prokurátorovi v trestnoprávných kauzách. Pôvodne bol menovaný ku konkrétnym kauzám, ale od r. 1634, vďaka rozhodnutiu pápeža Urbana VIII., jeho úrad začína byť stálej povahy.²² Notár procesu existoval od r. 1625 do r. 1983 a jeho úlohou bolo vykonávať aj funkciu archivára. Pozícia konzultantov nebola stála, ale mala hodnotiť hrdinskosť čností, mučeníctva a pod. Úrad advokátov a prokurátorov existoval od r. 1588 do r. 1983. Ich úloha bola veľmi dôležitá. Boli to jediné osoby, ktoré podpisovali *Informatio* a *Summarium*. To, čo sa od nich očakávalo, bolo ich *Informatio* a *Responsio ad animadversiones* zo strany advokáta a *Animadversiones* od prokurátora. Od r. 1983 začali byť na kongregácii zodpovední za prípravu *Positio* o čnostiach a mučeníctve relátori. Samotný zákon predpokladá, že majú v každej kauze niekoľkých pomocníkov navrhnutých samým postulátorom. Pre hodnotenie mimoriadnych zázračných uzdravení sa procesu môžu zúčastniť aj lekári. Pôvodne bol menovaný jeden lekár *ad casum*, od roku 1949 až podnes je menované lekárske kolégium.²³

Kongregácia pre kauzy svätých a súčasná legislatíva

V novej legislatíve dochádza k zjednodušeniu procedúry a k redukcii jednotlivých etáp. 19. marca 1969 pápež Pavol VI. vydáva Motu proprio *Sanctitatis Clarior*.²⁴ Jeho cieľom je sprehľadniť priebeh procesu v inštrukčnej fáze. V praxi to znamená vedenie jediného a jednotného procesu, ktorý zozbiera dokumentačný materiál.

To sa deje exkluzívne na diecéznej úrovni. Po získaní *Nihil obstat* od Kongregácie pre kauzy svätých, môžu teda začať diecézni biskupi kompetentní pre vedenie kauzy samotný proces na diecéznej úrovni. 8. mája 1969 vydal pápež Pavol VI. apoštolskú konštitúciu *Sacra Rituum Congregatio*.²⁵ V duchu jej ustanovení boli na miesto Kongregácie pre ríty ustanovené dve nové dikastérie – Kongregácia pre Boží kult a Kongregácia pre kauzy svätých.

Následne pápež Ján Pavol II. 25. januára 1983 apoštolskou konštitúciou *Divinus perfectionis Magister*²⁶ a 7. februára 1983 vydaním Noriem Kongregácie pre kauzy svätých ešte raz upravuje celú materiu.

Je vhodné uviesť, že samotný cirkevnoprávny Kódex neupravuje obsérne tieto normy, ale odkazuje práve na samostatné právne predpisy.²⁷

²² Pápež Urban VIII. v r. 1634 opäť potvrdil exkluzívne právo pápeža povoliť kult iba po slávnostnej kanonizácii. Vid' tiež: ANDRESEN, Carl – DENZLER, Georg. *Dizionario storico del cristianesimo*. Edizioni paoline, Cinisello Balsamo 1992. str. 119.

²³ BEAUDOIN, Yvon: *Congregatio de causis sanctorum*, v STUDIUM Pars historico – hagiografica, Dispensae, Roma 2002, s. 23.

²⁴ PAVOL VI. Dostupné na internete:

http://www.vatican.va/holy_father/paul_vi/motu_proprio/documents/hf_p-vi_motu-proprio_19690319_sanctitas-clarior_lt.html.

²⁵ PAVOL VI. Dostupné na internete:

http://www.vatican.va/holy_father/paul_vi/apost_constitutions/documents/hf_p-vi_apc_19690508_sacra-rituum-congregatio_lt.html.

²⁶ JÁN PAVOL II. Dostupné na internete:

http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_constitutions/documents/hf_jp-ii_apc_25011983_divinus-perfectionis-magister_it.html.

²⁷ CODICE DI DIRITTO CANONICO COMMENTATO, a cura della Redazione di Quaderni di diritto ecclesiale, ANCORA, Milano, 2009.

CIC 1403 §1: „§ 1. *Kauzy kanonizácie Božích sluhov sa riadia osobitným pápežským zákonom.*“

Samotný Kódex ešte uvádza normy predchádzajúcej pápežskej kodifikácie.²⁸ Druhý paragraf toho istého kánonu stanovuje, že normy nového Kódexu majú byť aplikované v kauzách vždy, keď sa osobitná pápežská norma odvoláva na Kódex, alebo keď im to z ich povahy prináleží.

CIC 1403 § 2: „*V tých istých kauzách sa okrem toho uplatňujú predpisy tohto Kódexu, kedykoľvek sa v tom istom zákone odkazuje na univerzálne právo alebo ide o normy, ktoré sa zo samej povahy veci vzťahujú aj na tie isté kauzy.*“

Tieto Normy z roku 1983 boli doplnené a sčasti *de facto* nahradené novými Normami Kongregácie pre kauzy svätých, ktoré platia pre všetky procesy od 17. marca 2007.²⁹

Historická novosť teda pozostáva v nasledujúcich bodoch:³⁰

- a) Väčšie zapojenie diecéznych biskupov do káuz kanonizácií tým, že sa im zverila zodpovednosť za zozbieranie dôkazov.
- b) Zvýšenie kritickosti skúmania káuz tým, že Kongregácia poskytla vhodné nástroje k tomuto účelu.
- c) Racionalizácia procesu, oslobodiac ho od zbytočných formalizmov, a lepšie rozdelenie kompetencií personálu Kongregácie.

Na základe týchto zmien môžeme takto upravený proces rozdeliť do troch fáz. Prvá fáza je diecézna a jej cieľom je zhromaždiť všetky dôkazy týkajúce sa života, činnosti, smrti, povesti svätosti a eventuálne mučeníctva Božieho služobníka. Následne je potrebné určiť základ tejto povesti, čiže identifikovať hrdinské čnosti, historický kult (ak je pre to dôvod). V tejto fáze sa taktiež zozbierajú dôkazy možných zázrakov. Druhá etapa následne pokračuje už na pôde samotnej Kongregácie. Pristupuje sa k štúdiu dokumentačného materiálu a svedectiev. Následne sa vypracuje tzv. *Positio super vita et virtutibus* alebo *super martyrio*. Je v kompetencii relátorov v ďalšom kroku vypracovať *Postio super miraculis*. Posledná, tretia fáza, je teologická diskusia vedená najprv konzultantmi pod vedením promotora viery a potom diskusia medzi kardinálmi a biskupmi – členmi Kongregácie.

Záver

Kult svätých bol v histórii Cirkvi vždy znamením cieľa putovania Cirkvi na tejto zemi. Tak bol aj samotnou Cirkvou vždy vnímaný. Jeho formy a prejavy sa, ako sme mohli vidieť v jednotlivých historických epochách, menili. Obsah a zmysel tohto inštitútu však

²⁸ Paulus PP. VI, m. p. Sanctitas clarior, 19 feb. 1969 (AAS 61) {1969} 149-153), Paulus PP. VI. Const. Ap. Sacra Rituum Congregatio, 8 máj 1969 (AAS 61 {1969} 297-305), SACRA CONGREGATIO PRO CAUSIS SANCTORUM, Decr. Ne ob diuturnum, 3 apr. 1970 (AAS 62 {1970} 554-550), SACRA CONGREGATIO PRO CAUSIS SANCTORUM, Notif., 16. dec. 1972.

²⁹ CONGREGATIO DE CAUSIS SANCTORUM: Instructio Sanctorum Mater (Per lo svolgimento delle inchieste diocesane o eparchiali nelle cause dei santi), Romae, A. D. MMVII.

³⁰ BEAUDOIN, Yvon. *Congregatio de causis sanctorum*, v STUDIUM Pars historico – hagiografica, Dispensae, Roma 2002, s. 29.

ostával vždy ten istý – oslava Boha, ktorý v ľudoch ukazuje veľké *mirabilia Dei*, a človeka privádza k dokonalosti. V jednotlivých historických formách kultu svätých sú prejavené znaky dobových právnych myslení a dominantnosti konkrétnej spirituality. Súčasná forma dobre vystihuje rovnováhu medzi kompetenciou, možnosťami a povinnosťami diecéznych štruktúr a kompetenciou rímskej kúrie. Táto spolupráca určite bude slúžiť k tomu, aby cez svedectvá ľudí, „blízky Bohu a ľudom“, rástla svätosť Cirkvi.

Adresa autora:

ICDr. JUDr. Juraj Jurica, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta Košice

Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: juraj.jurica@ku.sk

jurojurica@hotmail.com

ZO STREDOVEKÝCH DEJÍN FARNOSTI JAKLOVCE

Konštantín Daniel Boles

FROM THE HISTORY OF THE PARISH OF JAKLOVCE

Abstract: Even in our country, from the ecclesiastical history point of view, the Medieval Ages are very important stretch of Church history. Roots of our parishes date back to this period. Therefore by clarifying in the field of local or regional history of parishes a clear conception of their origins and development could be obtained. One of them is the parish of Jaklovce situated in the Diocese of Rožňava. Remarkable thing about this parish is that in the Medieval Ages it belonged to the exempted ones. That's why we want to pay attention to its origins and gather facts from the Medieval Ages. We will try to interpret them on the basis of the then ecclesiastical and civil legislature as well.

Keywords: Exempted parish. Jurisdiction. Medieval parish. Parish. Patrons of the church.

Úvod

Pohľad na stredoveké dejiny Cirkvi môže u nás v nemalej miere pomôcť objektívnejšie vnímať výskum v oblasti dejín farností. Jednou z nich je i farnosť Jaklovce. Pozoruhodné na dejinách tejto farnosti je, že v stredoveku to bola hraničná farnosť Ostrihomskej arcidiecézy a bola exemptná. Celú látku o dejinách farnosti tvoria kapitoly o patrónoch kostola, o kostole sv. Antona, o teritoriálnom rozsahu farnosti a farárovi.

Patróni kostola farnosti Jaklovce

V stredovekej Cirkvi na Západe, už pri jej zrode, stáli dve silné tradície právneho charakteru; staršia, to jest starokresťansko-rímska tradícia a mladšia, germansko-románska. Odlišnosť týchto dvoch tradícií v otázke, ako by mala vyzerat' Cirkev ako inštitúcia, vytvárala síce priestor pre tvorivosť, ale za cenu istého napätia a konfliktov. Ako píše profesor Kempf "...museli sa tiež v Cirkvi vytvoriť nové ustanovizne, ktoré vyrastali z germansko-románskeho právneho vedomia a ktoré pobli čiastočne i povolili alebo odstránili prísnu štruktúru starokresťansko-rímskeho chápania biskupstiev...síce nasledoval už v čase gregoriánskej reformy protitlak zakotvený na rímskom principiálnom chápaní, ale bolo treba ešte dosť práce, kým sa vo vznikajúcom kánonickom práve, teda okolo roku 1140 ukončenom *Decretum Gratiani*, mohla

dosiahnúť syntézu...”. Rímsky prvok sa dostal do popredia, že v období stredoveku zatlačil germánsky vplyv, no nikdy ho úplne neodstránil.¹

Tento takpovediac “mladší” prvok z germánskeho sveta, ktorý bol v stredoveku účinný pri organizovaní Cirkvi, je vlastne právny nárok zo strany laickej kresťanskej verejnosti zasahovať v prostredí pôsobenia cirkevnej hierarchie.² Tento “nárok” bol i v cirkevnej normatíve zahrnutý pod titulom *ius patronatus* a bol ohraničený cirkevnou legislatívou. Pri opise dejín farnosti nielenže nemožno obísť tento fenomén, ale zdá sa, že pre jeho rozhodnú úlohu v rámci kresťanskej komunity treba mu venovať osobitnú pozornosť. Patrónom kostola sa mohol stať kresťan, ktorý splnil tri požiadavky vyjadrené v cirkevnoprávnej terminológii pojmami *fundatio*, *constructio*, *dotatio*.³ V konkrétnosti to znamenalo darovanie pozemku (*fundus*), postavenie kostola či iného sakrálneho objektu a určenie ročných príjmov (*redditus*). Preto je potrebné si všimnúť tých majiteľov majetku, na ktorých stál kostol, ktorých buď predkovia alebo predajcovia majetku odovzdali i toto právo.

Majiteľom majetku Jaklovce (*Jekelfalva*) a vlastne i jeho zakladateľom bol mešťan Jakul (*Jekkul*), syn Mikuláša z Gelnice. V roku 1282 dostal od kráľa rozsiahle pásmo lesov v blízkosti rieky Hornád a riečky Hnilec.⁴ Listina kráľa Ladislava IV. doslovne uvádza, že kráľ “...*istý les...vyňatý z práv ...*” mesta Gelnice daroval komesovi Jakulovi a to “...*takým spôsobom a v takej slobode, ako zvykli vlastniť šľachtici...*”⁵ jeho kráľovstva. V tomto prípade nadobudol Jakul darovaním lesa šľachtický titul. Kým bol Jakul mešťanom, participoval na kolektívnych privilégiách mešťanov na základe ich príslušnosti k mestu Gelnica. Keď však dostal od kráľa časť pozemkov mesta, už nevystupoval ako mešťan, ktorý mal nejaký majetok od kráľa, ale ako uhorský šľachtic. Nakoľko Uhorsko pozostávalo zo štyroch stavov, ktoré tvorili preláti, baróni či magnáti, šľachta a kráľovské mestá, predsa len v prípade prvých troch, teda okrem miest, platili rovnocenné vlastnícke práva. Ako píše uhorský historik Palma, ktorý sa odvoláva na Tripartitum, “...*títo všetci tak v stave šľachtickom ako aj v časných dobrách sa tešili tej istej prednosti v slobode (libertas), vo vyňatí spod právomoci (exemptio) a nedotknuteľnosti (immunitas) a ani nik z týchto pánov nemal nič naviac a ani menej čo sa týka slobôd...*”⁶ Takže pre Jakula znamenala táto darovacia listina viac-menej spoločenský vzostup oproti obyvateľom kráľovského mestečka Gelnica, odkiaľ

¹ KEMPF, Friedrich. *Landkirchen-, Stadtkirchen-, Bistumsorganisation*. In: Handbuch der Kirchengeschichte. Bd. III/1, Herder Freiburg-Basel-Wien 1999, s. 295 – 296.

² Pri spracovaní témy o stredovekej Cirkvi v období rokov 700 – 1124 autori citovanej príručky cirkevných dejín (Handbuch der Kirchengeschichten) nazvali jej prvú časť: Cirkev pod vládou laikov. (Die Kirche unter der Herrschaft der Laien). – Handbuch der Kirchengeschichte c. d., s. 1.

³ *Ius patronatus* bolo súčasťou majetku, preto ak niekto tento majetok získal, zvyčajne získal i toto právo, iba žeby pri predaji či darovaní si majiteľ toto právo ponechal. - PIRHING, Enrico. *Ius canonicum nova methodo explicatum*. Zv. III., Venetiis, 1759, s. 321 - 330.

⁴ VARSÍK, Branislav. *Osídlenie košickej kotliny*. I., SAV Bratislava 1963, s. 212 – 213; VARSÍK, Branislav. *Osídlenie košickej kotliny* II., SAV Bratislava 1973, s. 234; PETÁCH, Emil. *K začiatkom košickej mincovne*. In: *Historica carpatica* II/1970, s. 29 – 30.

⁵ “...*donavimus et contulimus iure perpetuo et irrevocabiler possidendam eo modo eaque libertate, sicut nobiles regni nostri possessiones tenere et habere consueverunt a iurisdictione et potestate civium de Gulnychbana penitus exbimendo...*”. – SZENTPÉTERY, Imre - BORSA, Iván. *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikái jegyzéke 1272 – 1290*, zv. 2 – 3, (Vyd. Akadémiai kiadó) Budapest, 1961, č. 3162, s. 295 – 296.

⁶ PALMA, Carolus Franciscus. *Notitia rerum Hungaricarum*. pars I., (vyd. I.M.Weingand et I.G.Koepf) Pestini, Budae et Cassoviae 1785³, s. 55.

pochádzal.⁷ Z roku 1284 pochádza aj zmienka o Hekkulovi, obyvateľovi z Gelnice, ktorý dostal od kráľa lesy pri Kojšovskom potoku.⁸

V marci v roku 1328 sa spomína Jakul už ako nebohý a jeho dedičmi sa stali jeho synovia Jakub, Matúš, a Dominik.⁹ Práve v tom roku sa spomína dedina sv. Antona, ktorá sa spolu s dedinou sv. Margity stala predmetom deľby medzi synmi Jakula a obyvateľom Ugrinom z Gelnice.¹⁰ Ak sa dedina Jaklovce od počiatku volala i dedinou sv. Antona, bolo to bez pochyby kvôli existencii kostola sv. Antona opäť. Je celkom pravdepodobné, že v tom čase už stál v dedine kostol a jeho patrónmi boli synovia Jakula. Či dal postaviť kostol v Jaklovciach ešte jej zakladateľ Jakul, alebo až jeho synovia, nevieme. Ak ho už dali postaviť títo šľachtici, je isté, že podobne ako ostatní patróni kostola mali právo na začiatku i po uprázdnení fary predstaviť biskupovi kandidáta na miesto farára. Zároveň im cirkevné právo umožňovalo v čase uprázdnenia fary poberať príjmy aj v prípade, keby veľmi schudobneli, tak že mohli dostať čiastku príjmov, aby prežili. Mali tiež právo byť pochovaní v krypte kostola. Taký bol vo všeobecnosti zvyk, ktorý platil v tých časoch. V roku 1342 sa spomína vdova po Jakubovi, synovi Jakula *Marus*, so svojím synom Vavrincom.¹¹ V roku 1382 sa spomínajú Mikuláš, syn Dominka, Vavrinec, syn Jakuba a Peter, syn Matúša z Jakloviec.¹² Počas celé 14. storočie sa spomínajú potomci Jakula ako majitelia Jakloviec a príslušných majetkov. V roku 1477 v listine jasovského konventu je zmienka o tom, že Štefan, syn už nebohého Mikuláša *Fyas* z Jakloviec, vo svojom mene i v mene svojich synov Michala, Mikuláša a Antona a taktiež v mene svojich bratov Michala, Jána a Petra *Czepes* z Jakloviec verejne pred konventom protestoval proti zabratiu celých majetkov Folkmár, Žakaroviec, Kojšova na území panstva Jaklovce Imrichom a Štefanom Zápoľskými.¹³ Existuje aj zmienka z 15. storočia, podľa ktorej kostol sv. Antona patrilo do majetku Vavrinca nazývaného *Fyas*.¹⁴ Podľa zachovanej genealogickej skice Vavrinec, ktorý sa spomína v roku 1422, mal synov Jána a Mikuláša, ktorí sa spomínajú v roku 1423. Mikuláš mal synov Michala, Jána a Štefana, ktorí sa spomínajú v roku 1477 a o ktorých bola reč vyššie. Štefan mal synov Michala, Mikuláša a Antona, ktorí sa spomínajú taktiež v roku 1477.¹⁵ Peter, syn Jána, predal v roku 1484 Michalovi, synovi Mikuláša, svoj podiel na majetku.¹⁶ V roku 1513 Michal, Anton a Ján požiadali

⁷ Tiež treba spomenúť, že kráľ ho v listine nechal uvádzať pod titulom *komes*. Toto označenie bez pochyby v stredovekých listinách je spájané s rôznymi súvislosťami. Tak bol označovaný úradník na čele komitátu, tiež gróf spišských Sasov či veliteľ vojska. Je otázka, či Jakul ako obyvateľ mestečka mohol byť veliteľom nejakého vojenského útvaru, no nebol šľachticom, lebo načo by bola vsúvaná klauzula o tom, že bude vlastniť les “v takej slobode” (*ea libertate*), ako šľachtici v kráľovstve? Keby bol šľachticom, bolo by to samozrejme.

⁸ PETÁCH, Emil. *K začiatkom košickej mincovne*. In: *Historica carpatica* II/1970, s. 30 – 31; FEJER, Carolus. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, tom.V, vol. 3, Budae 1863, s. 247; MOL DI 26704; Podľa Kempelena by rodina Jekelfalusi z Jakloviec odvodzovala svoj pôvod práve od Hekkula. – KEMPELEN, Béla. *Magyar nemes családok*. zv.5, (vyd. Grill Károly könyvkiad.) Budapest 1913, s. 257.

⁹ Anjou – kori oklevéltár, zv. XII, Budapest – Szeged 2001, č. 300, s. 156; MOL DI 83199.

¹⁰ Presnejšie jeho manželkou, ktorá bola ich sestrou (?). - MOL DI 83199.

¹¹ MOL DI 60 241.

¹² FEJER, Carolus. *Codex diplomaticus* tom. IX, vol. 5, s. 592.

¹³ “...ab occupatione, detentione ac consumatione totalium possessionum Folkmark, Sakaar, Kohys et praedii Jazaar vocatarum [...] omnino intra metas dictae possessionis Jekelfalva vocatae in comitatu Scepusiensis...” - MOL DI 26716.

¹⁴ MOL DI 75250.

¹⁵ MOL DI 26706.

¹⁶ MOL DI 26723.

župných úradníkov, aby vyšetrili udalosti okolo voľby nového richtára v Jaklovciach.¹⁷ Začiatkom 16. storočia sa medzi majiteľmi Jakloviec spomína i Ladislav z Barce.¹⁸

Kostol sv. Antona

Z obdobia rokov 1480 – 1490 pochádza zmienka o kostole sv. Antona, opáta. Podľa nej mal kostol malú drevenú vežičku uprostred chrámovej lode.¹⁹ Bol v nej zvon, ktorým sa zvonilo na premenenie v omši. Zaujímavé je, že niet zmienky o tom, z akého materiálu je kostol postavený a či má aj vežu. Dá sa predpokladať, že bol kamenný a bez veže. Dôvody, ktoré ma vedú k tomuto tvrdeniu sú, že zmienka o kostole je uvedená v súvislosti s vlastníckymi právami šľachtica Vavrinca Fyasa.

Pri majetkoch zohrával kostol taktiež pevné miesto, lebo okrem duchovnej úlohy bol kostol spojený s ďalšími nehnuteľnosťami (budova fary, polia a lúky, lesy atd). Podľa zvykového práva bola iná hodnota jedновеžového a dvojvežového kostola, kostola z kameňa a dreva, kostola s vežou a bez veže. Pretože zmienka o kostole nie je písaná v rámci náboženských vecí, ale majetkových, potom pisateľ bral ohľad skôr na hospodársky dané kritériá ocenenia objektu než na náboženský charakter miesta. Vidno to i z toho, že pri patrocíniu je uvedené kostol sv. Antona, vyznávača (*confessoris*), nie opáta (*abbatis*).

Kedy bol kostol postavený, nevedno. Určite pred rokom 1328, kedy sa spomína dedina sv. Antona.²⁰ Podľa údajov schématismu Rožňavskej diecézy kostol by mal byť postavený ešte za vlády kráľa Štefana I. Táto zmienka je prevzatá z kánonickej vizitácie z roku 1730.²¹ Odkiaľ vzal tento údaj spišský prepošť Ján Péter, ktorý vizitoval farnosť Jaklovce, nevieme. Podľa údajov listín z rokov 1282 a 1284 bolo toto územie pokryté lesmi. V listine z roku 1284 sa však spomína, že územie pri Kojšovskom potoku je totožné s tým, na ktorom bola predtým pustovňa.²² Takisto podľa údajov kánonickej vizitácie z roku 1700, ktorú robil spišský prepošť Sygray, by mal byť kostol, ktorý je ináč „...dost' priestranný, ale kvôli tomu, že farníci oň nedbajú, zanedbaný..“, starý už asi šesto rokov.²³ Ostáva záhadou, prečo by mal byť kostol v hraničnom pásme Ostrihomskej a Jágerskej diecézy taký starý. Podľa údajov listín z rokov 1282 a 1284 bolo toto územie pokryté lesmi. V listine z roku 1284 sa však spomína, že územie pri Kojšovskom potoku je totožné s tým, na ktorom bola predtým pustovňa. Druhá zaujímavosť je, že podľa vizitácie z roku 1700 je patrocínium kostola uvádzané ako sv. Pavla, prvého pustovníka

¹⁷ MOL DI 26727.

¹⁸ MOL DI 26726 – 26728.

¹⁹ „...Item ecclesia parochialis beati Anthonii confessoris cum parvo pinnaculo ligneo in medio levato...“. – MOL DI 75250.

²⁰ MOL DI 83199.

²¹ *Schematismus venerabilis cleri Administrationum Apostolicarum Cassoviensis, Roznoviensis et Szatmariensis in Slovachia anno salutis 1943*. Prešov 1944, s. 199.

²² Podľa Varsíka s odvolaním sa na listinu z roku 1282 o ľude, ktorý tam bol zhromaždený a ešte sa má zhromaždiť, predpokladá v týchto miestach osídlenie. – VARSÍK, Branislav. *Osídlenie košickej kotliny*. I., SAV Bratislava 1963, s. 212 – 213.

²³ HRADSZKY, Joseph. *Additamenta ad initia progressus ac praesens status capituli Scepusiensis*. (vyd. D. Buzás) Szepesváralya 1903 – 4, s. 175.

a sv. Antona, opáta.²⁴ Isté je, že pri kostole bol cintorín, ktorý sa výslovne spomína v súvislosti s jedným sporom v roku 1517.²⁵

Rozsah farnosti a farníci

V Cirkvi dodnes platí pravidlo, že každá farnosť je utvorená zo spoločenstva kresťanov na čele so svojím kňazom, ktoré žije na istom území. Hovoríme o tzv. teritoriálnom princípe či členení farností na základe istého územia. Existoval i tzv. personálny princíp, to jest členenie farnosti podľa istej skupiny ľudí, ktorú v jedno spoločenstvo určoval jazyk či národnosť, alebo kultúra. V našich krajoch najčastejším prípadom tvorenia farnosti bol teritoriálny princíp. Podľa toho sa hranice farnosti zhodovali s hranicami útvarov daných spoločenským poriadkom. Spravidla to boli najnižšie správne celky v rámci členenia ľudskej spoločnosti na nejakom území - dedina – *villa*, mestečko – *oppidum* a mesto – *civitas*. Farnosti boli poväčšine totožné s dedinami či mestami, v ktorých stál farský kostol (*ecclesia parochialis*). Je tiež pravdou, že od počiatku nie všetky kostoly boli farskými s príslušnými právomocami (nedeľná kázeň, udeľovanie krstu a ďalších sviatostí), no neskôr sa i kaplnky či oratóriá (*ecclesiae minores*) stali farskými kostolmi (*ecclesiae maiores, baptismales, matrices*).²⁶ Nakoľko každá dedina bola majetkom feudála, mala svoje presné ohraničenie. Zachovali sa nám listiny (*metales*), ktoré podávajú opis hraníc majetkov. O dedine Jaklovce z obdobia stredoveku nemožno povedať, žeby bola známa nejaká metačná listina. Tieto hranice možno spoznať iba nepriamo.

Už darovacia listina z roku 1282 určuje hranice lesa, na území ktorého dedina Jaklovce bola založená. Od Gelnice smerom k rieke Hornád, potom na sever k ceste do Krompách a na juh k rieke Bela. Keďže dedina leží pri rieke Hnilec a rieke Hornád, jej severnú a východnú hranicu spočiatku tvoril tok rieky Hornádu. Teda máme na mysli zmienku z roku 1328, v ktorej sa spomínajú iba Jaklovce a Margecany. V listine z roku 1409²⁷ o obchôdzke hraníc majetkov Sedlice, Miklušovce a Jaklovce sa okrem iného uvádza, že hranica začína na mieste, kde sa Hnilec vlieva do rieky Hornád.²⁸ Zo spomínaného sporu sa zdá, že hraničnú čiaru určovala nielen rieka Hornád, ale i cesta z Košíc do Krompách. Južnú hranicu tvorila pomyselná čiara istým prameňom, z ktorého vytekal malý potok. Tento prameň bol hraničným medzi Folkmárom, Gelnicou a Jaklovcami. Po potoku hranica pokračovala ďalej na východ, kým nedošla po potoku do iného potoka nazývaného „Kisgylnich“ – teda Malý Hnilec. Odtiaľto pokračovala hranica ďalej na východ k vrchu, na ktorom bol postavený nový medzník až do rieky Hornád.²⁹

²⁴ HRADSZKY, Joseph. *Additamenta*, s. 176.

²⁵ MOL DI 26730.

²⁶ DEMKÓ, György. *Ius ecclesiasticum peculiari respectu habito ad Hungariam*. I. zv., Agriae 1888, s. 495; *Gregorii papae XI. Decretales una cum libro sexto, Clementinis et Extravagantibus ad veteres codices restitutae et notis illustratae*. zv. II., Coloniae Munatianae 1717. Keďže jednotlivé knihy zákonov tak Gregora IX, ako aj Bonifáca VIII., Klementa V. a Jána XXII. sú v citovanom diele stránkované osobitne, ďalšia citácia bude sa vzťahovať vždy na konkrétnu zbierku zákonov s príslušnou stranou v knihe. (Ďalej – *Gregorii papae XI. Decretales*, alebo *Liber sextus* atď.) lib. III., tit. XXX, c. 29 *Cum contingat* (r. 1210), s. 452. Tiež lib. III., tit. XXIX., c.2. *Ut Dominicis*, s. 443.

²⁷ Jedná sa o spor staršieho dáta a to z roku 1406. MOL DI 83495.

²⁸ „...*fluvium Hernád in ripa eiusdem fluvii, ubi videlicet alter fluvius Gelnecz caderet...*“. V tomto prípade išlo o verifikáciu hraníc podľa privilégia kráľa Ladislava z roku 1282 v spore o priebehu hraníc medzi majetkami Jaklovce, Sedlice, Miklušovce a Sopotnicou z roku 1409. - MOL DI 26703.

²⁹ MOL DF 269085.

Zo západu majetok Jaklovce hraničil s mestečkom Gelnica zrejme až hore ku hraniciam s majetkom Krompách.

Treba však poukázať ešte na dve podstatné odlišnosti. Pod pojmom „majetok Jaklovce – *possessio Jekelfalva*“ tak možno chápať panstvo (*dominium*), ktorého hranice sú v listine z roku 1282. Miesto pri Gelnici na Hnilci, cesta do Krompách, Hornád, riečka Bela a baňa *Seyler* tvorili záchytné body, ktorými hranica darovaného lesa prechádzala. Z neskorších listín sa dozvedáme, že na území tohoto majetku vyrástli dediny Žakarovce, Jaklovce, Folkmár, Kojšov.³⁰ A takisto pod tým istým pojmom možno chápať teritórium dediny Jaklovce, ktoré bolo iba časťou tohoto panstva, hoci pod tým istým menom. Tento rozdiel je dôležité vnímať preto, lebo po postavení kostola v Jaklovciach bolo aj určené, ktorí obyvatelia budú prichádzať do kostola, aby mali účasť na bohoslužbách a prijímaní sviatostí. Obzvlášť sviatostná prax v prípade manželstva dávala farárovi právo vysluhovať túto sviatosť a prijímať za to odmenu iba od svojich farníkov, nie od cudzích. Preto je logické, že chotárne hranice dediny či dedín farnosti boli i hranicami cirkevnej organizácie. V týchto hraniciach mal farár právomoc (*iurisdictio*) na svojom území, a tak je to viac menej i dodnes.

Z dochovaných správ je isté, že dedina Folkmar bola farnosť.³¹ Ak by už v roku 1328 stál v Jaklovciach kostol a na území majetku Jakulových dedičov boli by postupne zakladané ďalšie majetky, ako Žakarovce, Folkmár či Kojšov, potom tak ako na každom z nich boli postavené kostoly, boli k nim určení usadlíci so svojimi rodinami. V roku 1390 sa pri vytyčovaní hraníc Folkmáru uvádza, že boli postavené nové medzníky. Môžeme predpokladať, že až po roku 1390 bola farnosť i vo Folkmári, keďže predtým neboli hranice presne určené v rámci majetku Jaklovce. Vtedy boli vytýčené i hranice Žakaroviec. Majetok Kojšov už hranice určené mal. Do roku 1390 prinajmenšom Folkmár a Žakarovce patrili do farnosti Jaklovce. Či patrila i Kojšov, alebo to už bola osobitná farnosť, nevieme. Podľa údajov zo spomínaného Schematizmu z roku 1943 by mala byť farnosť Jaklovce od roku 1397 exemptnou.³² Neskôr sa medzi exemptnými farami spomína i Folkmár.³³

Farár a cirkevná príslušnosť k diecéze

Podľa všetkého sa zdá, že do roku 1390 patrili do farnosti Jaklovce dediny Žakarovce a Folkmár. Znamená to, že územie medzi riekou Hornád, cestou do Krompách, potokom Belá a Malý Hnilec patrilo do jurisdikcie jaklovského farára. Táto presne vymedzená oblasť pôsobnosti bola tvorená aj kvôli tomu, že udržiavanie kostola – zvlášť požíveň pre kňaza – bola na pleciach farníkov, nie ako je to dnes, štátu. Kňazi nedostávali plat, ale podľa pravidla „kňaz oltáru slúži, z oltára žije“ odvádzali ľudia desatinu úrody na celom území farnosti Cirkvi. Ako som už spomenul vyššie, tento cirkevný desiatok, ktorý v konečnom dôsledku bol odvádzaný raz v roku a išlo o príspevok v naturáliách, bol

³⁰ MOL DI 26716.

³¹ HRADSZKY, Joseph. *Additamenta*, s. 441.

³² *Schematismus venerabilis cleri*, s. 199.

³³ HRADSZKY, Joseph. *Additamenta*, s. 441.

rozdelený na štvrtiny. Miestny kňaz – farár dostával z titulu duchovnej služby štvrtinu z úrody na celom území farnosti. Volalo sa to tzv. kňazská štvrtka – *quarta sacerdotalis*. Okrem týchto tzv. veľkých desiatkov – *decima maior* boli i tzv. menšie desiatky – *decima minor*. V podstate išlo o mäso, chlieb sviece a peniaze pri udeľovaní sviatostí a zbierky pri omši. Iba vo farských kostoloch bolo možné zúčastňovať sa na omši v nedeľu a vo sviatočné dni a prijímať sviatosti. Preto iba ich správcovi (farárovi) boli veriaci povinní platiť desiatky.³⁴

Nakoľko majetok Jaklovce ležal v komitáte Spiš, podliehal po stránke cirkevnej ostrihomskému arcibiskupovi a jeho vikárovi, spišskému prepoštovi. V roku 1337 ostrihomský arcibiskup zriadil kolegiátnu kapitolu sv. Juraja. Osem kanonikov na čele so svojím prepoštom mali konať bohoslužbu v Chráme sv. Juraja v Ostrihome. Pre našu tému je to dôležitý údaj, nakoľko prepošt dostal od arcibiskupa archidiakonátnu právomoc nad farármi vo Spišských Vlachoch a v Moldave.³⁵ Neskôr k nim pribudli i farári v Gelnici, Jaklovciach, Krompachoch, Smolníku, Švedlári, Štose či Folkmári.³⁶ Podľa zmienky z roku 1520 boli títo farári povinní platiť prepoštovi sv. Juraja každoročne katedratikum.³⁷

V Uhorsku sa v prípade farárov možno stretnúť s dvoma označeniami – *plebanus* a *parochus*. Podľa jednej mienky kňazi, ktorí spravovali kostoly tzv. *maiores* a iba oni mali spočiatku právo krstiť, boli označovaní ako *presbyteri de plebe* – kňazi z ľudu, *plebani* alebo *presbyteri parochiani*. Neskôr od 12. storočia sa začali správcovia kostolov volať *parochus*.¹⁹ Podľa ďalšej mienky bol aj iný rozdiel medzi farárom – *plebanus* a farárom – *parochus*. Plebani sa podľa cirkevného práva označovali tí, ktorí stáli na čele farárov označovaných termínom *parochus*. Tí však už nemali pod sebou nijakých farárov. Titul *plebanus* patril vicearchidiakonom a archidiakonom.²⁰ Z doterajších správ nevieme určiť, či bol farár v Jaklovciach plebánom, alebo *parochus simplex*. S najväčšou pravdepodobnosťou mohol byť plebánom, keďže to bolo vtedy na Spiši zvykom a spišský prepošt určením celých desiatkov a katedratika tento titul a práva farárom dával. No nemuselo to tak byť, nakoľko farár bol vyňatý z jeho jurisdikcie a platil katedratikum prepoštovi sv. Juraja v Ostrihome.

³⁴ *Gregorii papae XI. Decretales*, lib. III., tit. XXX., c. XVIII, *Cum sint*, s. 448 – 449; c. XIX, *Prohibemus*, s. 449; c. XX., *Ad Apostolicas*, s. 449.

³⁵ SCHMITT, Nicolaus. *Archiepiscopi Strigonienses compendio dati*. Pars I., (Typ. Academ.S.J.) Tyrnaviae² 1758, s. 84 – 85.

³⁶ HRADSZKY, Joseph. *Additamenta*, s. 441.

³⁷ Každoročné vyberanie dvoch solidov (zlaté mince), z ktoréhokoľvek kostola diecézy, patrilo k tzv. *iura episcopalia* diecézneho biskupa. Týmto bola jasne určená príslušnosť k diecéze. – FERRARIS, Lucius. *Prompta bibliotheca canonica, iuridica, moralis, theologica, nec non ascetica, polemica, rubricistica, historica*. zv. I., Romae 1767, s. 101 – 103; REIFFENSTUEL, Antonius. *Ius canonicum universum clara methodo iuxta titulos quinque librorum decretalium in quaestiones distributum solidisque responsionibus et obiectionum solutionibus dilucidatum*. I, Monachii 1702, s. 511.

¹⁹ AICHNER, Stephanus. *Compendium iuris ecclesiastici ad usum cleri ac praesertim per imperium Austriacum in cura animarum laborantis*. Brixinae 1874, s. 434; DEMKÓ, György. c. d., s. 495.

²⁰ HUSZTY, Stephanus. *Iurisprudentia practica seu commentarius novus in ius Hungaricum*. Agriae 1794, kniha I. tit. XII, s. 86. Tento rozdiel bol dlho viditeľný v zákonoch Uhorska. – *Corpus iuris Hungarici*. zv. II., Buda 1779, s. 55.

²¹ WAGNER, Carolus. *Diplomatarium comitatus Sarosiensis*. Posonii – Cassoviae 1780, s. 462 – 465.

Záver

Podľa doteraz urobeného prieskumu zo zachovaných zmienok bola farnosť Jaklovce zriadená niekedy v prvých dvoch decéniách 14. storočia, alebo i na prelome 13. – 14. storočia. Od počiatku patrila do Ostrihomskej arcidiecézy, nakoľko ležala v Spišskej župe. Neskôr bola vyňatá z jurisdikcie spišských prepoštov a podriadená prepoštom sv. Juraja v Ostrihome. V blízkosti ležala farnosť Folkmár, ktorá bola zrejme zriadená okolo roku 1390 a spolu s farnosťou Margecany a prípadne s Kojšovom (?) tvorili hranicu medzi Ostrihorskou arcidiecézou a Jágorskou diecézou už v 14. storočí. Čo je pozoruhodné v dejinách dediny Jaklovce bolo to, že tento majetok bol terčom neustálych majetkových sporov zo strany Gelnice či šarišskej šľachty (potomci Abovcov). Nie je záznam o tom, žeby boli spory i v cirkevnej oblasti, a predsa to bola exemptná farnosť, hoci nie privilegovaná.

Adresa autora:

ThDr. Konstantín Daniel Boleš O.Praem.

Rehoľný dom premonštrátov

Hlavná 67, 040 01 Košice

e-mail: danielb.posta@gmail.com

OPATRENIA BISKUPA GREGORA TARKOVIČA ZAVÁDZANÉ V PREŠOVskej EPARCHII POČAS EPIDÉMIE V ROKU 1831

Anton Liška

ANTI-CHOLERA MEASURE OF BISHOP GREGOR TARKOVIČ INTRODUCED IN GREEK ORTHODOX EPARCHY OF PREŠOV DURING THE CHOLERA EPIDEMIC IN THE YEAR 1831

Abstract: Year 1831 entered the history of the Kingdom of Hungary as the year of cholera epidemic. It reached the Kingdom of Hungary in the summer of 1831, probably from Halič. It hit northern part of the country in July 1831, including the eastern Slovakia country, from where it spread rapidly to the rest of the country. Cholera had rapid progression and usually it ended up in death after several hour or days (from 12 hours to 5 days). It was spread rapidly in the Kingdom of Hungary as well, and shortly after its outbreak, it claimed a number of human lives. Hungarian authorities tried to restrict negative influences of the epidemic by the means of introducing anti-cholera measures, such as abolition of sales markets, fairs, religious services, people were not allowed to enter inns and taverns, people were not allowed to leave already stricken areas, isolation of the ill, burying of the dead in common graves or disinfection of fresh water sources. However, the measures mentioned above brought only minimal results. In addition to representatives of public officials also members of the Hungarian priests and the church hierarchy helped in the fight against cholera. An excellent example of help from the side of the church hierarchy can be seen in the person of Greek Orthodox Bishop Gregor Tarkovič. During the whole period of cholera epidemic in the Kingdom of Hungary he kept sending letters and circulars to the deaneries of his eparchy, in which he informed vice-archdeacons and deans and through them the priests and the Greek Orthodox believers of the Eparch of Prešov about anti-cholera measures and methods of treating this highly infectious disease. The subject of the study is to present anti-cholera measures of Bishop Gregor Tarkovič.

Keywords: Bishop Gregor Tarkovič. Cholera epidemic. Greek Orthodox Eparchy of Prešov. Year 1831.

Obyvatelia Uhorska oddávna hromadne zomierali v dôsledku moru, kiahní, týfusu a iných vysoko infekčných ochorení, no cholera až do roku 1831 nepoznali.¹ Jej domovom bola Ázia, predovšetkým oblasť Indie, kde po stáročia masovo hubila domorodé obyvateľstvo. Do Európy cholera po prvýkrát prenikla až v roku 1830. Ako prvé zasiahla Rusko, odkiaľ sa rýchlo rozšírila do severských štátov, Nemecka a strednej

¹ KÓNYA, Peter. Obce okolia Vranova v roľníckom povstaní v r. 1831. In KOTOROVÁ-JENČOVÁ, Mária – ŠAFRANKO, Peter. (eds.). *Zborník referátov k východoslovenskému roľníckemu povstaniu z roku 1831*. Vranov nad Topľou : Vlastivedné múzeum Hanušovce nad Topľou, 2007, s. 15.

Európy. Do Uhorska prenikla pravdepodobne z Haliče v lete 1831.² V júni 1831 zachvátila severovýchod krajiny vrátane východoslovenských žúp, odkiaľ sa v priebehu niekoľkých týždňov rozšírila do zvyšných častí Uhorska.³

Cholera mala veľmi rýchly priebeh a spravidla po niekoľkých dňoch (2 až 5 dní) končila smrťou. Aj v Uhorsku sa veľmi rýchlo šírila a krátko od prepuknutia si vyžiadala veľké množstvo ľudských životov.⁴ Najviac postihnutý bol predovšetkým vidiek a príslušníci chudobnejších vrstiev obyvateľstva, žijúci v zlých hygienických podmienkach.⁵ Neznalosť, resp. nedodržiavanie základných hygienických návykov - ako umývanie rúk, každodenná výmena bielizne, dezinfekcia výkalov, preváranie a dezinfekcia zdrojov pitnej vody a iné, malo pre nich fatálne dôsledky. Cholera sa totiž prenáša prostredníctvom výkalov, v ktorých sa kumulujú choroboplodné zárodky. Z tohto dôvodu sa ľudia, nedodržiavajúci základné hygienické zásady, veľmi ľahko nakazili. Prvými obetami cholery sa stávali najmä slabší, podvyživení jedinci, malé deti a starí ľudia. Zle živený, príliš mladý či prestarnutý organizmus oveľa ľahšie podľahne chorobám.⁶

Uhorské úrady sa snažili obmedziť negatívne vplyvy epidémie prostredníctvom zavádzania proticholery opatrení, akými boli zákazy konania trhov, jarmokov a bohoslužieb, zákaz navštevovania krčiem a pohostinstiev, osiňovanie, izolácia chorých, pochovávanie chorých v spoločných hrobách, či dezinfekcia zdrojov pitnej vody. Spomenuté opatrenia však prinášali iba mizivé výsledky. Okrem toho v mnohých prípadoch vyvolávali odpor a nevôľu obyvateľstva, a preto uhorské úrady od ich zavádzania radšej upustili.

K vysokej úmrtnosti na cholery v roku 1831 prispela aj tá skutočnosť, že všetky dovtedy známe lieky sa voči cholere ukázali ako neúčinné. Uhorskí lekári dokonca nepoznali ani pôvodcu ochorenia. Neznámy pôvod choroby zákonite narážal na ťažkosti spojené s poskytovaním účinných liečebných postupov a prostriedkov. „*Koľko na svete*

² KÓNYA, Peter. Skrabské v sedliackom povstaní a revolúcií (1831 – 1849). In KÓNYA, Peter. *Dejiny Skrabského*. Prešov : Lana, 2002, s. 76; CORANIČ, Jaroslav. Episkopát Gregora Tarkoviča (1816 – 1841) a jeho prínos k organizácii Prešovského gréckokatolíckeho biskupstva. In *Theologos : teologická revue*, 2009, roč. 11, č. 2, s. 173; LIŠKA, Anton. Cholerová epidémia z roku 1831 a jej priebeh v rímskokatolíckych, gréckokatolíckych a evanjelických farnostiach Solianskeho okresu Zemplínskej župy. In *THEOLOGOS : teologická revue*, 2012, roč. 16, č. 1, s. 272.

³ LIŠKA, Anton. Cholerová epidémia z roku 1831 v obciach okresu Vranov nad Topľou z pohľadu cirkevných matrik. In *Acta theologica et religionistica*, 2012, roč. 1, č. 1, s. 101. [online] Dostupné na internete: <http://www.unipo.sk/greckokatolicka-teologicka-fakulta/hlavne-sekcie/acta-theol-relig/Acta_theologica_et_religionistica_1-2012.pdf>.

⁴ LIŠKA, Anton. Brožúrka lekára kráľovského mesta Levoča Dr. Sommera o prevencii a liečbe cholery počas epidémie v roku 1831. In *Acta theologica et religionistica*, 2012, roč. 1, č. 2, s. 130. [online] Dostupné na internete: <http://www.unipo.sk/greckokatolicka-teologicka-fakulta/hlavne-sekcie/acta-theol-relig/Acta_theologica_et_religionistica_2-2012.pdf>.

⁵ KÓNYA, Peter. Vo víre vojen a sociálnych zápasov (1800 – 1848). In MICHNOVIČ, Imrich. *Dejiny obce Sol'*. Prešov : L.I.M., 1997, s. 48; KOPRIVŇÁKOVÁ, Jana – CORANIČ, Jaroslav. Život a pôsobenie Gregora Tarkoviča (1754 – 1841), prvého prešovského gréckokatolíckeho biskupa (1816 – 1841). In CORANIČ, Jaroslav – KOPRIVŇÁKOVÁ, Jana – ŠTURÁK, Peter. (eds.). *Gréckokatolícka cirkev vo svetle výročí II*. Prešov : GTF PU v Prešove, 2012, s. 77.

⁶ MIŠÍKOVÁ, Alena. Cholerová epidémia na panstve Sztáraiovcov v lete 1831. In KOTOROVÁ-JENČOVÁ, Mária – ŠAFRANKO, Peter. (eds.). *Zborník referátov k východoslovenskému roľníckemu povstaniu z roku 1831*. Eds. Mária Kotorová-Jenčová – Peter Šafranko. Vranov nad Topľou : Vlastivedné múzeum Hanušovce nad Topľou, 2007, s. 29.

*doktorov bolo, toľko rozličných prostriedkov predkladal a radil každý z nich.*⁷ Lekári tak neboli schopní pacientom poskytnúť účinnú lekársku starostlivosť. S cieľom objavenia pôvodcu cholerovej epidémie síce vykonali veľké množstvo pitiev, úspešní však neboli. Negatívne vyznieva aj ten fakt, že na mnohých miestach Uhorska zostali ľudia kvôli nedostatočnému počtu lekárov a ich strachu z nakazenia bez akejkoľvek odbornej lekárskej pomoci.⁸

Svoj podiel viny na vysokej cholerovej úmrtnosti v roku 1831 nesie aj stoličná vrchnosť a jej úradníci. Stoliční úradníci preto, že neinformovali dostatočne obyvateľov cholerou postihnutých obcí o význame zavádzaných opatrení a ich dodržiavanie si vynucovali pod hrozbou násilia. Vrchnosť zase preto, že v čase najväčšieho výskytu cholery sa vystaňovala do bezpečných častí nakazených stolíc a okresov a pospolitý ľud nechala napospas osudu.⁹

Opačným postojom ako svetská vrchnosť sa v tejto bezútešnej situácii prezentovali príslušníci cirkevného kléru a cirkevnej hierarchie. Tí sa napriek všetkým ťažkostiam a nástrahám, ktoré so sebou cholera prinášala, s úctou a láskou starali o telesné a duševné blaho svojich veriacich. Slúžili bohoslužby, vysluhovali sviatosti, zaopatrovali nemocných, vypravádzali mŕtvych k poslednému odpočinku. Okrem toho vzdelávali ľud a robili medzi ním osvetovú činnosť, aby sa dokázal brániť proti nákaze. V mnohých prípadoch dokonca suplovali úlohu lekárov a za pomoci prírodných liečiv a bylín sa snažili napomôcť k uzdraveniu svojich chorých farníkov. Za mnohých kňazov, nezištne pomáhajúcich svojim veriacim v čase cholery, možno ako príklady uviesť rímskokatolíckeho farára Jána Moravia, pôsobiaceho vo farnosti Tiszabábolna, gréckokatolíckeho farára Michala Čisárika, spravujúceho farnosť Slanské Nové Mesto, či evanjelického duchovného Mateja Rojku, vykonávajúceho duchovnú službu v Soli. Všetci vyššie menovaní kňazi sa v priebehu cholerovej epidémie dôkladne a s otcovskou láskou starali o svojich veriacich, a to tak po stránke zdravotnej, ako i po stránke duchovnej.

Krásny príklad pomoci veriacemu ľudu zo strany cirkevnej hierarchie možno vidieť predovšetkým v osobe gréckokatolíckeho biskupa Gregora Tarkoviča. Ten počas celého obdobia panovania cholery v Uhorskom kráľovstve zasielal na arcidekanáty svojej eparchie listy a obežníky, v ktorých informoval arcidekanov, dekanov a prostredníctvom nich aj farárov a gréckokatolíckych veriacich Prešovskej eparchie o proticholeroých opatreniach a spôsoboch liečby tohto vysoko infekčného ochorenia.¹⁰

Opatrenia biskupa Gregora Tarkoviča zavádzané proti cholere v roku 1831

V priebehu trvania cholerovej epidémie vydal prešovský gréckokatolícky biskup Gregor Tarkovič viaceré inštrukcie a nariadenia, ktorých cieľom bolo zmierniť negatívne dopady cholery na veriacich a kňazov eparchie, ktorú spravoval ako biskup.

⁷ ROJKO, Matej. *Kronika Cyrkny Evangelické Solanské (1783 – 1855)*. Rukopis, s. 141. Vlastivedné múzeum Hanušovce nad Topľou.

⁸ KÓNYA, Peter. V sedliackom povstaní a revolúcii (1831 – 1848). In KÓNYA, Peter. *Dejiny Čierneho nad Topľou*. Čierne nad Topľou : Obecný úrad Čierne nad Topľou, 1999, s. 63.

⁹ LIŠKA, Anton. Z obsahu proticholeroých brožúrok a obežníkov z rokov 1830 - 1831 (I.). Štátne a cirkevné opatrenia a odporúčania proti šíreniu cholery. In: *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, 2012, roč. 7, č. 1, s. 103. [online] Dostupné na internete: <http://dejiny.unipo.sk/Dejiny_1_2012.pdf>.

¹⁰ LIŠKA, Anton. *Choleroá epidémia z roku 1831 a jej priebeh v Prešovskej eparchii*. Prešov : GTF PU v Prešove, 2012, s. 102.

Okrem vlastných opatrení, vzťahujúcich sa na cirkevné záležitosti (obmedzenie konania púť a odpustov v čase cholery, úpravy v liturgickom slávení božských liturgií, večerní, pohrebov atď.), oboznamoval správcov farností i veriaci ľud Prešovskej eparchie prostredníctvom úradnej korešpondencie s vicearchidiakonmi, dekanmi a igumenmi¹¹ monastierov¹² so štátnymi a stoličnými proticholеровými opatreniami, spôsobmi liečby i liekmi, odporúčanými v boji proti tomuto zákernému infekčnému ochoreniu.

Prvý list v súvislosti s cholerou zaslal biskup Tarkovič na dekanáty Prešovskej eparchie 15. januára 1831. V liste adresovanom vicearchidiakonom Šarišskej, Spišskej a Zemplínskej župy, informoval o opatreniach Uhorskej miestodržiteľskej rady, zavádzaných na hraniciach s Haličou a Sedmohradskom, reagujúcich na správy o výskyte cholery v blízkosti haličských hraníc. V zmysle týchto opatrení boli vymenovaní dvaja kráľovskí komisári, poverení zavádzaním ochranných opatrení na ohrozených úsekoch uhorských hraníc. Úsek od Trenčianskej po Užhorodskú župu bol podriadený grófovi Antonovi Majlátovi, sedmohradský úsek barónovi Žigmundovi Perénimu. Biskup Tarkovič v liste z 15. januára 1831 vyzýval kňazov a veriacich svojej eparchie k spolupráci, poslušnosti a dodržiavaniu sanitárnych a zdravotných opatrení, stanovených kráľovskými komisármi s cieľom ochrany zdravia a životov uhorského obyvateľstva.¹³

V ďalšom liste, odoslanom 26. januára 1831 vicearchidiakonom Šarišskej, Spišskej a Zemplínskej župy a igumenom monastierov v Krásnom Brode a na Bukovej hôrke, informoval biskup Tarkovič o opatreniach, ktoré v súvislosti s cholerou zaviedol osobitný kráľovský komisár gróf Anton Majlát. Biskup žiadal kňazov svojej eparchie, aby o týchto opatreniach informovali svojich veriacich *ex ambona*.¹⁴ Za najúčinnšie prostriedky ochrany pred nákazlivou chorobou označil udržiavanie čistoty a poriadku, časté vetranie príbytkov a časté umývanie šiat a odevov. V liste Gregor Tarkovič ďalej vyzýval veriacich, aby si všímali cudzincov a prisťahovalcov, ktorí sa v ich obciach objavajú, a skontrolovali ich, či majú v poriadku pasy, prípadne majú na pobyt na území Uhorska, resp. príslušnej župy či okresu, notárske povolenie. Za predpokladu, že by sa kontrolované osoby pasom, prípadne notárskym potvrdením nevedeli preukázať, mali o tom informovať príslušnú svetskú vrchnosť. Okrem oboznámenia s nariadeniami svetskej vrchnosti nabádal biskup Tarkovič, v súvislosti s hroziacim cholеровým nebezpečenstvom, svojich veriacich k tomu, aby sa s pokorou obrátili modlitbami za odvrátenie pohromy k láskavému a milujúcemu Bohu. V tejto súvislosti nariadil kňazom Prešovskej eparchie, aby každú božskú liturgiu, konanú v týchto neľahkých časoch, slúžili na úmysel odvrátenia cholerovej pohromy a prispôbili k tomu aj liturgické slávenie. Súčasťou každej božskej liturgie mala byť i nasledujúca ekténia (prosba): „*Prosme, aby naše mesto a tento svätý chrám i ostatné mestá, obce a celá krajina boli uchránené od hladu, pohrôm, zemetrasenia, povodní, krupobitia, ohňa, meča,*

¹¹ Igumen je predstavený monastiera v gréckokatolíckej alebo pravoslávnej cirkvi (A. L.).

¹² Monastier je označenie pre kresťanský kláštor východného obradu – gréckokatolícky alebo pravoslávny (A. L.).

¹³ Archív gréckokatolíckeho arcibiskupstva (AGA) Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 347, sign. 59/1831.

¹⁴ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 347, sign. 110/1831.

*vpádu nepriateľa a vzájomného nepriateľstva. Nech náš milostivý, blahosklonný, láskavý, dobrý a človeka milujúci Boh odvráti všetok svoj hnev, ktorý si zaslúžime a nech nás zbaví svojho budúceho spravodlivého rozhorčenia a zmiluje sa nad nami.*¹⁵ Ekténia mala byť spievaná. Vyššie spomenuté opatrenia boli začiatkom marca, keď cholera v Haliči zanikla, odvolané. O potrebe ich opätovného zavedenia informoval biskup Tarkovič vicearchidiakonov Šarišskej župy a igumena monastiera na Bukovej hôrke v liste z 11. júna 1831. K znovuzavedeniu proticholeroých opatrení bolo potrebné pristúpiť z toho dôvodu, že v susednej Haliči koncom mája 1831 opätovne prepukla choleroá epidémia. O tejto skutočnosti informovala biskupa Tarkoviča Uhorská dvorská kancelária.¹⁶

Začiatkom júna prepukla choleroá epidémia už aj v Uhorsku. V priebehu mesiacov jún až august sa rozšírila do všetkých žúp, na území ktorých sa rozprestierala Prešovská eparchia. Ako prvú zachvátila Boršodskú župu, kde toto vysoko infekčné ochorenie prepuklo 15. júna 1831. Po nej nasledovala Gemerská župa (1. júl 1831), ďalej Abovská a Zemplínska župa (8. júl 1831), Šarišská župa (10. júl 1831), Turnianska župa (29. júla 1831) a nakoniec Spišská župa, v ktorej choleroá epidémia naplno prepukla 3. augusta 1831.¹⁷

Biskup Tarkovič dozvediac sa, že choleroá epidémia prekročila hranice Uhorska, kde neľútostne hubí domorodé obyvateľstvo, adresoval 2. júla 1831 vicearchidiakonom Šarišskej, Spišskej, Zemplínskej župy a igumenom monastierov v Krásnom Brode a na Bukovej hôrke list, v ktorom úctivo žiada kňazov svojej eparchie, aby oboznámili veriacich s touto smutnou skutočnosťou. Súčasne odporúča, aby boli vo farnostiach nanovo zavedené opatrenia, o ktorých informoval v liste z 26. januára 1831. Kňazov, pôsobiach v oblastiach, kde cholera už prepukla, nabádal k tomu, aby sa v týchto neľahkých časoch s väčšou intenzitou starali o duchovné blaho svojich veriacich, aby tí neprepadli panike a strachu a neupadli do bezbožnosti. Podobne ako v januári, aj teraz biskup Tarkovič nariadil kňazom – s úmyslom odvrátenia cholerovej epidémie – vykonať úpravu v liturgickom slávení božskej liturgie. Po evanjeliu mala nasledovať táto ekténia, ktorá mala byť spievaná: „*Prosme, aby naše mesto a tento svätý chrám i ostatné mestá, obce a celá krajina boli uchránené od hladu, pobróm, zemetrasenia, povodní, krupobitia, ohňa, meča, vpádu nepriateľa a vzájomného nepriateľstva. Nech náš milostivý, blahosklonný, láskavý, dobrý a človeka milujúci Boh odvráti všetok svoj hnev, ktorý si zaslúžime a nech nás zbaví svojho budúceho spravodlivého rozhorčenia a zmiluje sa nad nami.*“¹⁸ Na konci liturgie sa mala predniesť 5-krát Modlitba Pána¹⁹ (Orationem Dominicam) a 5-krát Anjelské pozdravenie²⁰ (Salutationem Angelicam). Biskup Tarkovič ďalej odporúchal, aby sa kňazi schádzali so svojimi veriacimi aj na večerni²¹, po ktorej sa

¹⁵ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 347, sign. 110/1831.

¹⁶ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 347, sign. 794/1831.

¹⁷ LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Totus III., Sectio IV.* Budae 1861, s. 489 – 490.

¹⁸ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 347, sign. 851/1831.

¹⁹ Modlitba *Otče náš* (A. L.).

²⁰ Modlitba *Raduj sa Bohorodička* (A. L.).

²¹ Gréckokatolícky farár Michal Čisárik sa modlil so svojimi veriacimi za zdravie pred vypuknutím epidémie i počas jej trvania. Za každého zosnulého veriaceho odslúžil večiereň. SLANINKA, Martin. *Dejiny farnosti Slanské Nové Mesto, ktoré sa začali písať roku 1823. Prvá časť 1823 – 1843.* Strojopis, s. 49. Zemplínske múzeum Michalovce.

mali spoločne modliť *Paraklis k presvätej Bohorodičke*²². Skrúsené srdcia odporúčal biskup Tarkovič veriacim s vierou obracať k Božskému Srdcu (Misericordiae Divinae).²³

Informácie o tom, ako si majú veriaci počínať v prípade, že sa v ich domácnosti objaví cholera, zaslal biskup Tarkovič dekanom Bardejovského, Bukoveckého, Prešovského, Makovického, Popradského, Svidníckeho dekanátu a igumenovi monastiera na Bukovej hôrke 9. júla 1831. Jednalo sa o obežník stoličného lekára Šarišskej župy, doktora Martina Hlatkého, s názvom *Winaučovaní jak ty, který do epidemické nemoci cholery nasvanej vpaduju, než lékař přijde, od svojich, k sebe přináležících zaopatrovany mají být*. Martin Hlatký v obežníku popisuje príznaky choroby (závraty hlavy, tesná, menej alebo viac sužujúca bolesť okolo žalúdka, bolesť v nohách, rukách, prstoch, omdlievanie, slanosť, neskôr škvŕčanie v bruchu, hneď za tým zvracanie a hnačkovanie, smäd a krče), uvádza rady, dodržiavaním ktorých sa ľudia mali vyhnúť nakazeniu (vyvarovanie sa prechladeniu, nadmernej vlhkosti, nedostatku čerstvého vzduchu, nezdravým pokrmom, nemiernosti v jedení a pití, pitiu kyslých a horúcich nápojov a pálenky, nesmiernemu hnevu a žiaľu atď.) a poskytuje návody na liečenie cholerou nakazených pacientov (trenie rúk, nôh, stehien, ramien a chrbta flanelovými handrami, potenie sa, púšťanie žilou, prikladanie pijavíc atď.).²⁴

V polovici júla 1831, keď sa cholera postupne rozširovala do uhorských žúp, Uhorská miestodržiteľská rada vymenovala a do všetkých častí Uhorska vyslala 20 krajinských komisárov. Ich úlohou bolo zavádzať a kontrolovať dodržiavanie proticholeroých opatrení a informovať štátne orgány o priebehu cholery a spôsobe jej liečby v župách a kráľovských mestách, nad ktorými mali dozor. O tomto opatrení Uhorskej miestodržiteľskej rady informoval biskup Tarkovič vicearchidiakonov a igumenov monastierov Prešovskej eparchie v liste z 30. júla 1831. Súčasťou listu bol aj menný zoznam krajinských komisárov s uvedením názvov žúp a kráľovských miest, nad ktorými mali mať dozor. Župy a kráľovské mestá, na území ktorých sa rozprestierala Prešovská eparchia, boli pod správou troch krajinských komisárov; Šarišská, Spišská a Zemplínska župa a kráľovské mestá Bardejov, Kežmarok, Levoča, Prešov a Sabinov podliehali grófovi Antonovi Majlátovi (Bardejovský, Bukovecký, Hornospišský, Hostovický, Humenský, Laborecký, Makovický, Popradský, Prešovský, Stropkovský, Svidnícky, Vranovský dekanát). Boršodskú a Gemerskú župu spravoval Mikuláš Vai (Boršodský a Dolnospišský dekanát). Pre Abovskú i Turniansku župu a kráľovské mesto Košice bol za krajinského komisára vymenovaný barón Ignác Eötvös starší (Čerhatský, Košický, Santovský dekanát).²⁵

Nariadenie, ktorým zakázal v celej Prešovskej eparchii vykonávať púte a odpusty, vydal biskup Tarkovič 25. júla 1831. Zákaz mal platiť počas celej doby trvania cholerovej epidémie v Uhorsku. Týmto nariadením reagoval biskup Tarkovič na list krajinského komisára grófa Antona Majláta zo 17. júla 1831, v ktorom ho gróf Anton Majlát žiadala,

²² Paraklis (prosebný kánon) k Presvätej Bohorodičke sa spieva v každej duševnej úzkosti a v každom nešťastí (A. L.).

²³ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 347, sign. 851/1831.

²⁴ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 347, sign. 889/1831.

²⁵ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 347, sign. 982/1831.

aby v Prešovskej eparchii zamedzil konaniu takých podujatí, na ktorých sa zúčastňuje väčšie množstvo veriacich.²⁶

Nariadeniu o zákaze konania púť a odpustov v čase trvania cholery predchádzala inštrukcia²⁷ biskupa Tarkoviča zo 16. júla 1831, v ktorej biskup pripomínal staré opatrenia z 26. januára 1831 a z 2. júla 1831 a zároveň vypracoval nové opatrenie pre kňazov Prešovskej eparchie „...o poučení ľudí a správaní sa pri styku s nakaženými, pochovávanými a p.“²⁸. Inštrukciu rozposlal do sídel všetkých 17 dekanátov svojej eparchie a tiež igumenom monastierov v Krásnom Brode a na Bukovej hôrke. Predmetná inštrukcia obsahovala rady, ktoré sa dotýkali prevencie proti cholere a liturgické predpisy, týkajúce sa slávenia božských liturgií, vysluhovania sviatostí a spôsobu pochovávania obetí cholery v období trvania epidémie.

Biskup Tarkovič v inštrukcii nabádal k častému vetraniu domov a k udržiavaniu čistoty príbytkov, odevov, jedla a vody. Odporúčal striedmosť v jedení, vyhýbanie sa konzumácii kyslých a slaných pokrmov, prezretého ovocia a úplnú abstinenciu od požívania alkoholických nápojov. Z dôvodu, že slabý, zle živý organizmus ľahšie podlieha chorobám, odporúčal pravidelné stravovanie v priebehu dňa predovšetkým však ráno.²⁹ Ak by sa v nejakom dome objavil prípad cholery, malo sa zabezpečiť, aby chorobou postihnutá osoba bola okamžite uložená do postele a poriadne pozakrývaná. Na nohy a brucho nakazeného sa mali prikladať teplé obklady s teplými kusmi látky a mäkké zvieracie kožušiny. Na podporenie potivosti, ktorá bola považovaná za žiaducu, sa mal chorému podávať čaj z bazy čiernej, harmančeka pravého alebo mäty. Pri potení sa malo dbať nato, aby sa potiace sa telo neochladilo. Izba, v ktorej sa nachádzala cholerou nakazená osoba, sa mala často vetrať a predymovať. Vetráť sa malo pomocou otvorených dverí a okien. Predymovanie izby sa malo vykonávať pomocou dymu, vzniknutého zapálením plodov jalovca, alebo prostredníctvom výparov, vznikajúcich liatím vínného octu na rozhorúčené železo, kamene, tehly alebo škridly. Podlaha v izbe sa mala pravidelne umývať vodou zmiešanou s chloridom vápenatým, bežne dostupným v lekárňach. Stolica a zvratky sa mali po vylúčení z tela chorého hneď vynášať von z domu.³⁰

Kňazom, ktorí sa chystali na návštevu cholerou nakazených veriacich, biskup Tarkovič v inštrukcii odporúčal, aby si nos, pery, spánky a pulzujúce žily na rukách mierne natreli cesnakom, prípadne s olivovým olejom. So sebou mali nosiť i rúško, nasiaknuté vínnym alebo tzv. zbojníckym octom (Räuber-essig)³¹, za pomoci ktorého mali

²⁶ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 247, sign. 968/1831.

²⁷ Jedná sa o inštrukciu s názvom *Instructio Pastoris, per Dioecesis Eperjessiensis Animarum Curatores, circa spirituales illorum provisionem, qui Epidemico Cholerae morbo nescius correpti fuerint, circa sepulturam item talium, quos ex eodem morbo decedere contigerit, instar necessario directionis observanda*. Inštrukcia je ručne písaná a má 18 strán. Po formálnej stránke je rozdelená do štyroch častí. Autorom inštrukcie je prešovský gréckokatolícky biskup Gregor Tarkovič (A. L.).

²⁸ ADAM, Ján. Dokumenty k povstaniu r. 1831 v Archíve gréckokatolíckeho biskupstva v Prešove. In KOTOROVÁ-JENČOVÁ, Mária – ŠAFRANKO, Peter. (eds.). *Zborník referátov k východoslovenskému roľníckemu povstaniu z roku 1831*. Vranov nad Topľou : Vlastivedné múzeum Hanušovce nad Topľou, 2007, s. 24.

²⁹ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 347, sign. 936/1931.

³⁰ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 347, sign. 936/1931.

³¹ Biskup Tarkovič v inštrukcii uvádza návod na prípravu tzv. zbojníckeho octu. Pripravovať sa mal nasledovným spôsobom: rovnaké množstvo ruty voňavej, paliny pravej, mäty, levandule a šalvie sa malo zaliať vínnym octom a nechať 4 dni v uzavretej fľaši na teplom mieste odstať. Zmes sa mala počas tohto obdobia pravidelne a často

v miestnosti, kde sa nachádzala osoba, nakazená cholerou, dýchať. Pred vstupom do cholerou nakazeného príbytku odporúčal kňazom, aby si dali do úst a počas pobytu v príbytku žuli jalovcové plody alebo kúsok gáfru. Sliny, týmto žutím vzniknuté, nemali prehĺtať, ale zakaždým vyplŕúvať. Pri styku s chorým sa mali vyhýbať osobnému kontaktu a dodržiavať dostatočnú vzdialenosť nato, aby do ich pľúc „...*dych chorého neprenikol*...“³². Po návrate z návštevy cholerou nakazených veriacich si mali kňazi čistou studenou vodou, alebo vodou zmiešanou s vínnym octom a plodmi jalovca, dôkladne vyumývať ruky, tvár a ústa. Oblečenie i spodnú bielizeň mali umyť vo vode zmiešanej s chloridom vápenatým a nepatrným množstvom vitriolového oleja, prípadne vo vode zmiešanej s lúhom (hydroxidom sodným).³³

Vzhľadom na to, že cholerový vírus bol natoľko smrtiaci, že osoba ním nakazená zomrela v priebehu niekoľkých hodín až dní v mučivých bolestiach, nabádal biskup Tarkovič kňazov k tomu, aby svojich veriacich pripravovali na večný život. „*Každý duchovný pastier má preto svojich veriacich povzbudzovať k spytovaniu svedomia, svätej spovedi a častému prijímaniu svätého prijímania*“³⁴, *pri terajšom zdraví, aby, keď dorazí hanebná choroba, boli pripravení na ceste do večnosti predstúpiť pred tvár nášho Otca s čistým svedomím*.“³⁵ Veľký dôraz biskup Tarkovič kládol predovšetkým na vysluhovanie sviatosti zmierenia, nevyhnutnej na odpustenie hriechov a previnení. Sväté prijímanie mali kňazi podávať buď drevenou alebo kovovou lyžicou s dlhou rúčkou. Pri použití drevenej lyžice mala byť táto po vykonaní predmetného úkonu spálená. Kovová lyžica mala byť najprv vydezinfikovaná v koncentrovanom vínnom octe a následne nato dôkladne premytá horúcou vodou. Nakoľko jedným zo sprievodných javov cholery bolo i zvracanie, mal kňaz počas spovede v každom konkrétnom prípade, v závislosti od okolností a zdravotného stavu veriaceho, rozhodnúť, či mu sväté prijímanie podá, alebo nie. Okrem sviatosti zmierenia a Oltárnej sviatosti mali kňazi počas cholery vysluhovať chorým a trpiacim aj sviatosť pomazania chorých. Olej, používaný na pomazanie (oleum infirmorum), sa mal vopred posvätiť, a to takým spôsobom, ako bol uvádzaný v trebníku³⁶ (Euchologion). Nakoľko epidemický charakter cholerovej nákazy nedovoľoval vysluhovať túto sviatosť v chráme, mali sa

premiešavať a po uplynutí 4 dní cez čistú látku prefiltrovať a precediť. Na záver sa mala prefiltrovaná tekutina zmiešať s rovnakým množstvom gáfru. AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 347, sign. 936/1931.

³² AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 347, sign. 936/1931.

³³ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 347, sign. 936/1931.

³⁴ Dôkaz o tom, že gréckokatolícki kňazi v priebehu trvania cholerovej epidémie s veľkým zápalom vyzývali veriaci ľud k pristupovaniu k sviatosti zmierenia a Oltárnej sviatosti a tieto sviatosti aj v značnej miere vysluhovali, podáva vo svojej kronike Michal Čisárik, ktorý uvádza nasledovné: „...v najbližšiu nedeľu, čiže 31. júla, som na rannej boboslužbe predložil ľudu sanitárne opatrenia a povzbudil ich, aby nepadali na ducha, boci choroba už zúrila medzi nami, aby všetci tí, ktorých osud sa už kruto dotkol, vložili silu svojho ducha do nádeje v Boha a tí, ktorí sú doteraz zdraví, nech sa vyzbroja sviatosťami pokánia a Eucharistie.“ Na inom mieste uvádza nasledovné: „...pre isté duchovné dobro a veľmi sa spoliehajú na poučenie môjho veriaceho ľudu, áno, zabudnúť na svoju manželku a deti, ani nevolaný k chorým od tobo dňa, ráno po boboslužbe, na poľudnie po obede navštevoval som veriacich oboch obradov bez rozdielu, z domu do domu, povzbudiac nádej a utešujúc zdravých, zaopatraciac chorých aspoň sviatosťou spovede – sväté prijímanie však pre zvracanie nemohol dostať nikto z chorých, nehovoriac o tom, žeby som bol vyzýval chorých na vykonanie spovede a na prijímanie v chráme. To som nepodporoval.“ SLANINKA, Martin. *Dejiny farnosti Slanské Nové Mesto, ktoré sa začali písať roku 1823. Prvá časť 1823 – 1843*. Strojopis, s. 47 a 49. Zemplínske múzeum Michalovce.

³⁵ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 347, sign. 936/1931.

³⁶ Trebník je kniha, ktorá obsahuje modlitby osobitné pri vykonávaní svätých sviatostí a rozličných cirkevných posvätení a požehnaní. Trebník sa nazýva od hlavného obsahu, teda od vysluhovania sviatostí, ktoré sú kresťanom veľmi potrebné. Obsahuje všetky obrady, ktoré sú potrebné pre veriacich, ak si ich nárokujú. Odtiaľ je aj názov trebník – to, čo ľudia potrebujú. Po grécky sa nazýva Euchologion, t. j. molitvoslov (A. L.).

jednotlivé úkony s ním spojené vysluhovať priamo v domoch choleroou nakazených osôb. Obrad posvätenia oleja sa mal vykonať mimo miestnosti, v ktorej sa nachádzal nakazený, do izby s nakazeným mal kňaz vstupovať iba na vykonanie samotného úkonu pomazania. Na pomazanie chorého mal kňaz použiť buď pierko alebo štetec. Mazat' sa mali oči, uši, nos, ústa a pery a ak to bolo možné, tak aj nohy, ruky a hrud'. Pierko alebo štetec, použitý na mazanie chorého, mal byť bezprostredne po vykonaní samotného úkonu spálený.³⁷

Čo sa týka slávenia božskej liturgie, biskup Tarkovič v období trvania cholery odporúčal, aby sa v nedeľu prikázané sviatky a sviatočné dni nahradili obednicou, ktorú mal kňaz slúžiť spoločne s veriacimi v chráme. Ak to okolnosti dovoľovali, alebo ak bola priaznivá situácia, mal kňaz predniesť i kázeň a rozdať sväté prijímanie. Okrem spoločných modlitieb s veriacimi vyzýval biskup kňazov i k samostatným každodenným modlitbám za odvrátenie tohto nebezpečenstva. Potrebu a silu modlitieb ilustroval nasledujúcimi pasážami zo Svätého písma: „*Proste a dostanete!*“ (Lk 11,9), „*Ak budete o niečo prosiť Otca v mojom mene, dá vám to.*“ (Jn 16,23) „*Ak ma budete prosiť o niečo v mojom mene, ja to urobím.*“ (Jn 14,14).³⁸

Veriacim, uzdraveným z cholery, biskup Tarkovič v inštrukcii odporúčal, aby sa v priebehu 14 dní od uzdravenia zdržiavali popíjania alkoholických nápojov, udržiavali sa v teple, žili zdržanlivo a pomaly začali konzumovať namiesto tekutej tuhú stravu. Dodržiavaním týchto zásad sa malo zabrániť návratu choroby, „...*pretože opätovné vypuknutie choroby je často spojené s nesmiernym utrpením a zväčša končí smrťou.*“³⁹ Veriacim, ktorým sily ubúdali, biskup Tarkovič odporúčal ponížene sa prihovárať prostredníctvom prosieb a modlitieb Božskému Srdcu (Misericordiae Divinae). V prípade, žeby niektorý z veriacich v dôsledku cholery zahynul, mal o tomto úmrtí kňaz upovedomiť príslušnú zdravotnú komisiu prostredníctvom zvonenia zvonov. Pred pohrebom⁴⁰ sa mal kňaz za zomrelého pomodliť v chráme, a to bez účasti veriacich, len za prítomnosti kantora, ktorý ho mal sprevádzať i počas pohrebu. V prípade, že zahynulo viacero ľudí naraz, mal kňaz vykonať jeden spoločný pohreb pre všetkých. Pred uložením telesných ostatkov do hrobu mala byť jama, pripravená na tento účel, pokropená svätenou vodou.⁴¹

V auguste 1831 bola cholera zavlečená do všetkých uhorských žúp. Každým dňom pribúdalo viac a viac obetí. Medzi obeťami epidémie boli i gréckokatolícki kňazi Prešovskej eparchie. V období od 27. júla do 21. augusta ich zahynulo v dôsledku tohto vysoko infekčného ochorenia celkovo 7.⁴² Mnohí ďalší boli nakazení. Z tohto dôvodu zaslal biskup Tarkovič 22. augusta 1831 vicerachidiakonom a dekanom Prešovskej

³⁷ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 347, sign. 936/1931.

³⁸ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 347, sign. 936/1931.

³⁹ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 347, sign. 936/1931.

⁴⁰ Priebeh gréckokatolíckeho pohrebu v čase panovania cholerovej epidémie v roku 1831 popisuje vo svojej kronike gréckokatolícky kňaz Michal Čisárik takto: „*Boboslužbu som ukončil skôr ako inokedy, ešte pred deviatou hodinou, potom som vyšiel s 50 mužmi, aby sa určil nový cintorín, vyznačil a požehnal podľa prania veriacich. Keď sme to skončili, postaral som sa o 4 broby pre 5 mŕtvych, ktorí vydýchli svoju dušu, niektorí včera večer, niektorí toho rána. Ku mne sa pripojili viacerí muži. Ja som potom ukončil v chráme večereň za každého jedného, na dvore som vykonal predpísané pohrebné obrady a spomenuté mŕtvy som sprevádzal do nového cintorína za spevu 50. žalmu, na plné vonkajšie uspokojenie veriacich, vnútorné uspokojenie som nemohol posúdiť.*“ SLANINKA, Martin. *Dejiny farnosti Slanske Nové Mesto, ktoré sa začali písať roku 1823. Prvá časť 1823 – 1843*. Strojopis, s. 47 a 49. Zemplínske múzeum Michalovce.

⁴¹ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 347, sign. 936/1931.

⁴² AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 347, sign. 1632/1831.

eparchie list, v ktorom ich žiadal, aby nahlásili počty bohoslovcov, ktorí by mohli byť v prípade potreby urýchlene vysvätení a vyslaní do pastoračnej služby.⁴³

V období, keď už bolo jasné, že cholera v Uhorsku prepukla v epidémiu, adresoval prešovský gréckokatolícky biskup Gregor Tarkovič 4. septembra 1831 dekanom a vicearchidiakonom svojej eparchie list, v ktorom ich žiadal, aby vyhotovili sumárne výkazy o obetiach cholerovej epidémie z radov gréckokatolíckych veriacich⁴⁴ v dekanátoch, ktoré spravovali.⁴⁵

Ako prvý zaslal biskupovi výkaz o obetiach cholery dňa 16. decembra 1831 vicearchidiakon Hostovického dekanátu Bazil Petrasovič.⁴⁶ Vicearchidiakon Humenského dekanátu Ján Sekerák informoval biskupstvo o počtoch zomrelých na cholery v liste z 24. decembra 1831.⁴⁷ Bazil Bačinský, ktorý v roku 1831 spravoval Svidnícky dekanát, zaslal biskupovi výkaz o obetiach cholery 5. januára 1832.⁴⁸ Vicearchidiakon Laboreckého dekanátu Michal Jakovič informoval biskupa o počtoch obetí cholery v liste z 10. januára 1832.⁴⁹ Jozef Gaganec, vicearchidiakon Boršodského dekanátu, zaslal biskupovi výkaz o počte obetí cholery 24. januára 1832.⁵⁰ Michal Gerbery, ktorý v roku 1831 spravoval Čerhatský dekanát, zaslal na biskupstvo výkaz o obetiach cholery 12. februára 1832.⁵¹ Výkaz o obetiach cholery z Popradského dekanátu odoslal biskupovi tamojší vicearchidiakon Peter Hriňák 28. februára 1832.⁵² V poradí posledným dekanom, ktorý informoval biskupa Gregora Tarkoviča o obetiach cholery v rámci svojho dekanátu, bol dekan Hornospíškého (Scepusiensis Superior) dekanátu Juraj Mihalič, ktorý tak učinil 19. marca 1832.⁵³ Výkazy o obetiach cholery zo zvyšných 9 dekanátov Prešovskej eparchie sa nezachovali.⁵⁴

V poradí druhý obežník, pojednávajúci o tom, ako sa majú veriaci správať a aké liečebné metódy a postupy využívať v prípade, že sa v ich farnosti alebo príbytku objaví cholera, zaslal biskup Tarkovič do všetkých 17 dekanátov Prešovskej eparchie 11. septembra 1831. Išlo o obežník č. 23086, zostavený poprednými uhorskými lekármi a chirurgami, ktorý biskupovi Tarkovičovi zaslala 23. augusta 1831 Uhorská

⁴³ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 347, sign. 1019/1831.

⁴⁴ Presný počet obetí cholerovej epidémie z radov gréckokatolíckych veriacich v Prešovskej eparchii nie je známy, nakoľko sa o ich úmrtnosti v dôsledku tohto vysoko infekčného ochorenia nezachovali kompletne záznamy. Z dochovaných záznamov možno určiť aspoň percentuálny podiel úmrtnosti, ktorý v predmetnej eparchii činil 5,21 %. Na základe tohto údaju možno odhadovať celkový počet obetí cholery z radov gréckokatolíckych veriacich Prešovskej eparchie na 9041. Z radov gréckokatolíckeho duchovenstva Prešovskej eparchie podľaľho cholere v roku 1831 celkovo 15 kňazov (A. L.).

⁴⁵ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 347, sign. 1050/1831.

⁴⁶ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 347, sign. 1599/1831.

⁴⁷ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 348, sign. 3/1832.

⁴⁸ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 348, sign. 129/1832.

⁴⁹ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 348, sign. 147/1832.

⁵⁰ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 348, sign. 181/1832.

⁵¹ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 348, sign. 245/1832.

⁵² AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 348, sign. 376/1832.

⁵³ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 348, sign. 520/1832.

⁵⁴ Počas archívneho výskumu v Archíve gréckokatolíckeho arcibiskupstva v Prešove sme prelustrovali protokolárne knihy biskupstva z rokov 1831 a 1832, ako aj dochované archívne materiály z rokov 1831 a 1832. Podarilo sa nám objaviť 8 výkazov pojednávajúcich o obetiach cholery v dekanátoch Prešovskej eparchie. Sumárne výkazy o obetiach cholery z Bardejovského, Bukovského, Dolnospíškého (Scepusiensis Inferior), Košického, Makovického, Prešovského, Stropkovského, Santovského a Vranovského dekanátu sa však v spomenutom archíve nenachádzajú (A. L.).

miestodržiteľská rada. V rámci prevencie pred cholerou obežník odporúčal udržiavať čistotu tela, oblečenia, postelí, príbytkov a ulíc, pravidelne vetrať a predymovať príbytky a dezinfikovať ich výparmi z octu. Okrem toho nabádal k vysušovaniu vodných nádrží a pravidelnému čisteniu kalných vôd. Veriacim odporúčal, aby sa chránili pred prechladnutím, krotili sa v jedení, vyhýbali sa konzumácii surovej stravy a zle upečeného chleba, resp. chleba upečeného z nezrelého obilia. Vyhýbať sa mali aj čerstvému a priveľmi masťnému mäsu, menej čerstvým rybám, alebo rybám nachádzajúcim sa v nečistej vode, nezrelým plodom zo stromov, čerstvým uhorkám, melónom, uvarenej kukurice, pitiu znečistenej a stojatej vody a nadmernému pitiu alkoholických nápojov. Prízvukovaná bola aj osobná hygiena, predovšetkým dôkladné umývanie úst a rúk vodou zmiešanou s octom. Okrem preventívnych opatrení, zameraných na ochranu pred nakazením sa cholerou, obežník pojednával aj o spôsoboch liečby a liekoch v prípade, že by sa niekto cholerou nakazil. Pokiaľ ide o liečbu, obežník odporúčal podávať chorému predovšetkým horúcu vodu, ktorá podporovala zvracanie, zbavovala tela škodlivín a napomáhala poteniu, ktoré bolo považované za veľmi dobré. Ak sa potenie nedosiahlo podávaním horúcej vody, malo sa pristúpiť k naparovaniu prostredníctvom uloženia chorého do veľkej nádoby so zapáleným liehom. Ako liečivá boli odporúčané čajové zmesi liečivých bylín mäty, šafránu, muškátu, d'umbiera, rumančeka a tiež špeciálny liek, zložený z troch sivobielych hlavičiek maku, vylúhovaných vo vriacej vode, zmiešaných so škrobom. Proti hnačkám sa mal použiť klystír, pripravený z uvarených semien ľanu alebo maku, zmiešaný so škrobom alebo glejom a žltkom vajca.⁵⁵

V polovici októbra 1831 sa situácia okolo cholery v Uhorsku postupne začala normalizovať. Počet obetí začal pomaly klesať, vo viacerých oblastiach cholera dokonca úplne ustúpila. Ústup cholery mal za následok jednak zmiernenie a vo viacerých prípadoch i celkové odvolanie sanitárnych a zdravotníckych opatrení, jednak zabezpečil to, že nové opatrenia už prijímané neboli. Táto situácia nastala tak v štátnej, ako i cirkevnej správe. Dotkla sa teda aj biskupa Tarkoviča, ktorý od tohto obdobia nevydal závažnejšie nariadenia alebo inštrukciu, reagujúcu na cholеровú epidémiu. Jedným z posledných dokumentov biskupa Tarkoviča v tomto smere bol list z 15. októbra 1831, adresovaný vicearchidiakonom a dekanom Prešovskej eparchie, v ktorom ich informoval, že nakoľko je cholera v Uhorsku už na ústupe, z rozhodnutia Uhorskej miestodržiteľskej rady začne nový školský rok v novembri.⁵⁶

Adresa autora:

PaedDr. Anton Liška

Prešovská univerzita v Prešove

Gréckokatolícka teologická fakulta, Katedra historických vied

Ul. bl. biskupa Gojdiča 2, 08001 Prešov

e-mail: anton.liska@smail.unipo.sk

⁵⁵ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 347, sign. 1057/1831.

⁵⁶ AGA Prešov, *Bežná agenda*, inv. č. 347, sign. 1196/1831.

KANONICI BOŽIEHO HROBU V LENDAKU V ROKOCH 1593 – 1776

Angelus Štefan Kuruc

THE CANONS REGULAR OF THE HOLY SEPULCHRE IN LENDAK 1593 – 1776

Abstract: The Order of Canons Regular of the Holy Sepulchre of Jerusalem was founded in Jerusalem at the beginning of the 12th century. In 1163 the knight called Jakša brought the Canons of the Holy Sepulchre of Jerusalem to Poland and settled them in Miechow. In 1313 canons went to the Spiš region where they acquired the property in Lendak and they had the monastery in that territory until 1593. In 1593 the monastery and its property were sold to Juraj Horvat and the religious were moved to Poland. Until the end of the 18th century the religious from Miechow were sent to manage the parish in Lendak as titular provosts. They worked under very difficult social conditions. After 1776, when the Diocese of Spiš was founded, the Order of canons of the Holy Sepulchre totally disappeared from Lendak.

Keywords: Canons Regular of the Holy Sepulchre. Lendak. Parish. Provost. Spiš.

Chrám Božieho hrobu v Jeruzaleme sa spája so vznikom dvoch rozdielnych spoločenstiev s podobným názvom. Obe vznikli v Jeruzaleme v dobe krížových výprav, resp. existencie Jeruzalemského kráľovstva. Jedno je rádom rehoľných kanonikov (resp. dnes len kanonísk, keďže mužská vetva vymrela), žijúcich podľa reguly sv. Augustína a pôvodne zabezpečujúcich starostlivosť o Boží hrob a Baziliku Božieho hrobu. Druhé spoločenstvo bolo rytierskym združením, založeným z potreby ochrany svätých miest a pútnikov vo Svätej zemi.

Rehoľa kanonikov vystupuje v prameňoch pod rozličnými názvami - *Ordo canonicorum S. Sepulchri Hierosolymitani cum rubea cruce, Fratres cruciferi, Canonici Sacrosancti Sepulchri Domini Hierosolymitani, Fratres cruciferi Dominici sepulchri Hierosolymitani, Custodes S. Sepulchri Dominici, Congregatio Hierosolymitana canonicorum regularium Sancti Sepulchri*. Na Slovensku sa zvyčajne používa názov krížovníci Božieho hrobu alebo strážcovia Božieho hrobu, v Poľsku „bożogrobcy“ alebo „miechowici“ (podľa centra rádu v Miechowe), v Chorvátsku „sepulkralci“.

Erbom kanonikov bol v čiernom poli červený patriarchálny kríž – na pamiatku mučeníckej smrti sv. Jakuba apoštola (jeruzalemského biskupa) – s infulou a berlou, v niektorých krajinách stojaci na lodičke. Sami svoj pôvod odvodzovali od apoštola

Jakuba a jeho kléru a cítili sa stále zviazaní s jeruzalemskou katedrálou – Chrámom Božieho hrobu, o čom svedčí aj to, že všetky kostoly slávili výročie posvätenia v jeden deň (nezávisle od skutočného dátumu konsekrácie) 15. júla – deň konsekrácie Chrámu Božieho hrobu v Jeruzaleme (1099)

Krížovníci – *Canonici Regulares Custodes Sanctissimi Sepulchri Hierosolymitani* nosili čierny habit (talár), podľa niektorých pôvodne hnedočervený, s červeným patriarchálnym krížom na ľavej strane hrude, neskôr lemovaný zlatom.¹

V roku 1163 sa z II. krížovej výpravy do Poľska vrátil Jaksa (Jaxa) z rodu Gryfitov (herbu Gryf). Spolu s ním prišla skupina krížovníkov Božieho hrobu, ktorých usadil v Miechowe a obdaroval mnohými majetkami vrátane Miechowa.² V roku 1313 si pred Spišskou kapitulou miechowský prepošť Henrich (ako zástupca rehole) a Kokoš i Ján, synovia grófa Rikolfa, vzájomne vymenili majetky Chmeľov a Lendak. Prvá zmienka priamo o kláštore v Lendaku pochádza už z roku 1319. Kláštor vznikol pri kostole sv. Mikuláša, ktorý dali postaviť páni z Brezovice a spomína už vo výmennej listine z roku 1313. Zdá sa však (na základe neskorších listín), že v roku 1313 krížovníci nevymenili celý svoj majetok v Šariši za Lendak, ale len dedinu Chmeľov.

Exempcia rehole krížovníkov Božieho hrobu si vyžadovala určitú dohodu so spišským prepoštom. Otázka jurisdikcie nad kostolmi krížovníkov sa upravila 17. apríla 1315. Vtedy uzavrel miechowský a lendacký prepošť Henrich so spišským prepoštom Pavlom dohodu, podľa ktorej sa spišský prepošť zriekol všetkých práv na kostoly v Lendaku a Krížovej Vsi. Dohoda obsahovala podmienku, že lendacký kláštor bude každoročne posielat' jedného zo svojich rehoľníkov na synodu Spišskej kapituly a že si spišský prepošť ponechá súdnu právomoc v Krížovej Vsi. Na oplátku mal kláštor v Lendaku platiť Spišskej kapitule ročne marku striebra pod trestom interdikt. Krížovníci z lendackej prepozitúry obsadzovali na svojom území fary v Spišských Hanušovciach a Nižných Lapšoch (pravdepodobne získaných po roku 1475).³

Doba náboženských nepokojov, moru (1545) a drahoty v polovici 16. storočia dvojnásobne podporila dravosť šľachty voči cirkevným inštitúciám. Zvlášť aktívni boli Ján Horvát z Plavča a Albert Laský. V tejto situácii generálny prepošť miechowský kardinál Andrej Bátory vykonal v roku 1585 vizitáciu lendackého kláštora a usúdil, že jeho ďalšia existencia je neudržateľná. Pravdepodobne on navrhol predaj kláštora a obce Lendak, Spišské Hanušovce a Nižné Lapše a v roku 1591 dal svoj písomný súhlas. Rehoľa odpredala celý majetok lendackého prepošťstva za 11.000 florénov Jurajovi Horvátovi

¹ BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích I. díl - Řády rytířské a křížovníci*. Praha : Libri, 2009, s. 109 – 114; ELM, Kaspar. Kanoniker und Ritter vom Heiligen Grab. Ein Beitrag zur Entstehung und Frühgeschichte der palästinischen Ritterorden. In FLECKENSTEIN, Josef - HELLMANN, Manfred (ed.). *Die geistlichen Ritterorden Europas*. Sigmaringen : Thorbecke, 1980, s. 141 – 169.

² GAŁCZYŃSKI, Radosław S. Miechowski konwent Bożogrobców do połowy XV wieku. Z badań nad prosopografią klasztoru. In *Nasza Przyszłość*, 2002, t. 98, s. 163 – 195; TOBIASZ, Mieczysław. Bożogrobcy w Miechowie. In *Nasza Przyszłość*, 1963, t. 17, s. 5 – 60.

³ REYCHMAN, Jan. Klasztor w Lendaku i jego dawna przynależność do opactwa miechowskiego. In *Nasza Przyszłość*, 1964, tom. 19, s. 193 – 207; TOMAS, Maroš. Príspevok k dejinám kláštora krížovníkov Sv. hrobu v Lendaku. In *Studia Historica Tyrnaviensia*, 2003, roč. 3, s. 105 – 112; VOJTAS, Jozef. Z minulosti krížovníckeho prepošťstva v Lendaku. In *Spiš 1 vlastivedný zborník*. Košice: Vlastivedné múzeum, 1967, s. 57 – 85.

z Plavča.⁴ Stalo sa tak na základe zmluvy podpísanej na Nedeckom zámku pred nitrianskym biskupom Štefanom Feyerkövym v roku 1593. Kupujúci Juraj Horvát z Plavča, protestant, sa aj v mene dedičov zaviazal, že: 1. zachová v obciach katolícke kostoly a katolícke náboženstvo, 2. pričíní sa, aby poddaní mohli slobodne vyznávať katolícke náboženstvo, 3. nikdy nestrpí, aby sa v týchto obciach uviedlo iné náboženstvo, 4. dovoľí, aby farárov týchto obcí menoval miechowski konvent.⁵

O živote farnosti v 1. polovici 17. storočia nemáme nijaké správy. V roku 1721 totiž došlo z neopatrnosti k požiaru fary. Pri požiari zhoreli staré matriky a iné spisy. Preto do toho času máme údaje o živote dediny len nepriamo. *Historia domestica* v roku 1824 píše, že sa vo farskom archíve zachovali len spisy od 14. januára 1720,⁶ ale dnes sú aj tieto nezvestné.

Je isté, že pred rokom 1640 patrili k lendackej farnosti aj filiálka Ždiar a prepošti spravovali aj farnosť Výborná.⁷ V roku 1662 sa v matrike z Výbornej uvádza Jakub Sliwszky ako prepošt lendacký a farár výborniansky.⁸ Výborná bola spravovaná z Lendaku do roku 1740.⁹

Prvá známa matrika (dnes nezachovaná, ale v roku 1821 ešte existovala) pochádzala z roku 1643. 10. októbra toho roku ju začal písať prepošt Ján Sviatkovský. On sám bol zabitý protestantmi niekedy v júni 1646, lebo sa v matrike jeho meno vyskytovalo len do dátumu 6. júna. K tomu roku bola v matrike poznámka „*istum Patrem malevoli Lutherani occiderunt*“.

O náboženskej situácii tých rokov v Lendaku teda vypovedá najmä *Historia domestica*. Z nej sa dozvedáme, že 1. februára 1650 v Lendaku birmoval Matej Tarnóczy, vacovský biskup a spišský prepošt, a z jeho nariadenia bola zavedená aj birmovná matrika.¹⁰

Kanonická vizitácia¹¹ z 1656¹² uvádza, že všetci obyvatelia boli katolíci a výročie konsekrácie kostola sa slávi na sviatok Rozoslania apoštolov (t.j. 15. júla)¹³. Vizitácia

⁴ Juraj Horvát už v roku 1589 kúpil od rodiny Laských panstvo Nedeca, ktorého súčasťou sa neskôr (1593) stal aj Lendak. Horvátovci boli šľachtici chorvátskeho pôvodu – celé meno znelo Horvát Kisevič (*Horváth Kissevich*). Jurajovi potomkovia po získaní panstva Nedeca, čiže Plaveč, prijali predikát podľa svojho nového sídla (*Horváth de Palocsa, Palosay*), aby sa tak odlíšili o druhej vetvy rodu – Horvátovcov z Lomnice (*Horváth de Lomnicza-Kissevich*). 8. decembra 1609 boli povýšení do barónskeho stavu. Po povýšení do barónskeho stavu táto vetva prijala meno Paločaj z Plavča (*Palocsay de Palocsa* alebo *Palochay de Palocha*). Vymrela v roku 1856 barónom Alexandrom Paločajom. Iná vetva, pochádzajúca od Gabriela Paločaja, získala grófsky titul. Juraj Horvát mal dcéru Katarínu, neskôr manželku Františka Desseffého, synov Gabriela, Štefana, Ondreja, ďalšie dcéry Helenu Zuzanu a Annu, neskôr manželku Štefana Kendého a Gabriela Báthoryho. Katarína a Anna Horvátové vystupujú v neskorších sporoch o vlastníctvo lendackého panstva. BALOGH, Gyula. *Vasvármegae nemes családjai*. Szombathely: Bertalanffy J., 1901, s. 112; NAGY, Iván. *Magyarország Családai Czimerekkel* IX. Pest: Ráth Mór, 1862, s. 90 – 93.

⁵ TOMAS, Maroš. Kláštor v Lendaku v 16. storočí. In *Studia Historica Tyrnaviensia*, 2004, roč. 4, s. 97 – 98; Vojtas, Jozef. Z minulosti križovníckeho prepošstva v Lendaku. In *Spiš 1 vlastivedný zborník*. Košice: Vlastivedné múzeum, 1967, s. 57 – 85.

⁶ Archív Rímskokatolíckeho farského úradu (ďalej ARKFÚ) Lendak, *Historia domestica*, s. 21.

⁷ ARKFÚ Lendak, *Descriptio ecclesiae Landekiensis juxta puncta ADD Damiani Fuxhoffer Parochi Alsófüens*.

⁸ ARKFÚ Lendak, *Historia domestica*, s. 156.

⁹ ARKFÚ Lendak, *Historia domestica*, s. 168 – 169.

¹⁰ ARKFÚ Lendak, *Historia domestica*, s. 155

¹¹ Spišského repošta od roku 1558 nevolila kapitula, ale menoval panovník a prepošt vo vzťahu k arcibiskupovi vstupuje ako jeho vikár *in spiritualibus* pre územie Spišskej prepozitúry. Táto situácia sa prejavuje aj v tom, že vizitácie na území prepošstva v potridentskej dobe vykonávajú prepošti z nariadenia arcibiskupa ako jeho

poznamenáva, že ani jeden oltár kostola nie je konsekrovaný a na slúženie omše sa používa portatil. Zmiený portatil hlavného oltára je z roku 1634, keď ho posvätil Tomáš Hrobi, svätiači varadínsky biskup a 12. februára 1635 ho pre kostol v Lendaku zabezpečil prepoš Šimon Koch.¹⁴ To však znamená, že všetky oltáre kostola museli byť znesvätené pravdepodobne niekedy medzi rokmi 1605, resp. 1615 a 1626.¹⁵ Prepoš Koch v roku 1638 zabezpečil v Krakove aj strieborný pacifikál za 41 poľských zlatých¹⁶ a zdá sa, že aj strieborné cibórium s nápisom *Andreas Vengrzinovicz Primarius Consul Metropolitae Cracovien: Regni 1659*.

Vizitácia uvádza, že farár má iba desiatok a štólu. Vzhľadom na to, že pred rokom 1593 funkciu farára vykonával prepoš, alebo ním poverený kanonik, nebolo potrebné farára dotovať osobitným benefíciom. Neskôr sa ukázalo, že nedostatočné zabezpečenie benefíciom robilo z lendackého farára istým spôsobom patrónovho rukojemníka. Lendackí prepošti boli v 17. storočí v takej hmotnej núdzi, že im ostalo len jedno poličko (*agellum*), ktoré sami obrábali.

Ďalšia vizitácia bola v roku 1662. Konal ju Martin Solčáni (*Szoltványi*), opát zo Spišského Štiavniku a vikár, podobne 13. septembra 1666.¹⁷ Je to už obdobie rekatolizácie. V rokoch 1669-1675 (ale aj neskorších) je mnoho zápisov o konverziách ku katolicizmu, priemerne 3-4 ročne.

K roku 1663 sa v matrike zomrelých nachádzala vložka *Matrica Peste sublatorum anno 1663*. Epidémia moru trvala do roku 1664.¹⁸ Keďže táto matrika zhorela v roku 1720, nevieme, koľko obetí si mor vyžiadal, ale pravdepodobne veľa, keď zápisy vytvorili samostatnú časť matriky. Novú matriku potom od roku 1672 viedol Vojtech Matošinský.¹⁹

Doba stavovských povstaní priniesla so sebou aj násilnú smrť niekoľkých farníkov, ktorých *Historia domestica* považuje za mučeníkov pre vieru. 21. júla 1680 kuruckí povstalcovia smrteľne zranili Jána Neupauera, ktorý zomrel nasledujúci deň. História poznamenáva, že „*vitam cum morte Martyrii commutando obiiť*“. 16. septembra v tom istom roku podobne zahynul Pavol Majerčík (Mayrczik), človek zbožného života, od detstva

generálni vikári pre Spiš. ŠPIRKO, Jozef. *Začiatky Spišského biskupstva (Snahy v minulosti o jeho utvorenie)*. In ŠPIRKO, Jozef. *Dejiny a umenie očami historika*. Bratislava : Lúč, 2001, s. 146.

¹² Kanonická vizitácia farností Spišského prepošstva z roku 1656, konaná spišským prepoštom a varadínskym biskupom Jánom Palfalvayom. Štátny archív (ďalej ŠA) Levoča, *Visitatio Ecclesiarum Terrae Scepus (...) per Illūm D(...) Joannem Palfalvay Eppum Varadiensem et Praepositum Scepusiensem peracta Anno Domini 1656*. Prepoš Palfalvay bol zároveň varadínskym biskupom. Od prepošta Stanislava Várallyiho (1545 – 1548) po prepošta Mikuláša Balogha (1683-1689) boli spišskí prepošti biskupmi uhorských diecéz obsadených Turkami (*episcopi electi*).

¹³ V ten deň krížovníci slávili hromadne posvätenie svojich kostolov – je to výročie dobytia Jeruzalema a znovuposvätenia Chrámu Božieho hrobu v roku 1099.

¹⁴ ŠA Levoča, fond Spišské biskupstvo, *Visitatio Ecclesiarum Terrae Scepusiensis per Illūm et Rmūm Dnūm Joannem Palfalvay... peracta Anno Domini 1656*.

¹⁵ Roku 1604 rekatolizačné snahy dvora podnietili v Uhorsku povstanie, v čele ktorého stál sedmohradský magnát Štefan Bočkaj. Bočkaj sa zmocnil v roku 1605 aj lendackého panstva a jeho prívrženci držali Lendak v moci do roku 1615. Svedčí o tom protest Anny Horvátovej a Kataríny Horvátovej, dcér Juraja Horváta, ktorý Lendak kúpil v roku 1593. V roku 1615 prešiel Lendak do majetku Anny Horvátovej. Rovnako ako Štefan Bočkaj aj ona sa hlásila ku kalvínskej konfesii. Je pravdepodobné, že v tej dobe sa katolícke bohoslužby v Lendaku neudržiavali.

¹⁶ ARKFÚ Lendak, *Historia domestica*, s. 154.

¹⁷ REYCHMAN, Jan. *Klasztor w Lendaku i jego dawna przynależność do opactwa Miechowskiego*. In *Nasza Przeszłość*, XIX., 1964, s. 48.

¹⁸ ARKFÚ Lendak, *Historia domestica*, s. 157.

¹⁹ ARKFÚ Lendak, *Historia domestica*, s. 157.

katolík s veľkou úctou k P. Márii. 18. mája 1681 vyslal P. Jozef Morvický na Spišskú Kapitulú po sv. oleje rektora školy Martina Račinského (*Martinum Racsinsky*). Po ceste ho prepadli kuruci, ale vrátil sa šťastlivo. Celý rok 1683 bol poznačený nepokojmi, ľudia sa ani nezdržovali v dedine, ale kto mohol (vrátane farára), skryl sa v lesoch.²⁰

V roku 1685 sa spomína commendarius Blažej Kostkius. Nie je uvedený ako prepošť ani ako farár. Termín commendarius sa objavuje v spisoch aj neskôr. Nejde o komendatárneho prepošťa, lebo osoby takto označené sú vždy členmi miechowského konventu. Termín commendarius je obsahovo zhodný s termínom administrátor. V tom čase neznámy donátor venoval kostolu striebornú monštranciu s nápisom *Monstrantium Ecclesiae Lendakiensis AD 1688*.²¹

1. mája 1696 sa konala vizitácia P. Gregora Grzybovského, prepošťa wrocimowického.²² Je to vôbec prvá zmienka o tom, že prepoštov vizitovali aj vizitátori poverení Miechowom. Farnosť síce patrila do Spišského archidiakonátu Ostrihomskej arcidiecézy, ale kňazi boli osobne podriadení rehoľným predstaveným, spišskému prepošťovi ako vikárovi arcibiskupa podliehali len vo veci farskej správy. Na generálnej kapitule v roku 1621 bola kongregácia rozdelená na štyri provincie: malopoľskú, veľkopoľskú, mazovskú a ruskú. Lendak patrila do malopoľskej provincie (ďalšie domy boli Krakov-Stradom - špitál, Bytom - špitál, Wrocimowice - špitál, Chelm - fara, Chodów - fara, Uniejów - fara, Wrocierzyż - fara, Żarnowiec - fara, Lendak - fara, Spišské Hanušovce - fara, Nižné Lapše - fara a neskôr aj fara v Ždiari).

Kanonická vizitácia prepošťa Sigraya z roku 1703 (vizitácia spišských farností začala už v roku 1700, ale v Lendaku sa uskutočnila 23. júla 1703)²³ spomína ako vlastníka Lendaku katolíka Františka Luženského, ktorý získal majetok v Lendaku od Paločajovcov do zálohu.²⁴ Farárom bol Blažej Koskius. V Lendaku žilo 140 katolíkov, 8 luteránov, všetci Slováci a Poliaci. K farnosti patrila filiálka Ždiar.²⁵ Sigrayova vizitácia sa preto tak pretiahla, že pre rákociovské povstanie musela byť na čas prerušená.

Z tohto obdobia sa zachoval misál, ktorý bol vytlačený roku 1695 Nicolausom Alexandrom Schedelom s propriom *Missae propriae festorum Ordinis canonicorum regularium Sanctissimi Sepulchri Domini Hierosolymitani*. Zachoval sa aj breviár (*Breviarium romanum*) v značne poškodenom stave spreď roku 1689. Spolu s ním sú zviazané dve própiá:

1. *Officia propria Ss. Patronum regni Poloniae, per R. Stanislaum Socolovium, Serenissimi olim Stephani Poloniae Regis Theologum, Canonicum Cracoviensem, ex mandato Synodi Petricoviensis conscripta*, vytlačené v Kolíne v tlačiarňi Baltazára ab Egmond a spoločníkov v roku 1691.

2. *Officia propria Ss. Patronum regni Sveciae, Ex vetustis Breviariis aiusdem Regni deprompta*, vytlačené v tom istom roku a tlačiarňi. Pravdepodobne sa vtedy alebo aj neskôr dostali do Lendaku. Je otázkou, či toto oficium farári-prepošťa používali. Lendak totiž nikdy nebol

²⁰ ARKFÚ Lendak, *Historia domestica*, s. 158.

²¹ ARKFÚ Lendak, *Historia domestica*, s. 13 – 15.

²² ARKFÚ Lendak, *Visitatio canonica 1831, Historia domestica*, s. 17. Konvent vo Wrocimowiciach bol založený v roku 1597; bol spojený so špitálom.

²³ ARKFÚ Lendak, *Historia domestica*, s. 18.

²⁴ ARKFÚ Lendak, *Historia domestica*, s. 20.

²⁵ ARKFÚ Lendak, VOJTAS, Jozef. *Dejiny kostola a prepošťva v Lendaku*, rkp., s. 118.

súčasťou poľskej koruny.²⁶ Na posledných listoch breviára sú rukou písané texty „*Akt do Chrystusa Pana*“ a „*Akt ku Nayswietszej Pannie*“ v poľštine bez datovania. Autorom môže byť niektorý z prepoštov – krížovníkov poľskej národnosti.

Vizitácia z roku 1712 hovorí o kostole ako o preplnenom skriňami (truhlicami) a štyri oltáre označuje ešte stále za znesvätené. V Lendaku žilo 308 katolíkov a 4 luteráni. V kaplnke v Ždiari sa bohoslužby konali raz mesačne. Neskôr kaplnku pravdepodobne rozšírili, lebo v roku 1733 spomína už drevený filiálny kostol. V roku 1739 sa Ždiar stal samostatnou farnosťou.²⁷

V roku 1720 sa lendackým prepoštom-farárom stal Hilarion Fanfarovič, zároveň bol farárom vo Výbornej. Za Fanfaroviča bola postavená nová drevená fara. Okrem Výbornej spravoval ako filiálku Ždiar. V roku 1724 (18. mája) bola s patrónom barónom Imrichom Luženským, novým zemepánom, uzavretá dohoda (*compositio amica*) o urovnaní sporu s ohľadom na cirkevné pozemky, ktoré mal v držbe Luženský za finančnú kompenzáciu.²⁸

24. septembra 1724 bol už v Lendaku nový prepošt Jozef Obremszky, po roku a 8 mesiacoch sa vzdal farnosti.²⁹ Pravdepodobne preto, že ekonomická situácia fary bola neúnosná. Obremszkého nástupca prepošt Mikuláš Juraj Jaxinský v roku 1726 našiel faru „*pustú*“, nebolo ani osiva na nasledujúcu sejbu, služobníctvo všetko rozkradlo. Jaxinský zanechal súhrn príjmov z lendackého benefícia: raž z poľa na Rovinkách (*żyto z Rovineg*) - 2 kopy a 20 snopov, raž z desiatku - 1 kopa a 10 snopov, jačmeň - 60 snopov, proso 30 - snopov, pán - 6 snopov. Problémy boli aj s vymáhaním desiatku. Desiatok zo záhrad Lendačania farárovi nedávali vôbec („*násilím by bolo treba brat*“), desiatok z hydiny len niektorí, aj tu sa snažili vyhnúť povinnosti tým, že zatajujú dospelé kusy a dávajú desiatok len z kureniec. Zemepán sa o kostol tiež náležite nestaral. Záverom Jaxinský konštatuje, že „*dla tego biedu trpia, nemaic benedictionem de coelo*³⁰, *treba tu żygu*³¹ X³²“.³²

V roku 1705 vizitoval Lendak krížovník Ján Jozef Nenecký. V tom roku spravoval faru komendarius Kazimír Javorský, od 20. mája prepošt Rafael Heyszarkowicz³³ 16. júna

²⁶ Hoci bol Lendak na území Uhorska a po predaji kláštorných majetkov krížovníkmi v roku 1593 ho ku Miechovu viazalo len patronátne právo a cirkevnoprávne tiež podliehal spišskému prepoštovi, existovala v Poľsku podivná predstava o akejsi príslušnosti Lendaku k poľskej korune. Na proszovskom sneme v roku 1597 sa objavili snahy „*zabráníť szkody pre Poľsko*“ a dosiahnuť, aby sa Lendak „*vrátil*“ poľskej korune. V interpeláciách je zmienka o komisároch poverených skúmaním, či sa Poľsku nestala škoda predajom Lendaku. Vec uzavrel kardinál Batory s tým, že s výnimkou patronátneho práva lendacký kláštor nikdy nepatrí poľskej korune. Podobné názory sa opakovali na sneme krakovského vojvodstva v roku 1598 („*Lendak predajom odpadol od poľskej koruny*“), podobne v liste Žigmunda III. Rudolfovi II. o násilnostiach Juraja Horváta v poľskom pohraničí z roku 1603. Petícia krakovského snemu v roku 1604 žiadala navrátenie Lendaku Poľsku, podobne petícia proszowského snemu v tom istom roku. Reychman poznamenáva, že akási tradícia týchto sporov sa zachovala do neskorších časov, (keď Pirhalla píše, že vlastníctvo Lendaku miechovským kláštorom nemôže byť niekým chápané ako príslušnosť Lendaku ku Poľskej korune). Uznáva, že tieto akcie boli nesprávne, lebo Lendak skutočne nikdy nepatrí k Poľsku a v neskorších poľsko-uhorských hraničných sporoch sa už vôbec nespomína. REYCHMAN, J. *Klasztor w Lendaku i jego dawna przynależność do opactwa Miechowskiego*. In *Nasza Przeszłość*, XIX., 1964. s. 49 – 50

²⁷ ARKFÚ Lendak, VOJTAS, Jozef. *Dejiny kostola a prepošstva v Lendaku*, rkp., s. 118 – 119.

²⁸ REYCHMAN, Jan. *Klasztor w Lendaku i jego dawna przynależność do opactwa Miechowskiego*. In *Nasza Przeszłość*, XIX., 1964. s. 54.

²⁹ ARKFÚ Lendak, *Historia domestica*, s. 82 – 83

³⁰ *pożebnanie z niebies*

³¹ *boci tu żyją kłazi*

³² ARKFÚ Lendak, *Historia domestica*, s. 82 – 83.

³³ ARKFÚ Lendak, *Historia domestica*, s. s. 24.

1755, 26. apríla 1758, 5. októbra 1762 vizitoval farnosť farár z krížovnickej farnosti v Chelme Jakub Barankiewicz, 20. decembra 1776 krížovníci Matej Gašpar Bujdeski a Servác Dobrzyński.³⁴

Doteraz nepovšimnutou skutočnosťou je záznam, že 14. novembra 1728 zomrel Jakub Nebus (Nebusz), otec krížovníka Jána Nebusa, ktorý je označený ako R.P., t.j. reverendus pater a profes konventu v Miechowe.³⁵ Snáď to je prvý známy kňaz, pochádzajúci z Lendaku, pravda, ak sa jeho otec Jakub Nebus prisťahoval z Poľska pred narodením syna Jána.

9. júna 1731 vizitoval Lendak spišský prepošt Ján Peltz.³⁶ Farár Juraj Jaxinský, krížovník, kňazom je 15 rokov, v Lendaku je farárom piaty rok. Lendak má 254 obyvateľov, z nich 3 evanjelici.³⁷ Jaxinský poznamenáva, že vo veci desiatkov sa nič nezmenilo. Prepošt Peltz žiadal Luženského, aby zjednal nápravu vo veci desiatkov z pozície zemepána. V tom roku navyše bola poškodená fara aj kostol silnou víchrinou.³⁸

V roku 1734 sa v matrike uvádza prepošt Cyriak Kanszky. Hmotná situácia fary sa nezmenila.

Kanszky s obdivom hovorí o predchodcovi: „*za to magna Dei gratia antecessorii memu, ze pri teg biedze i to utrzymal, qui habet oculos videat, ze podcivego mieskania niemasz, budowac bi wsistko potrzeba... zdezolowanom faram mialem...*“ V nasledujúcom roku 1735 sa už uvádza iný prepošt - Peter Oparkovicz.³⁹

Najstaršia zachovaná matrika lendackej farnosti pochádza z roku 1742. Začal ju písať lendacký prepošt Gašpar Kruzel.⁴⁰ Nie je to však najstaršia lendacká matrika. V roku 1799 farár František Hutnický spomína staré matriky (*hic desumpta est ex antiquis matriculis et manuscriptis*),⁴¹ pričom všetky údaje z toho času sú zaznačené už v spomenutej matrike Gašpara Kruzela a *Historia domestica* spomína, že prvá známa matrika (dnes nezachovaná) pochádzala z roku 1648 a začal ju písať prepošt Ján Sviatkovský.⁴²

Od roku 1724 sú zaznamenané neustále sťažnosti na Luženského, že neplní dohodu z toho roku o urovnaní sporu za neoprávnené používania cirkevného majetku. Dokonca nevyplácal farárom ročný výnos zo zádušnej fundácie za svojho predka Samuela Luženského. Zdá sa, že tvrdil, že zádušná omša nič zomrelému nepomôže, a teda niet dôvodu, aby sa zádušné omše slúžili. Na farárovi Imrich Luženský nebol závislý, lebo mal

³⁴ ARKFÚ Lendak, *Historia domestica*, s. 20 – 24

³⁵ ARKFÚ Lendak, *Liber baptisatorum, copulatorum & defunctorum Ecclesiae Landokiensis Tituli S. Nicolai Eppi & Conf. Procuratus per Addum Ründum Dominum Casparum Kruzel, Canonicorum Regularium Ssmi Sepulchri Xti Dni Hierosolym. Eiusdem Eccl. Plebanum Anno 1742.*

³⁶ ŠA Levoča, fond Spišská župa, odd. Perceptorát, pododd. Daňové súpisy, inv.č. 3219, kart. 1728, Portálny súpis z r. 1728.

³⁷ ARKFÚ Lendak, *Historia domestica*, s. 24 – 25.

³⁸ ŠA Levoča, fond Spišská župa, *Visitatio Ecclesiarum Scepusiensis per Illūm et Rmūm Dnūm Joannem Peltz...* peracta Anno Domini 1731.

³⁹ ARKFÚ Lendak, *Historia domestica*, s. 25.

⁴⁰ ARKFÚ Lendak, *Liber baptisatorum, copulatorum & defunctorum Ecclesiae Landokiensis Tituli S. Nicolai Eppi & Conf. Procuratus per Addum Ründum Dominum Casparum Kruzel, Canonicorum Regularium Ssmi Sepulchri Xti Dni Hierosolym. Eiusdem Eccl. Plebanum Anno 1742.*

⁴¹ ARKFÚ Lendak, *Descriptio ecclesiae Landekiensi juxta puncta ADD Damiani Fuxhoffer Parochi Alsófüensis.*

⁴² ARKFÚ Lendak, *Historia domestica*, s. 27.

od roku 1739 domáceho kaplána Blažej Poremboviča.⁴³ Luženský nezabezpečil, aby sedliaci odovzdávali plný desiatok a keď bol upomínaný, namietal, že nie je povinný dozerať na svojich sluhov.⁴⁴ Aby sa prepošt Kruzel vyhol ďalším neriešiteľným problémom, odišiel do Ždiaru, kde sa stal prvým farárom tamojšej farnosti.⁴⁵

V roku 1772 sa stal prepoštom František Kebelli.⁴⁶ Niekedy po vzniku Spišského biskupstva sa konala v Lendaku kanonická vizitácia, dátum ktorej nie je známy. Zachovaný opis je nedatovaný⁴⁷, ale v Historii⁴⁸ je k roku 1777 zachytený Status Ecclesiae, ktorý sa s uvedeným odpisom zhoduje. Môžeme ho teda datovať do roku 1777. Patrónom bol vo veci prezentácie farára generálny prepošt a miechowský konvent a rodina Paločajovcov v ekonomických záležitostiach.⁴⁹

Farár Kebelli bol 42-ročný. Študoval v Kutnej Hore, Znojme, Olomouci, teológiu v Krakove. Ovládal okrem latinčiny aj nemčinu, češtinu, poľštinu a slovenčinu. Sedem rokov pôsobil v Hornom Sliezsku a Bavorsku, osem rokov bol správcom majetkov miechowskej prepozitúry, rok bol farárom v Ždiari a v Lendaku bol šiesty rok. Uviedol ho spišský prepošt Zbiško. Ľud bol zväčša poľský (polonicus - pramene tej doby nerozlišujú medzi poľský a goralský, čo vidno aj na iných miestach) a všetci 606 obyvatelia boli katolíci.⁵⁰

V roku 1776 vznikla Spišská diecéza a po smrti posledného križovníka (Františka Xavéra Svobodu † 1783) bola farnosť obsadzovaná už len diecéznymi kňazmi. Aj dejiny rádu sa pomaly chýlili ku koncu – nové politicko-spoločenské pomery po rozdelení

⁴³ (cappellanus aulicus Emmerici Luzensky). Bol svetským kňazom a zomrel v Lendaku 7. marca 1759 vo veku 65 rokov a bol pochovaný v kostole. Blažej Porembovič bol Luženského kaplánom od roku 1739. Pravdepodobne pred týmto rokom pri kaštieli vznikla Kaplnka sv. Jána Nepomuckého. Kebelli píše, že Kaplnka sv. Jána Nepomuckého pri kaštieli bola postavená na náklady zemepána a bola vyňatá z právomoci farára, ktorý ani nemal voči nej nijaké povinnosti. Kaplnka nebola zabezpečená nijakou fundáciou (*nullum proventum et dotum habet*). ARKFÚ Lendak, Pro nota aliqua ex Canonica Visitatione Szalbekiana sub R. D. Francisco Kebelli absoluta desumpta.

⁴⁴ ARKFÚ Lendak, Historia domestica, s. 28 – 29.

⁴⁵ Zaujímavou epizódou lendackej minulosti, neskôr dotvorenou ľudovou fantáziou, ktorá našla svoje vyjadrenie v povesti o Špakovi, je spor Adama Špaka a miestneho farára Gašpara Kruzela. Zachovalo sa svedectvo Gašpara Kruzela proti Adamovi Špakovi z roku 1752. Menovaný bol organistom kostola (a teda aj učiteľom). Jeho vzťah ku Kruzelovi bol veľmi zlý. Špak odcudzil z kostola 23 organových píšťal, zničil starobylý breviár (možno ešte stredoveký kódex) a iné knihy v kostole, ukradol striebornú monštranciu, ktorú ukazoval v krčme o poškodil ju. Historia domestica udáva, že Špak bol služobníkom Imricha Luženského. V napätej situácii medzi Kruzelom a Luženským si Adam Špak rozhodne mohol na farára dovoľovať, keďže sa zdá, že bol chránený zemepánom Luženským. Adam Špak zomrel 2. januára 1758 ako 38-ročný a bol pochovaný na mieste cintorína. „Propter turbationes diversas“ (pre rozličné nepokoje), ktoré sa stali po jeho smrti, boli jeho pozostatky vykopané a spálené. ARKFÚ Lendak, Historia domestica, s. 30 – 33.

Od roku 1746 nastalo 20-ročné obdobie veľmi nepriaznivého počasia. Sucha striedali prudké dažde. Obyvatelia Lendaku to spájali s Adamom Špakom. Keď pohromy neprestali ani po jeho smrti, ľudia to pripisovali tomu, že Špak ako bezbožník leží v posvätenej zemi, a tak ho vykopali z hrobu a na hraniciach so Ždiarom mŕtvolu spálili. Špak sa im vraj ozval v podobe havrana: „Špaka pália a Špak tu!“. Táto povest o Špakovi sa rozšírila po celom Spiši a v rôznych obmenách je živá i dnes.

⁴⁶ ARKFÚ Lendak, Historia domestica, s. 36.

⁴⁷ ŠA Levoča, fond Biskupstvo spišské, Vizitácia za farára Kebelliho, nedatovaný odpis

⁴⁸ ARKFÚ Lendak, Historia domestica, s. 37.

⁴⁹ ARKFÚ Lendak, Pro nota aliqua ex Canonica Visitatione Szalbekiana sub R. D. Francisco Kebelli absoluta desumpta.

⁵⁰ ŠA Levoča, fond Biskupstvo spišské, Vizitácia za farára Kebelliho, nedatovaný odpis.

a zániku Poľska dovedli rehoľu Strážcov Božieho hrobu jeruzalemského v Miechowe k zániku.⁵¹

Adresa autora:

ThDr. Angelus Štefan Kuruc O.Praem., PhD.

Rímskokatolícky farský úrad Poproč, 044 24

e-mail: stefan.kuruc@gmail.com

⁵¹ Bohatý miechowský kláštor sa však neubránil komendátorstvu; v roku 1566 kráľ Žigmund August nariadil prijať konventu komendátora. V rokoch 1567 – 1732 teda menoval miechowského prepošta poľský kráľ. Od roku 1732 spravovali kongregáciu nezávislí prepošti s titulom praepositus generalis claustralis infulatus s právom pontifikálií, potvrdzovaní pápežom. Nastalo obdobie obnovy rádu a rehoľnej disciplíny. Napriek tomu sa ukazovali príznaky odumierania: znižovanie počtu rehoľníkov, s tým spojené obmedzovanie činnosti a znižovanie výnosu majetkov. V 1774 kongregácia mala 88 kňazov i 19 klerikov. Po vzniku Spišského biskupstva roku 1776 prišla rehoľa o farnosť na Spiši, roku 1785 stratila farnosť v Haliči. V roku 1819 na území zabratom Ruskom bol rád zrušený, prepoštský kostol sa stal farským. Majetok rehole bol použitý na podporu chudobnejších diecéz a kapitúl. V konvente vtedy žil generálny prepošt Tomasz Nowiński, 12 kanonikov a 18 klerikov. V Miechowe ostala časť kanonikov v duchovnej správe. Posledný miechowský farár – krížovník, strážca Božieho hrobu, odstúpil z úradu v roku 1852.

LISTINA O PODELENÍ MAJETKOV DRIENOVSKÉJ VETVY ŠLACHTICOV Z ABOVSKÉHO RODU

Konštantín Daniel Boleš, Lenka Lapošová

THE LETTER OF PROPERTY DIVISION CONCERNING THE NOBLES FROM
DRIENOV OF THE CLAN OF ABA

1. *Nos com[e]s Omodey filius co[m]itis David mag[iste]r Dyonisius filius Bodun com[e]s Bodun filius Georgii cet[er]iq[ue]*
2. *nobiles de gene[re] Abo memo[r]ie comandantes teno[r]e p[re]senciu[m] significam[us] quib[us] expedit uniu[er]sis q[uod] cu[m] sup[er] possession*
3. *nib[us] co[m]itis Georgii filii Pet[ri] d[e] Sumus co[m]itis Nicolay mag[ist]ri Thome co[m]itis Job[ann]is [et] mag[ist]ri Michael[is] fr[at]r[u]m suor[um]*
4. *de gen[er]ac[i]o[n]e n[ost]ra uolentib[us] ip[s]is et asu[m]pm[en]tib[us] diuisio[n]em equale[m] fecissem[us] talimodo q[uod] ap[ar]te (sic) occidental ult[ra] fluiu[m] Hur*
5. *nad possessio[n]es ip[s]or[um] cu[m] o[mn]ib[us] suis utilitatib[us] et villa Lemes cessiss[ent] co[m]iti Georgio fr[at]ri ip[s]or[um] posside[n]de. It[em] villa Obus [et]*
6. *Scine co[m]iti Nicolao sim[i]li[ter] cu[m] omnib[us] utilitatib[us] suis. It[em] mag[ist]ro Thome villa Balar [et] Puch uocate ad sua[m] por*
7. *c[i]o[n]em . It[em] eide[m] Job[ann]i uilla Bodomer maior et minor Bodomer uocate ad suam porcio[n]em. It[em] Michaeli mag[ist]ro iu*
8. *niori fr[at]ri ip[s]or[um] uilla Beretey et Terebey uocate simil[ite]r cu[m] suis pertin[en]ciis cessissent posside[n]de <tande[m]> i[n] uilla aut*
9. *[em] Sumus ip[s]is qu[un]q[ue] fr[at]rib[us] cuilibet dece[m] mansion[n]es equalit[er] diuide[n]do cessissent. Tandem post mort[em] predicti mag[ist]ri*
10. *Thome sup[er] porcionem sua[m] fr[at]res ip[s]ius co[n]tent[i]onem habueru[n]t. Nos aut[em] p[ro]curat[or]es ut ne magna zizania int[er]*
11. *ipsos ualeat gen[er]ari seu oriri p[ar]tibus uol[en]tib[us] asu[m]pm[en]tib[us] ordinavim[us] ut ipse com[e]s Job[ann]es p[ro]porcio[n]e sua quam*
12. *habuit i[n] Sumus [et] p[ro]tota porcio[n]e p[re]d[ic]ti mag[ist]ri Thome habeat [et] possideat sicut anob[is] bona uolu[n]tate fieri*

13. *postulabat. Uillam Puch q[ue] erat i[n] po[r]cio[n]e mag[ist]r[i] Tb. an[te]d[ic]ti alia aut[em] porc[i]o ip[s]ius mag[ist]ri Thome cessit aliis fr[at]rib[us] suis*
14. *p[er]petuo [et] irrenocabil[er] pacifice posside[n]da. Dat[um] in xokola i[n] festo nat[iv]itatis v[ir]ginis gl[or]iose an[n]o d[omi]ni m[illesimo] duc[entesimo] octuag[esimo].*

„My, komes Omodej, syn komesa Dávida, magister Dionýz, syn Boduna, komes Bodun, syn Juraja a ostatní šľachtici z rodu Aba, dávame na pamiatku znením tohto listu a oznamujeme všetkým, ktorým to náleží, že nakoľko sme učinili rovnú deľbu nad majetkami komesa Juraja, syna Petra z Drienova, komesa Mikuláša, magistra Tomáša, komesa Jána a magistra Michala, jeho bratov z nášho rodu, keď oni sami chceli a súhlasili takým spôsobom, že zo západnej strany za riekou Hornád ich majetky so všetkými ich úžitkovosťami i dedina Lemešany pripadli ich bratovi komesovi Jurajovi, aby ich vlastnil. Tiež dedina Obišovce a (Svinia / Svinica?) komesovi Mikulášovi podobne so všetkými svojimi úžitkovosťami. Tiež magistrovi Tomášovi dedina Boliarov a (Puch?) nazývané k jeho podielu. Tiež tomuže Jánovi dedina Budimír väčší a menší Budimír nazývané k jeho podielu. Tiež magistrovi Michalovi, ich mladšiemu bratovi, dedina Bretejovce a Trebejov nazývané podobne so svojím príslušenstvom pripadli, aby ich vlastnil v dedine, tiež Drienov týmto piatim bratom, ktorémukoľvek z nich pripadlo desať usadlostí rovnako podelených. Nakoniec po smrti predrečeného magistra Tomáša nad jeho podielom mali spor jeho bratia. My však, právni zástupcovia, sme usporiadali veci tak, aby nemohol medzi nimi vyrásť kúkoľ sváru po tom, čo stránky chceli a prijali, aby mal a vlastnil komes Ján za svoj podiel, ktorý mal v Drienove, aj za celý podiel predtým menovaného magistra Tomáša, ako od nás žiadal v dobrej vôli dedinu (Puch?), ktorá bola v podiele predrečeného magistra Tomáša, iný však podiel samého magistra Tomáša pripadol jeho ostatným bratom večne a neodvolateľne, pokojne do vlastníctva. Dané v Sokoli na sviatok narodenia Panny slávnej roku Pána 1280.“

Listina je, čo sa týka pôvodu, originál v dobre zachovanom stave. Uložená je v Maďarskom krajinskom archíve v Budapešti (MOL DL) pod evidenčným číslom 1069. Dokument bol vyhotovený na písacej látke pergamen, na chrúbte (rube) označenou pečaťou. Listinu vytvorili v Sokoli dňa 8. septembra 1280 na sviatok Narodenia Panny Márie. Ide tu o právne pokonanie vo veci majetkového sporu medzi potomkami z rodu Aba. Listina je teda typom litterae divisionales, dokumentu svedčiaceho o rozdelení rodinného vlastníctva. Dôvodom jej napísania bol spor synov Petra z Drienova z rodu Aba, komesa Juraja, komesa Mikuláša, komesa Jána a magistra Michala o rozdelenie majetku po ich bratovi magistrovi Tomášovi zahrňajúcom dedinu Puch a desať usadlostí v Drienove. Medzi právnymi zástupcami činnými v súdnom pojednávaní sa uvádzajú komes Omodej, magister Dionýz, komes Bodun a ostatní šľachtici z rodu Aba. Výnos obsahuje tiež správu o prvotnom rozdelení majetku medzi všetkých piatich bratov, a to tak, že Svinia a Obišovce pripadli komesovi Mikulášovi, Boliarov a Puch magistrovi Tomášovi, väčší a menší Budimír Jánovi, Bretejovce a Trebejov magistrovi Michalovi, Jurajovi pripadli majetky jeho bratov nachádzajúce sa na západnej strane za

Hornádom spolu s dedinou Lemešany a každý z týchto bratov získal aj 1/5 Drienova. Po smrti magistra Tomáša sa jeho majetok prerozdelenil medzi jeho štyroch bratov nasledovne: Ján dostal do vlastníctva dedinu Puch a Boliarov spolu s Jánovým podielom v Drienove sa rozdelili medzi troch bratov.

Listina bola publikovaná v latinskej pôvodine:

WENZEL, Gusztáv. Codex diplomaticus Arpdianus continuatus (Árpádkori új okmánytár) I-XII, Pest 1867-1874. tom. X, s. 70-71.

FEJÉR, Georgius. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I - XI, Budae 1829 – 1844. tom. 5, vol. 3, s. 66-67.

KARÁCSONYI, János. Poltások a hamis hibáskeltű és keltezetlen oklevelek jegyzéke. Történelmi Társulat, 1908, 38-39; Turul, 1904, s. 86.

Uvedenej problematike sa na pozadí histórie Drienova venuje prof. Varsík.¹ V diele *Osídlenie Košickej kotliny* popísal celý obsah listiny a podrobil ju kritickej analýze. Vysvetľuje mylné datovanie Fejérom do roku 1280, Karácsonym do roku 1284 a Wenzelom do roku 1291, pričom odôvodňuje, že mohla vzniknúť až v roku 1289. Tvrdenie, že vyhotovenie tohto právneho dokumentu sa nemohlo udiť v roku 1280, nepriamo potvrdzuje aj prof. Uličný.²

Adresa autorov:

ThDr. Konštantín Daniel Boles O.Praem.

Rehoľný dom premonštrátov

Hlavná 67, 040 01 Košice

e-mail: danielb.posta@gmail.com

Mgr. Lenka Laposová

Interná doktorandka

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta Košice

Katedra histórie a biblických vied

e-mail: lenka.laposova123@gmail.com

¹ K deleniu majetku medzi bratov komesa Jána, komesa Mikuláša, komesa Juraja a magistra Michala, synov Petra z Drienova, došlo až po smrti ich brata, varadínskeho biskupa Tomáša, ktorý nezmrel skôr než pred koncom roka 1283. VARSÍK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny I*. Bratislava : SAV, 1964, s. 450.

² Prof. Uličný uvádza, že najstaršia písomná zmienka o Drienove pochádza z roku 1283. V rokoch 1283 – 1284 bol Drienov vo vlastníctve Jána, syna Petra z Drienova a Petra, syna Juraja. ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1990, s. 64 – 65.

SV. STANISLAV – BISKUP, MUČENÍK A JEHO POSTAVA VO VÝTVARNOM UMENÍ

Mária Spoločníková

ST. STANISLAV - BISHOP, MARTYR AND HIS FIGURE IN THE VISUAL ARTS

Teší ma, že držíte v rukách „Notitiæ historiæ ecclesiasticæ“, ktoré publikujú o dianí na poli historických vied, informujú o rôznych zaujímavých podujatiach Inštitútu cirkevných dejín TF v Košiciach a KU v Ružomberku a pod. V takejto publikačne závažnej obsahovej náplni navrhujem rozšíriť okruh tém o ďalšie obohacujúce svedectvá, pripomenúť udalosti pri záchrane pamiatok. Pridať osobné príspevky, v ktorých po rokoch možno predstaviť – popri iných – výsledky takých prieskumov a prác, ktorými sa dosiahol nový pohľad na umelecko-historické artefakty, napríklad Dómu v Košiciach. Niekedy však nestačí len vecné konštatovanie dejinnej skutočnosti, občas je nutné uviesť aj subjektívne zažité spomienky, odkryť pracovné pozadie historickej chvíle „objavu“ spojené s nečakanými emóciami.

V minulom totalitnom spoločenskom zriadení nebolo totiž žiaduce pripomínať dobrodenia, poukazovať na kladné prejavy, chvályhodné skutky cirkevných hodnostárov a hierarchiu spolu s ostatnými dejateľmi kultúrnosti oslavovať. Niekdajšie závažnejšie dejinné udalosti v rámci religiozity ľudu sa mohli registrovať iba okrajovo.

Tak zapadlo nielen v pamäti človeka, ale aj v životnom zhone dnešných dní mnoho do zabudnutia a teraz už len s veľkým odhodlaním, snahou a trpezlivosťou možno zobúdzat záujem o to kvalitné, hmotné a krásne, čo nám stáročia vo výtvarnom umení v sakrálnych priestoroch zanechali. Pre zdôraznenie, upozornenie, možno pre niekoho nezáživné popisy, úvahy, postrehy o zmenách názvov a odhaleniach pravosti starých diel bol k titulu nášho príspevku potrebný takýto dlhší úvod. Tu zverejnený článok je o sv. Stanislavovi – biskupovi, mučeníkovi, o identifikovaní a stvárnení jeho pamätihodnej postavy s atribútmi v gotickej plastike umiestnenej v Dóme sv. Alžbety v Košiciach.

Staršia umenovedná literatúra o interiérovom vybavení gotického chrámu sv. Alžbety - Dómu v Košiciach zaznamenáva veľa užitočného, na základe archívneho výskumu aj mnoho objektívneho, spoľahlivého ohľadom datovania, proveniencie artefaktov, resp. dohadov o tvorbe neznámych majstrov, o menách pravdepodobných autorov v umeleckých centrách, o ich predpokladaných okruhoch dielni atď.

Priame zoznámenie sa s artefaktmi in situ privedú k poznaniu, že staré, ale dobré umenie je jedinečný fenomén mysliaceho a tvoriaceho človeka, že je pôsobivým odrazom spirituálnych rovín života epochy, v ktorej vznikali duchovné dimenzie a šířili sa aj horizontálne. Jej slohové dokumenty sa niekde zachovali podnes, i keď miestami poznamenané vekmi, ohrozené ľudskou ľahostajnosťou a neodbornými zásahmi do originality, ktorá ako jediná zviditeľňuje historický aspekt výtvarného diela.

Ako dokument niekdajšej výzdoby chrámu a v stupnici kvality hodnôt katedrály pozoruhodným súborom umelecko-historických pamiatok sa zachovali štyri gotické plastiky. Umiestnené sú nad hlavícami stĺpov v interiéri pred západným portálom, pod

chórom v úctyhodnej výške, ktorú návštevník pri východe z hlavnej lode kostola azda ani neregistruje a pozorovateľ prejav vypovedajúci o ich výtvarnej kultúre aj ťažšie vníma.

Polychrómované drevorezby z roku okolo 1470 – s pôvodnou polychrómou na inkarnátoch a rekonštrukciou zlatenia rúcha – pochádzajú z dielne majstra Jána Weisza(?). Sú to 108-112 cm vysoké sochy v neskorogotickom slohu, kvalitatívne na nevšednej umeleckej úrovni. Nosnou témou autorov bolo vyjadrenie pocty svätcom, historickým osobnostiam niekdajšieho uhorského kráľovstva a zámerom sprostredkovať predstavu o zakladateľovi štátu – sv. Štefana kráľa s insígniami –, priblížiť púťavým spôsobom imaginárny portrét jeho syna sv. Imricha, patróna mládeže, idealizovanú postavu rytiera, „turkobijcu“, kráľa sv. Ladislava v brnení a v 11. storočí žijúceho významného duchovného sv. Stanislava – biskupa, zobrazeného s knihou v rukách. O posledne menovanej postave stvárnenej v plastike je nutné uviesť, že záznamy dómskeho inventára a odborná literatúra označujú sochu nesprávnym názvom: „sv. Ján Almužník“.

Z ikonografie vieme, že sv. Ján Almužník mával tradične ako znak svojej dobročinnosti pri nohách kľáčiaceho chudáka s akousi prehodenou kacabajkou a prosiacou vystretou rukou, do ktorej biskup v podobe symbolickej mince vkladal almužnu.

Mnohé neskoršie úpravy, premaľby, doplnky opadanej farebnej vrstvy zaviniли neprehľadnosť detailu, neidentifikovateľného atribútu v dolnej časti podstavca pri našej taktiež vertikálne koncipovanej plastike. Historici považovali malú, nejasne formovanú figúrku za žobráka a užíval sa v odbornej literatúre (Vaculík K., Homolka J.) naďalej názov sv. Ján Almužník. V bohatom veľkňazskom plášti odetá postava je v rukách s fragmentom pastierskej palice, na hlave s mitrou, podľa vzhľadu bola vnímaná tiež ako biskup.

Ďalšie hrubé vrstvy, staršie aj nové zásahy zakrývali za našou sochou sa nachádzajúci tvar akejsi debničky, ktorej zdôvodnenie nebolo jasné v spojitosti s úkonom svätca Almužníka. Až po reštaurovaní v roku 1973 – 1974, po sňatí premalieb sa ukázalo, že malá postavička vo farbe inkarnátu je po pás obnažená a pod zopnutými rukami zriadená drapéria je časť plachty. „Debnička“ je otvorenou truhlou, rakvou, z ktorej vystupuje legendárne vzkriesený muž zavinutý podľa pohrebných zvyklostí do plachiet. História hovorí, že je to sv. Stanislav (*1030-5 a † 1079), biskup, učenec z Krakova, narodený v poľskom Adele a ďalej zaznamenáva, že ako dušpastier mal spor s kráľom Boleslavom II. kvôli nemravnému spôsobu jeho života a krutostiam páchaných napriek napomínaniu, karhaniu a vyobcovaniu z Cirkvi. Biskup Stanislav so symbolom otvorenej knihy, v obhajobe zmyslu pre spravodlivosť, pre dôkazy svojej pravdomluvnosti vzýval nebesá, ktoré mu pomohli zázračne vzkriesiť nebohého svedka svedčiaceho v súdnom procese proti kráľovi v prospech kňaza.

Tento legendárny motív sa stal poznávacím znakom sprevádzajúci historický dej a osobnosť mučeníka, ktorého pevné morálne postoje a sily modlitby oživil postavu zo záhrobia. Vládnuci kráľ Boleslav II. dal však počas sv. omše 8. mája na sviatok Zjavenia sv. Michala v roku 1079 biskupa zavraždiť a vraj sa aj sám zúčastnil smrtonosného útoku. Niektoré pramene uvádzajú deň úmrtia martyra 11. apríl, a že Stanislavove ostatky boli prenesené do krakovskej katedrály. Následne bol krutý panovník Boleslav II. vyhnaný zo zeme, kde zomrel ako kajúci pútnik a vydedenec trónu.

Svätosť a spiritualita sv. Stanislava presahuje jeho pôsobnosť a stavia do centra kultu, ktorý sa rozšíril aj u nás, najmä na Spiši a Šariši. Poukazuje na blízky dejinný vzťah k Poľsku, keďže k tomuto teritóriu bolo kráľom Žigmundom daných do zálohy 16 spišských miest, čo trvalo do čias panovania cisárovnjej Márie Terézie. Dokumentmi sú viaceré kostoly s patrocinom sv. Stanislava a z archívov známe zaniknuté lokality. Sú to:

obec Staré, okres Michalovce, konpatronát doložený z roku 1418, dnešný kostol Nanebovzatia Panny Márie, zaniknutá obec Milož v chotári Spišský Hrušov v okrese Spišská Nová Ves, patronát doložený z roku 1402. Obec Veľký Šariš v okrese Prešov má najstaršie patrocínium od miestneho augustiniánskeho kláštora, doložené z roku 1274. Možno pôvodne od mena sv. Kunigundy bavorskej proveniencie. Stredoveké patrocíniá majú aj Pongrácovce a Opatovce pri Nitre.

Zobrazenie sv. Stanislava sa zachovalo aj na niekoľkých tabuľových maľbách: v Košiciach v Dóme na krídlovom oltári sv. Antona v južnej bočnej lodi z roku 1440 (?), v Partizánskej, niekdajšej Nemeckej Ľupči z roku 1450, vo Veľkom Slavkove z roku 1483, v Sabinove z roku 1500 a v Spišskej Sobote z roku 1516. Ďalšie tri zobrazenia z dosiaľ nezisteného miesta Spiša sú v Szépművészeti Múzeu v Budapešti. Sú to kvalitne maľované tabule, epizódy s námetmi „Martýrium sv. Stanislava“, „Zázrak pri Stanislavových relikviách“ a „Smrť krutého kráľa Boleslava“. Pravdepodobne pochádzajú z roku okolo 1500 zo znehodnoteného bočného (?) oltára v Gánovciach. Je doložené, že Gánovce mali postavený kostol už vo včasnogotickom období – v druhej polovici 13. storočia – a je zasvätený sv. Michalovi archanjelovi. Zachovala sa tu polychrómovaná drevorezba sv. Stanislava s výškou 169 cm z rokov 1480 – 1500 a gotická plastika menších rozmerov patriaca k nápisu(?) na arche: „S. Stanislave ora pro nobis“. Taktiež Spišskú provenienciu má v Budapešti v Národnom múzeu inštalovaný obsahom ojedinelý domáci oltárik z roku 1420, ktorý znázorňuje sv. Stanislava v spoločnosti kráľa Václava. V jezuitskom kostole v Levoči stojí ešte funkčný oltár zasvätený Stanislavovi, aby sme spomenuli aspoň niekoľko lokalít zviazaných so vzácnym menom uctievaného patróna. Jeho krstné meno sa transformovalo neskôr i do slovensky znejúceho priezviska a používa sa ako: Stankovianský, Stančák, Stanecký, Staník, Stano, Stanko, Stanislav, Staňo a iné. Vplyvy sv. Stanislava siahali aj do spišskonemeckého etnika, ktoré sa stalo v období rozkvetu požehnanou súčasťou kontinuity javu nielen v ojedinele pestovanej symbolike, ale ako nasledovaniahodný vzor s transcendentnou dimenziou.

V stredovekých omšových knihách sa nachádzajú aj texty so spomienkami na sviatok tohto svätca. Sú koncipované v znamení pokorných prosieb, obsahujú znaky duchovného posolstva, platné potvrdenie pravdy, morálnych postojov a nezlomnej viery, ktorej podnetom bolo Slovo ponorené do večnosti.

V osobitnej sv. omši mučeníka sa vyzdvihuje hrdinská účasť spolubojovníka na Kristovom utrpení. Vo veľkonočnom čase povšimnutiahodná je ORÁCIA v tomto znení: „Bože, pre ktorého česť slávny veľkňaz Stanislav padol mečom nemravníkov, dopraj prosíme, aby všetci, ktorí ho vzývajú o pomoc, dosiahli spasiteľné splnenie svojej prosby...“ Medzi mnohými nasledovníkmi, ktorí prijali „veľké veci“, a odhodlanými orodovníkmi vyniká radostne pôsobiaci patrón mládeže Poľska sv. Stanislav Kostka (1550 – 1568). Bol novicom jezuitskej rehole v Ríme, ktorého mocná duchovná otvorenosť, srdečnosť a obľuba sa stala prítlačlivou po celej Európe.

Pri zobrazeniach patróna krakovského arcibiskupstva sv. Stanislava sa používajú aj atribúty označujúce jeho hodnosť kanonika, biskupa, mučeníka, ktorý bol svätorečený už v roku 1253 pápežom Inocentom IV., sviatok má stanovený na 7. máj a je národným sviatkom Poľska.

Historická postava Božieho kňaza, ideálne svetlej postavy cirkevného hodnostára, sv. Stanislava, je i týmito faktami potvrdením významu jeho pôsobenia, úctyhodných kultúrnych vzťahov, najmä k nášmu územiu ako oblasti objektívnej reality s kladným dosahom v politickej, hospodárskej, azda aj v dynastickej situácii. Frekventovanými sú u nás väčšinou len uvádzané dokumenty sakrálnych artefaktov z 15. – 16. storočia. Zachované písomné pamiatky, archiválie a súdobé doklady lokalít v našich dejinách boli

spracované historikmi v spojitosti s pozoruhodnou osobnosťou sv. Kunigundy (*1239 – †1292). Jej podrobnejší životopis by presahoval rámec tohto stručného príspevku, uvádzame preto len najnutnejšie údaje. Kunigunda bola najstaršou dcérou Bélu IV. (1206 – 1270), veľkého uhorského kráľa, brata sv. Alžbety Uhorskej – Durínskej, ktorá je vlastne pratetou kňažnej „Kingy“. Kinga – s odvodeným menom od Kunigundy, bavorskej svätice – bola manželkou krakovského a sandomierskeho vojvodu menom Boleslav V. Vo svojej všestrannosti bola nielen predstaviteľkou kniežatstva Malopoľska, organizátorkou politického a hospodárskeho života, ale aj „tvorkyňou spojenectva Uhorska s Poľskom“. K mnohým významným aktivitám kňažnej patrila aj snaha a vynaložené úsilie so zahraničím o kanonizáciu Stanislava, biskupa z Krakova. Po manželovej smrti (1279) založila v roku 1280 kláštor pre františkánsku rehoľu sestier sv. Kláry – klarisiek v Starom Sączu, do ktorého vstúpila v roku 1289. Kláštor sa stal centrom kultu uhorských svätých kráľov; sv. Štefana, sv. Ladislava, sv. Alžbety z rodu Arpádovcov i ďalších cirkevných kruhov malopoľskej, poľskej i uhorskej spoločnosti. Štedrá krakovská kňažná, uhorská princezná, Kinga veľkoryso podporovala nielen chudobných, ale aj život kláštora ako mecenáš finančnou formou. Bola spolumatiteľkou výnosných baní na soľ v okolí - na poľsko-uhorsko-slovenskom rozhraní i v Marmarošskej Sihoti. Preslávila sa nielen svojou prenikavou dobročinnosťou, ale svätým životom a stala sa doslovne aj anjelom strážnym odkazu a úcty sv. Stanislava, biskupa, pod vplyvom a pomocou ktorého charitatívne konala a duchovne žila. Zomrela v chýre svätosti v roku 1292, po rokoch bola blahorečená a po boku nezabudnuteľného svätca, v beznádeji sveta, uznaná za ochrankyňu Poľska. Svätorečená bola v roku 1998 pápežom Jánom Pavlom II. a vydaním publikácií o jej živote pri tejto príležitosti.

V priamom pôsobení pôvodom uhorskej princezny Kingy možno hľadať pohnútky úcty a vďačnosti zobrazit' sv. Stanislava v spoločnosti arpádovských panovníkov a výskytu znázornenia v jednoznačne totožnom kultúrnom, dejinnom a geografickom prostredí – i keď niektoré politické okolnosti, udalosti spojené s vpádmi Tatárov, spoločné záujmy, náboženské ciele sú súčasťou historickou vedou do určitej miery spochybnené.

Záverom nech je to výzva pre budúcnosť, aby historici umenia po reštaurátorskom zásahu uvádzali v odbornej literatúre zmenu výtvarného uchopenia motívu, ikonografické upresnenie a premenu vzhľadu donedávna zavádzajúceho atribútu. V originálnej koncepcii majster vyjadril svoje pocity, ktorými vyjadril, že legenda je niečo viac ako neuveriteľný príbeh a invencia talentovaných tvorcov neprevyšuje transcendentný horizont námetu.

Pri hodnotení jedinečného plastického artefaktu sv. Stanislava i ďalších gotických sôch z tohto radu, by sa in memoriam mala vyjadriť spomienka a vďaka za záchranu materiálnej podstaty nezastupiteľných dokumentov, ktorým hrozila strata autenticity a zánik originality umeleckého pôsobenia polychrómie. Boli to ojedinelí duchovní vo farských úradoch v rokoch „normalizácie“ 1970 – 74, ktorí aj v temnom období totality svojou prezieravosťou (vdp. Š. Onderko, vdp. M. Kľučár) dali zreštaurovať poničené sochy z majstrovských dielní stredovekých umelcov. Na exponovaných miestach prechovávané sochárske umenie predstavuje nielen dejinné, materiálne bohatstvo katedrál, ale predovšetkým to tušené, spirituálne viazané na hmotu, o ktorú je potrebné sa naďalej starať, aby mohla naďalej prezentovať tvorivú silu, ktorú vniesli do kultu, do hodnotných prejavov doby, do pravdy o živote svätých a do krásy symbolických foriem vrcholnej gotiky u nás tí niekdajší majstri a nenahraditeľní dejatelia výtvarnej kultúry. Hlboké odhalenie zmyslu evanjelia, realizácia mystéria duchovného sveta v zušľachtenej materii stala sa charakteristickou súčasťou identity kresťanskej Európy.

Ako ďalší návrh uvádzam nasledovné:

Biskupské úrady, farské liturgické komisie, poradné tímy pri novovznikajúcich stavbách sakrálnej architektúry by mali pamätať na patrocíniá, dokazujúce existenciu svätých, z ktorých sa šíri príkladný duch obety, spirituálne a mučenícke potvrdenie viery. Každá taká iniciatíva je úctivou pripomienkou nielen mien veľkých v Cirkvi, ale aj porozumieť tomu, čo sa zdá byť stratené v čase. V multikultúrnom prostredí, v nejednotnom myšlienkovom ovzduší na sekularizovanej pôde dnešných dní je takýto krok nielen prínosom do dialógu a revitalizovaním spoločných vzťahov dobra, upevnením života viery, rozšírením kresťanskej kultúrnosti, ale aj ochranou všeludských tradícií, etiky, dôveryhodnosti europeizácie dejín a jej nenahraditeľnej identity.

Adresa autorky:

akademická maliarka

Mária Spoločníková

Športová 6

040 01 Košice

Z POSLEDNÉHO ROZHOVORU | FROM THE LAST INTERVIEW

Doba každej totality zanecháva na ľudoch, ktorí počas nej žijú, hlboké stopy. To určite platí aj o tých, ktorí osobne prežili dobu komunistickej totality v našej krajine od jej nástupu až po koniec. Sú tak neoceniteľnými svedkami tejto éry a ich spomienky na prežité udalosti sú dôležitým prameňom pre dnešných historikov. K takýmto vzácnym svedkom môžeme rátať aj kňaza Košickej diecézy **Jozefa Ilavského**, ktorého život komunistický režim nezmazateľne poznačil.

Jozef Ilavský sa narodil 18. decembra 1922 v Kendiciach, kňazskú vysviacku prijal 19. júna 1949 a ako kaplán pôsobil v Snine a Kamenici nad Cirochou. V roku 1951 bol stiahnutý z pastorácie a ako politicky nespoľahlivý občan sa dostal do pracovného tábora k Pomocným technickým práporom (PTP) a stal sa jedným z „čiernych barónov“, ktorí boli charakteristickí čiernymi výložkami na uniformách. Po návrate do pastorácie pôsobil od roku 1954 vo Vranove nad Topľou, od roku 1957 v Michalovciach, odkiaľ odišiel po roku do Jenkoviec, kde pôsobil viac ako štvrtstoročie. Od roku 1984 bol v Tibave, od 1990 v Toryse a v roku 2000 odišiel do dôchodku – do rodných Kendíc. V Kendiciach v roku 2012 vznikol rozhovor o jeho živote, o kňazstve, o stretnutiach, ktoré zanechávajú stopy v duši, ale aj o strachu a o tom, čo priniesla doba komunistickej totality. Časť tohto rozhovoru prinášame aj čitateľom tohto časopisu.

Otec Ilavský, aký bol život kňaza počas obdobia komunizmu?

Ako kňaz som pôsobil počas komunizmu najdlhšie vo farnosti Jenkovce. A aký tam bol život? Viete, v každej obci boli podľa počtu obyvateľov určití vyvolení komunisti, aby sledovali život v dedine. Ja som to najprv nevedel, no potom ma na to upozornil jeden nábožne založený kalvín, ktorý tiež k nim patrila, že ma sledujú. My sme hrávali na školskom dvore s chlapcami volejbal alebo futbal a on ma prišiel upozorniť, že som sledovaný. Z okresu povedali, že by sme si mali dávať pozor, lebo práca s mládežou nie je dovolená. Ten kalvín bol komunista a spolu s ďalšími štyrmi ma mali sledovať. ...a chceli získať aj mňa za spolupracovníka. Ale mal som tú výhodu, že práve v tom čase bol v Sobranciach, ktoré boli vtedy okresom, „tajný spolupracovník“, ktorého som poznal, lebo som mu krstil dieťa. Ten sa ma spýtal, či by som nechcel spolupracovať s ŠtB, no ja som mu odpovedal, že ja veru nie som súci na také veci. A potom prišiel ešte raz, ale už na mňa netlačil, lebo vedel, že ja som mu krstil dieťa a že ma nezlomí.

Ponúkal vám za spoluprácu nejaké výhody?

Ani nie, jedinou výhodou bola len spolupráca, že mi nebude robiť problémy. Ale ja som sa ho nebál, nemal som z neho nijaký strach. Problémy som mal skôr kvôli gréckokatolíkom. Vtedy bola Gréckokatolícka cirkev zrušená a členovia museli prejsť ku pravoslávny, či sa im to páčilo, alebo nepáčilo. No boli aj takí, ktorí to odmietali a chceli pristupovať ku sviatostiam u katolíkov, a to nám prinášalo problémy. Lebo okolití kňazi

sa báli – ani ich nespovedali a nevysluhovali sviatosti. Len ja som ich aj vyspovedal a aj pochovával. Raz ma dokonca prišiel vyšetrovať aj vládny zmocnenec, ktorý pôsobil na biskupskom úrade. Niekoľko ma udal, že som pochoval gréckokatolícku ženu, ktorá vlastne mala byť už pravoslávna, lebo tvrdil, že každý gréckokatolík je pravoslávny. A ja som povedal: „Ja som pochoval starú ženu. Ženu, ktorá porodila a vychovala päť detí, ženu, ktorá tvrdo pracovala ako žena v domácnosti a aj na poli. Áno, je pravda, že som ju pred smrťou vyspovedal a aj pochoval. A prečo? Lebo celý život prežila ako katolíčka, bola za katolíka vydatá, jej deti boli katolíci a podľa toho si priať aj pochovaná. Jej posledné želanie bolo, aby som ju pred smrťou vyspovedal a pochoval podľa katolíckeho obradu.“ Potom som sa spýtal zmocnenca, ktorý ma vypočúval, čo by robil on na mojom mieste, lebo aj posledný zločinec má právo na splnenie posledného želania. Ako som teda ja mohol odmietnuť túto starú ženu? A on sa len začal vykrúcať, že som sa mal predsa len dajako dohodnúť s pravoslávnyimi. No videl, že tu nemá nijaké právo mi niečo vyčítať, cítil sa už nepríjemne, a tak odišiel.

Mali ste už potom pokoj?

Vôbec nie, stále ma otravovali s dajakými udaniami a vypočúvaniami. A ja som už bol z toho riadne nervózny. Vo chvíli, keď som začul pri fare dajaké auto, hneď som sa už preľakol, že idú po mňa. Ten istý zmocnenec ma prišiel vyšetrovať ešte raz, ani už neviem prečo. Povedal som mu, že toto sa už nedá vydržať, že buď mi dajú pokoj, alebo v nedeľu počas kázne vyhlásim, že tu končím a idem domov. Stal sa zo mňa totiž nervák. Povedal som mu, že pôjdem domov a budem radšej pást' kravy. Ten zmocnenec ma však začal presviedčať, aby som to nerobil, že už za mnou nebude chodiť. A veru tak aj bolo a toto napätie, v ktorom som žil, našťastie poľavilo. Ten strach som zažíval od roku 1949, keď som bol ešte kaplánom. Prvý taký veľký strach som zažil práve v tom roku na kaplánke v Snine, keď mi raz večer prišiel miestny lekár Hoffman, ktorý bol židom, povedať, že v meste sú žandári a že určite prišli pre mňa. Zobral ma k sebe do svojej rezidencie, kde mal aj ordináciu, a tam som mal v prípade potreby predstierať, že som chorý. Celú noc som tam prebdel v strachu, no to najhoršie ma čakalo až nadržanom, keď niekto začal búchať na dvere. Povedal som si, že ak ma našli a prišli pre mňa, tak nemá zmysel utekať, dom je iste obkľúčený. No našťastie to bol len dajaký muž, ktorý na takej káre ťahanej jedným koníkom prišiel po doktora ku svojej žene, ktorá nemohla porodiť. Ja som potom radšej šiel na faru, veď keby ma chceli zatknúť, tak by bolo jedno, kde som. A keď som dorazil k fare, čakalo ma už druhé prekvapenie – naša gazdiná si všimla, že v noci som nebol vo svojej izbe a posteľ som mal nerozostlanú. Zburcovala celú dedinu, že žandári odviekli pána kaplána. Všetko sa nakoniec vysvetlilo, no strach tej noci ma potom sprevádzal dlhé roky.

A teraz sa čudujem tým, ktorí banujú za tými časmi, že vraj vtedy bolo dobre. Ale oni nevedia, čo je sloboda a aké to je, keď ju nemáte. To sú tí, ktorí v tých časoch neprežili krutosť komunizmu. Oni pre výhody a postavenie boli radšej ticho ...chceli to len dajako prežiť. Všetci musíme dajako žiť, no nie takto.

...A viete čo? Keď som bol v PTP, tak som si raz pri práci spieval. Naš veliteľ sa ma pýtal, prečo si spievam. Ja som mu povedal, že prečo by som si aj nespieval, veď jest'

mám čo, obliecť si mám čo, robiť viem, no a hlavne už nežijem v strachu, že si pre mňa prídu a že ma odvedú, lebo to už urobili – prečo by som si teda nespieval...

Aký bol teda život v PTP?

Hoci som sa vtedy pred veliteľom tváril, že je všetko v poriadku, nebolo to nič príjemné. Na prídel sme mali desať deka salámy, desať cigariet a poldeci rumu. No tej salámy som sa ani nedotkol, lebo jeden spolužiak, ktorý tam robil a bol so mnou, mi povedal, že tu salámu pre nás vyrábajú zo zdochnutých koní ...tak mi ostali len tie cigarety a rum. Vstávali sme ráno o piatej, nasledovala rozcvička, raňajky a šli sme do roboty. Vykladali sme z vagónov vápno, tehly a cement. Robili sme do štvrtej a to, čo nám dali za úlohu, muselo byť urobené. A my sme to aj urobili, veď sme mali výsledky, že pracujeme na 240 percent ...robili sme teda ako somáre.

Bol pri tejto práci čas aj na duchovný život?

Ani veľmi nie. Väčšinou sme sa len tajne popri práci spolu s inými kňazmi modlili breviár. Raz som tajne slúžil v baraku, kde sme bývali, omšu v cestovnom kufri, no jeden strážnik nás uvidel a potom mi za trest z dvojtisícovej výplaty strhli 1800 korún... No povedal som si, že to aj tak stálo za to. Ale viete, nervy tam boli stále, najhoršie bolo to šikanovanie. Chodili k nám však ľudia, ktorí tam neďaleko bývali a nosili nám jedlo, lebo vedeli, že sme kňazi a podporovali nás. Všetko sa dá prežiť, ak sa s tým chce človek vyrovnáť. Pravda je taká, že všetkých, ktorí sme prežili PTP, to poznačilo... Je však pravda aj to, že málokto s tým potom dokázal žiť, skoro všetci potom stratili chuť do života a „zabanovali sa“. Buďte preto všetci radi, že ste teraz slobodní, hoci ani dnešná doba nie je najlepšia. Lebo kto si cení slobodu viacej ako jedlo, tak je na tom dobre.

Ako kňaz ste zažili ešte aj biskupa Čárskeho. Ako si na neho spomínate?

Biskup Čársky bol veľký Slovak, preto si ho ponechali ako propagandistu, lebo všetkých iných pozatvárali. Nesúhlasil s komunizmom, no aj napriek tomu si ho nechali a zapojili do toho diania. Teda na schôdze chodil, prednášal, ale nikdy nie proti Cirkvi. On ostal na slobode, lebo vedel diplomaticky riešiť tieto veci, ale nebol ich. To je stopercentné. Ku koncu života však veľmi zoslabol. V 1961 birmoval u mňa v Jenkovciach. Už bol sklerotik, máločo si už pamätal, bolo mu treba pomôcť pomodliť sa Verím v Boha.

Mali ste k nemu iný vzťah ako len čisto pracovný?

Ako kňaz ku biskupovi, veď to bol náš vodca a všetci sme ho tak vnímali.

A aký ste mali vzťah k vikárovi Onderkovi, ktorý spravoval diecézu po Čárskeho smrti?

Len úradný. Mali sme pracovný vzťah. Mnohí kňazi ho však neprijali a odmietali ho napríklad volať na birmovku do svojich farností. No Onderko tvrdil, že má potvrdenie z Ríma, že môže birmovať... Mnoho kňazov s ním malo naozaj len pracovný vzťah. Totiž

on robil politiku s komunistami, s nami kňazmi nerobil nijakú politiku. Nikoho napríklad nepresviedčal, aby išiel do Pacem in Terris, nikoho. Väčšinou tam šli tí, ktorí mali maslo na hlave, na ktorých niečo vedeli a tlačili na nich. A viem, že niektorí vstúpili do Pacem in Terris, aby mali pokoj a nikto ich nevyšetroval. A viem aj o takých kňazoch, ktorí len chceli paradoxne pomôcť „tajným“ - ŠtB-ákovi. Lebo niektorí „tajní“ mali poverenie a dostali podmienku - toľko a toľko kňazov musíte získať do Pacem in Terris. Aby im kňazi pomohli, nechali sa teda zapísať. Často boli dokonca kňazi s „tajnými“ aj priatelia, veď to vlastne boli naši ľudia z dediny, ktorí sa len zaplietli s komunistami, aby prežili. „Tajní“ teda zapísali človeka a ten už bol vedený ako pracovník pod krycím menom. Ja poznám viacerých našich kňazov, ktorí tam takto boli zapísaní, no pre Pacem in Terris nič neurobili.

Ešte k tým „tajným“ – raz za mnou prišiel jeden mladý muž, ktorý sa mi zdôveril, že sa na vojne stal „tajným“, hoci je veriacim katolíkom a nemôže už z toho vycúvať, lebo by mu komunisti zničili život. Čo som mu mal na to povedať? Len to, aby robil len to, čo musí, no nesmie pritom nikomu ubližovať, lebo aj bez jeho pomoci by sa komunisti dozvedeli to, čo by chceli. A ak by chceli niekoho dostať, tak by to urobili aj bez jeho pomoci.

Onderko svojím konaním a postojom ku komunistickému režimu vraj chcel veľa ťažiť pre diecézu. Je to pravda?

Veľa kňazov, ktorých dali do výroby, získal potom pre diecézu naspäť práve on. No a nakoľko chodil na ich schôdze, chceli ho komunisti mať pre seba a svoje záujmy. Komunisti chceli mať určitých kňazov ako svojich spolupracovníkov a chceli ukazovať, že títo kňazi s nimi súhlasia, lebo to bola ich propaganda pre okolitý svet. No bol za tým určite on (Onderko), že mnohým kňazom pomohol získať štátny súhlas a mohli byť v pastorácii.

Vedeli by ste o nejakých negatívach Onderka?

Viete, reči sú o každom a boli aj o Onderkovi. No aby bolo niečo, čo môžem s istotou povedať, tak to nie. Je to ťažké povedať, všetci sme nejakí.

Máte pocit, že dnešná spoločnosť je už vyrovnaná s dobou komunizmu, alebo je nutné sa k tomuto obdobiu vrátiť a všetko prehodnotiť – aj po cirkevnej stránke?

Myslím si, že je to stále problematické. Za tie roky komunizmus veľmi ovplyvnil ľudí, aj vo viere a aj v bežnom živote. Dnešná stredná generácia je akoby bez duchovnosti. A keď ju oni nemajú, ako ju môžu odovzdať svojim deťom? A ďalšia vec, kto z tých, ktorí vedú národ, môže byť vzorom? Ktorí z nich žijú riadnym rodinným a manželským životom? Veď rodina je základom spoločnosti. Výchova je dnes zlá, lebo všetko je dovolené a stráca sa cit zodpovednosti a cit, ktorý dáva iba svedomie.

Musíme priznať, že aj Cirkev ešte páchne komunizmom - ťažko vyčistiť hrniec, ktorý navrel. Potom je tu aj to, že je stále ťažké sa obetovať. Ľahšie sa prežíva, ako žije

charakterne. Treba niečo dať zo seba. Kde niet obety a lásky, ťažko hovoriť o vzťahoch. A to platí aj v Cirkvi.

Jozef Ilavský zomrel v Kendiciach 5. januára 2013 vo veku 90 rokov.

S Jozefom Ilavským sa rozprával Tomáš Filip

RECENZIE | REVIEWS

JASPERT, Bernd (ed.), *Kirchengeschichte als Wissenschaft*. Münster : Aschendorff Verlag, 2013, 210 s. ISBN 978-3-402-12752-4.

Bernda Jasperta, penzionovaného evanjelického farára a cirkevného historika, viedol k publikovaniu knihy o cirkevných dejinách ako vede poznatok, že zatiaľ, čo cirkevné dejiny zaujímajú v rámci teologického štúdia významné miesto a publikácie s cirkevnohistorickými témami môžu úspešne konkurovať vedeckým publikáciám iných teologických disciplín, ukazuje sa v poslednom čase u vysokoškolských študentov stále nižšia úroveň poznania cirkevných dejín. Jeho ideou bolo sprostredkovať hlavne študentskému publiku pohľady viacerých odborníkov na vlastné skúsenosti s predmetom, ktorému sa venujú, a tiež na to, ako vidia títo odborníci budúcnosť cirkevných dejín ako teologickej i historickej vedy. Už samotný fakt, že autori dvanástich príspevkov sú príslušníkmi troch konfesií (katolíckej, evanjelickej a ortodoxnej) a pochádzajú z rôznych európskych krajín, poukazuje na zámer ponúknuť ekumenický a medzinárodný pohľad na cirkevné dejiny.

Editor neskrýva svoj úmysel vzbudiť väčšie nadšenie pre štúdium tohto predmetu, ktorého praktický význam zdôrazňuje aj v úvodnom článku, pričom cituje historika Klausa Ganzera: „Poznanie kontinuity, komplexnosti a relativity cirkevnohistorického vývoja uschopňuje k vytvoreniu si samostatného úsudku a k zodpovednému konaniu v súčasnosti.“ Ďalej vymenúva niekoľko otázok, na ktoré je podľa neho v aktuálnom vedeckom diskurze potrebné hľadať nové odpovede, napríklad čím sa vyznačujú cirkevné dejiny ako veda, aký je ich cieľ, či majú nepostrádateľný príspevok k formovaniu historického myslenia a chápania vo všeobecnosti, aký dôsledok majú ako vedecká disciplína na teologickú prax atď.

Jezuita Rainer Berdt, odborník na stredoveké dejiny teológie a profesor vo Frankfurte nad Mohanom, zdôrazňuje historický proces vzniku kánona Svätého písma, dejinný vývoj exegézy a nevyhnutnosť ich poznania pre zodpovednú prax ohlasovania. Na príklade stredovekých exegetov Huga a Andreja z parížskeho opátstva sv. Viktora poukazuje na prítomnosť židovských biblických interpretácií v kresťanských komentároch. Vidí v tom rešpekt voči Židom ako prvoradým partnerom pri výklade židovského Písma – dôležitý poznatok pre dejiny a súčasnú prax židovsko-kresťanských vzťahov. Jednu z dôležitých úloh cirkevných dejín vidí ďalej v skúmaní vzájomného vzťahu medzi Božím zjavením a jeho výkladom, ktorý vznikol v konkrétnom čase. V súvislosti s tým sa pýta, či ľudská potreba zavádzať pravidlá a normy v priebehu dejín nepredstavuje formu zosvetštenia, ktorá by mohla brániť osobnému stretnutiu jednotlivca s Kristom prostredníctvom Písma.

Thomas Böhm, profesor pre staroveké cirkevné dejiny a patrológiu na Katolíckej teologickej fakulte vo Freiburgu, vyzdvihuje dôležitosť štúdia prameňov s ohľadom na

dejiny ich recepcie. Poukazuje na to, že interpretácia historických prameňov nie je nikdy definitívna, ale vždy závisí od interpreta a jeho doby. Cirkevné dejiny považuje za rozpomínanie sa na minulosť, pri ktorom – napríklad pri pohľade na rôzne formy kresťanského života – nejde o konštatovanie ich normatívnej správnosti. Preňho je rozhodujúce, aké formy jestvovali a hľadanie vysvetlenia, prečo sa niektoré presadili, a iné zasa zanikli. Aj ako teologická disciplína majú cirkevné dejiny v prvom rade deskriptívny a explikatívny charakter.

Ortodoxný historik rumunského pôvodu Daniel Budu definuje cirkevné dejiny ako dejiny Kristovho mystického tela v jeho historickom vývoji. Sú súčasťou dejín spásy, v ktorých je aktívny sám Boh. Na základe tejto tézy stanovuje hlavné kritérium práce cirkevného historika, totiž vernosť pravde. Pre Budu sú cirkevné dejiny súčasťou teológie ako jedného kompaktného celku, s čím súvisí druhá úloha: úzka spolupráca s inými teologickými disciplínami, osobitne s eschatológiou. Súvisí to s tým, že cirkev, hoci je historickou skutočnosťou, nie je ohraničená na dejiny, ale smeruje k definitívnemu naplneniu, ktoré spočíva mimo dejín. Ako tretiu dôležitú úlohu cirkevného historika menuje reflektovanie súčasného diania a hodnotenie výzvy, ktoré doba jeho cirkvi kladie. Pokiaľ ide o budúcnosť disciplíny, mala by smerovať k prekonaniu konfesiónálnych stereotypov a rozvoju ekumenických cirkevných dejín, t. j. k úzkej spolupráci cirkevných historikov rozličných konfesií.

V príspevku Mariana Delgada, profesora na Katolíckej teologickej fakulte vo švajčiarskom Fribourgu, nájdeme požiadavku po väčšej akceptácii cirkevných dejín ako *locus theologicus*, ako dôležitý prameň teologického poznania. Cirkevné dejiny si majú zachovať fundamentálno-teologický charakter. Za prvoradú úlohu disciplíny považuje autor dôsledné preskúmanie minulosti aplikovaním historickej metódy a následne o pramene a fakty sa opierajúce konštatovanie vernosti alebo nevernosti kresťanov voči evanjeliu. Týmto spôsobom sa prejaví očisťujúca funkcia cirkevných dejín. Vo výskume sa pritom musia zohľadniť aj svedectvá „zvonku“, teda ako boli kresťania vnímaní inými skupinami. Štúdium tém relevantných pre budúcnosť teológie a zohľadnenie globálneho rozšírenia kresťanstva sú ďalšie znaky, ktorými by sa disciplína mala vyznačovať. Pokiaľ ide o osobu cirkevného historika, okrem odbornej precíznosti musí byť súčasťou jeho vybavenia zmysel pre tajomstvo v dejinách, zmysel pre Cirkev a kresťanstvo a cítenie s Cirkvou.

Evanjelický historik Klaus Fitschen, profesor v Lipsku, sa dotýka otázky najnovších dejín evanjelickej cirkvi v Nemecku a zdôrazňuje potrebu skúmať dejiny jednotlivých cirkevných komunít, pričom však požaduje zohľadnenie širšieho kontextu. Jeho heslo znie: „malé priestory – veľké línie“. Teologický charakter cirkevnohistorickej disciplíny spočíva podľa neho nie v osobitnej metóde, ale v predmete, ktorým sú kresťanstvo a jeho teológia ako historické veličiny. Avšak vzhľadom na to, že historická cesta kresťanstva nevedie pomimo, ale uprostred dejín sveta, a že možno síce hovoriť o skúsenosti jednotlivcov s Bohom v dejinách, no nie o Božej prítomnosti v dejinách, nazýva cirkevné dejiny sekulárnou, resp. profánnou vedou.

Hacik Rafi Gazer, narodený v Istanbule a príslušník arménsko-apoštolskej cirkvi, ktorý je v súčasnosti profesorom pre dejiny a teológiu kresťanského Východu

v Erlangene, sa vo svojom príspevku venuje veľmi špecifickej téme ekumenických dejín Konštantínopolu od roku 1453. Poukazuje na pomerne malý priestor, ktorý je tejto problematike venovaný v dielach európskych – katolíckych alebo evanjelických – historikov. Veľkú prekážku pri spracovávaní osmanskotureckých prameňov vidí v jazykovej bariére. Dôležitosť venovať sa tejto téme prikladá vzhľadom na súčasné snahy Turecka o integráciu do európskych štruktúr.

Cirkevné dejiny ako teologickú disciplínu, ktorá patrí do rúk teológov, vníma tiež Martin H. Jung. Autor, profesor na Inštitúte evanjelickej teológie v Osnabrücku, považuje za dôležitú osobitnú perspektívu, z ktorej sa teológ na rozdiel od všeobecného historika dokáže pozerat' na cirkev. Ale keďže sa teologické zakorenenie sotva prejaví v používaní metódy a v obsahu, vidí práve v cirkevných dejinách najväčšie šance, pokiaľ ide o posilnenie komunikácie medzi teológiou a inými univerzitnými vedami. Pokiaľ ide o úlohy disciplíny v súčasnosti, Jung požaduje, aby sa bádatelia vyhýbali svojvoľným interpretáciám textov a pokúšali sa na základe faktov čo najviac priblížiť minulosti, ďalej aby dokázali výsledky svojho výskumu komunikovať takým spôsobom, aby legitimovali postavenie cirkevných dejín v rámci štátnych univerzít. Napokon sa musia cirkevné dejiny ukázať ako relevantné pre súčasnosť, osobitne pre homiletickú a pedagogickú prax.

Volker Leppin, profesor na Evanjelickej teologickej fakulte v Tübingene, hovorí o dvojakej úlohe cirkevných dejín. Prvá spočíva v zintenzívnení historickej sebareflexie teologickej vedy. Ide o prehĺbenie vedomia o historických súvislostiach, v ktorých sa formuje teologická náuka, a v konečnom dôsledku o uvedomenie si historickej podmienenosti vlastného teologického myslenia. Oboje má obrovský význam pre ekumenický dialóg. Tým, že cirkevné dejiny aplikujú historickú metódu, aby analyzovali historickým zmenám podliehajúce náboženské znakové systémy, ktoré poukazujú na skutočnosť viery, ukazujú sa ako hraničná disciplína. Druhou dôležitou úlohou je; spolupráca s inými disciplínami, vypracovanie a zdôraznenie významu náboženstva v dejinách kultúrnej komunikácie.

Christoph Marksches, profesor na Humboldtovej univerzite v Berlíne, pokladá cirkevné dejiny v prvom rade za čiastkovú oblasť všeobecných dejín, ktorá sa zaoberá dejinami určitej cirkvi, jej inštitúcií, teológie a zbožnosti, a pracuje podľa zvyčajných historiografických metód v úzkej spolupráci s inými univerzitnými vedami. Následne majú cirkevné dejiny svoj vlastný teologický a cirkevný horizont, vychádzajú z určitých teologických premís a ich štúdium je „predurčené“ vzdelávacím kontextom tej-ktorej cirkvi. V záujme vyhnutia sa rozporu medzi historickou a dogmatickou metódou navrhuje, aby sa dogmatickým premisám dal vedecký status hypotéz.

René Roux, ktorý je profesorom na Katolíckej teologickej fakulte v Erfurte, formuluje potrebu citlivosti voči historickému kontextu, v ktorom vznikli pramene, s ktorými pracujú systematickí teológovia. Konkrétne to znamená, že v teologických textoch nemožno automaticky hľadať odpovede na otázky, ktoré si kladie súčasný človek, a ktoré v predchádzajúcich časoch nejestvovali. Od cirkevných dejín očakáva, že sa budú zaoberať mnohorakosťou foriem kresťanstva, tak ako sa v dejinách ukazuje. Ich štúdium má teológom pomôcť pochopiť rôzne formy praktizovania viery a rôzne kategórie

teologického myslenia. Poznanie dejín prispieva k tomu, že sa súčasný ideál Cirkvi a argumentácia tradíciou nebudujú na falošných obrazoch o Cirkvi v minulosti.

Podľa Wolf-Friedricha Schäufeleho, profesora cirkevných dejín v Marburgu, spočíva úloha cirkevných dejín, ktoré sa zaoberajú človekom – subjektom reči o Bohu a jej dejinnosťou – v bdení nad tým, aby sa teológia nestala mimosvetskou a neľudskou. Tým, že dejinnosť je podstatným znakom kresťanstva, pripadá cirkevným dejinám v rámci teológie výnimočné postavenie. Poukazuje na existenciu rôznych interpretácií Zjavenia v priebehu dejín, ktoré je treba zohľadniť pri výklade evanjelia v súčasnosti. Cirkevné dejiny vedia poslúžiť aj tým, že ponúkajú príklady kresťanského života – tu však treba dávať pozor, aby sa minulosť neposudzovala podľa vlastných kritérií a podľa užitočnosti pre dosiahnutie vlastných cieľov. Autor sa v záujme zachovania vedeckosti disciplíny prikláňa k požiadavke abstrahovať nielen od dogmatického, ale aj od empirického pojmu „cirkev“, pokiaľ by tým malo nastať zúženie perspektívy na jednu inštitúciu. Cirkevné dejiny chce chápať ako dejiny kresťanstva v jeho rozličných podobách.

Autorkou posledného príspevku je Gury Schneider-Ludorff, profesorka na evanjelickej Vysokej škole Augustana v bavorskom Neuendettelsau. Štúdium cirkevných dejín podľa nej umožňuje na základe kritickej reflexii minulosti rozpoznať aktualitu náboženských aspektov v cirkvi, spoločnosti, umení a pod. Ďalej uvádza do bohatstva kresťansko-židovskej tradície a uschopňuje ich interpretovať ako aj rozvíjať jej myšlienky vzhľadom na otázky, ktoré sa dnes ukazujú. Poznanie tradícií, rôznych foriem riadenia a štruktúr v minulosti je napokon dôležité pre tých, ktorí sa majú nejakým spôsobom podieľať na formovaní spoločnosti.

Hodnota tejto publikácie spočíva v niekoľkých skutočnostiach. Poukazuje na to, že konkrétny historický výskum aj vedecko-teoretické uvažovanie o histórii sú vždy do istej miery podmienené životnými skúsenosťami historika, a teda nesú známku subjektivity. Tým, že predstavuje paralelne viacero pohľadov na miesto cirkevných dejín v kánone vied a na ich úlohy, pričom autori príspevkov v niektorých bodoch zaujímajú rozličné postoje, nabáda čitateľa k tomu, aby sa zoči-voči nim usiloval formulovať svoju vlastnú teóriu cirkevných dejín. Napokon ponúka študentom a študentkám teológie, ktorí sa bližšie zaujímajú o cirkevné dejiny, hodnotné inšpirácie, akou cestou by sa mohli vybrať vo svojom vlastnom výskume.

Aj keď sú niektoré preberané témy príliš špecifické, napr. z geografického hľadiska, kniha môže byť rozhodne podnetnou aj pre čitateľov na Slovensku. Minimálne v knižniciach teologických fakúlt a historických inštitútov by si mohla nájsť svoje miesto.

Adresa recenzenta:

P. Mgr. Viliam Štefan Dóci OP

Dominikanerkonvent

Postgasse 4

A-1010 Wien

e-mail: vsdoci@gmail.com

JUDÁK Viliam, BEDNÁR Peter, MEDVECKÝ Jozef (eds.) *Kolíška kresťanstva na Slovensku. Nitriansky hrad a Katedrála sv. Emeráma v premenách času*. Autori príspevkov (abecedne bez titulov): Peter Bednár, Ladislav Belás, Gertrúda Březinová, Jozef Holka, Tomáš Janura, Viliam Judák, Ivan Kiko, Ján Lukačka, Jozef Medvecký, Veronika Olbertová, Vladimír Plekanec, Zuzana Poláková, Marián Samuel, Michal Šimkovic, Štefan Vallo. Biskupský úrad v Nitre v spolupráci s Archeologickým ústavom SAV, Bratislava : Vydavateľstvo Arte Libris – Plekanec & Haviar, 2011, 504 s. ISBN 978-80-970809-8-3.

Úvod

Na našom území sa kresťanstvo dostalo do kontaktu s obyvateľstvom už v prvých storočiach po Kristovi. Ale systematické pokresťančovanie obyvateľstva sa začína až začiatkom 9. storočia prostredníctvom franských kňazov. Sv. Konštantín - Cyril a Metod v roku 863 priniesli na územie Veľkej Moravy kresťanstvo v reči ľudu. Katolícka cirkev na Slovensku vyhlásila 5. júla 2012 Rok sv. Cyrila a Metoda z príležitosti ich 1150. výročia príchodu na Veľkú Moravu.

Celý rok bol popretkávaný množstvom aktivít, ktoré si mali túto udalosť pripomínať. Do tejto bohatej a pre slovenský národ potrebnej iniciatívy bola zaradená a prezentovaná kniha s priliehavým názvom: *Kolíška kresťanstva na Slovensku*, s podnadpisom Nitriansky hrad a Katedrála sv. Emeráma v premenách času.

Samotná kniha na 504 stranách s použitím množstva fotografií (okolo 600) a 3D grafík je skutočným vedeckým dielom a poskytuje prehľad najvýznamnejších výsledkov archeologického, historického a umelecko-historického výskumu Nitrianskeho hradu a Katedrály sv. Emeráma z posledných rokov a prináša nový pohľad na túto významnú pamiatku našej národnej minulosti ako významného mocensko-politického, kultúrneho i duchovného centra v slovenskom i stredoeurópskom kontexte.

Nitrianske biskupstvo bolo založené pápežom Jánom VIII. v roku 880 bulou *Industriae tuae*. Nitra sa takto stala prvým biskupstvom v strednej a východnej Európe, prvým medzi slovanskými národmi.

Nitriansky hrad je zachovalý hradný komplex v centre mesta vo výške 220 m n. m. a vytvára výraznú dominantu mesta. Dominantou hradného areálu je katedrála, biskupský palác a mohutné opevnenie s vystupujúcimi bastiónmi. Hradné návršie už v 7. storočí obývali Slovania a v 9. storočí tam bolo centrum Nitrianskeho kniežatstva. Tu sa asi nachádzal Pribinov chrám, ktorý bol konsekrovaný v roku 828 salzburským arcibiskupom Adalrámom.

Obsah

Kniha je rozdelená do štyroch kapitol, ktoré sa delia do ďalších podkapitol, tie poukazujú na bohaté duchovné dedičstvo, krásu, umenie a dejiny Nitrianskeho hradu a baziliky. Starobylosť sôch a obrazov, krásu liturgických predmetov, umenie výšiviek bohoslužobných rúch i dejiny živej viery.

Prvá kapitola sa zaoberá dejinami Nitrianskeho biskupstva. Prvá podkapitola sa venuje dejinám biskupstva od jeho založenia bulou *Industriae tuae* z júna roku 880

a prvého biskupa Vichinga, pádu Veľkej Moravy a úpadku biskupstva do dvoch tajomných storočí. Obnovenie biskupstva za čias kráľa Kolomana a biskupa Gerváza, tiež predstavenie ďalších významných či menej významných nitrianskych biskupov a ich prínos k duchovnému, stavebnému a kultúrnemu rozvoju diecézy a od roku 1302 aj Nitrianskej stolice. Cez reformáciu a rekatolizáciu až po súčasného biskupa V. Judáka s poslednou zmenou reorganizovania latinských diecéz na Slovensku, čím Nitrianske biskupstvo značne zmenilo svoje hranice.

Druhá podkapitola sa venuje kryptám, ktoré slúžili pre pochovávanie biskupov a kanonikov, kňazov, organistov či kostolníkov. V texte sa nachádza aj zoznam pochovaných.

Ďalšie podkapitoly sa venujú životopisu a osudu relikvií svätých pustovníkov a patrónov diecézy – sv. Andrejovi Svoradovi a sv. Beňadikovi a tiež sv. Emerámovi, patrónovi katedrálneho chrámu. Relikviár s telesnými ostatkami mučeníkov sv. Svorada Andreja a sv. Beňadika je dnes vložený do nového oltára v hornej lodi katedrály od 22. septembra 2009. Taktiež sa podkapitola venuje titulu baziliky, ktorým bola nitrianska katedrála s ohľadom na starodávny názov Bazilika sv. Emeráma vyhlásená 21. októbra 1998 za baziliku menšiu.

Druhá kapitola sa zaoberá dejinami Nitrianskeho hradného areálu. Dominantou Nitrianska je vrch Zobor a hradný kopec, ktorý v minulosti obtekala z troch strán rieka. Od pravekého osídlenia hradného kopca dôkazmi kamenných úštepov, cez črepy keramiky, migrácie rôznych kmeňov, hrad zostal opustený a neosídlený až do konca 8. storočia. Potom došlo k jeho opätovnému využitiu a pravdepodobne sa stal sídlom kniežat'a Pribinu. Tu snáď stál aj Pribinov kostol konsekrovaný v roku 828. Hradný vrch sa stal centrom christianizácie juhozápadného Slovenska, sídlom nitrianskych kniežat, biskupa a kapituly. Práve biskupstvo má najväčšiu zásluhu na tom, že hrad patrí k najstarším zachovalým hradom na Slovensku a prežil bez prestávok jedenásť storočí. Úspešne odolal tatárskemu vpádu v rokoch 1241 a 1242, neodolal však v roku 1271 českému vojsku Přemysla Otakara II. a v roku 1273 moravským stavom, ktoré ho dobyli a vypálili. Padol hrad i katedrála. Aj v roku 1312 ho oligarcha Matúš Čák Trenčiansky dobyl, mesto vypálil a opevnenie dal zbúrať. Napokon v roku 1317 bol vypálený aj hrad a katedrála. Podobné osudy hradný areál zažil ešte niekoľkokrát, napr. v rokoch 1401 a 1465.

Aj samotnému opevneniu je venovaných takmer 40 strán. Spočiatku ochrana bola založená na strmých svahoch a obtekajúcou riekou. V druhej polovici 9. storočia bol hrad dookola opevnený valom, ktorý však zničil rozsiahly požiar. Druhý val využil zostatky z predchádzajúceho opevnenia, pravdepodobne bol nedokončený a postavený len z južnej strany. Tretí široký komorový val bol budovaný na obranu proti ťaženiu nemeckého cisára Henricha III. do Uhorska medzi rokmi 1046 – 1060. Bol mohutný a opevňoval celý hradný vrch. Tiež len na krátky čas. Po požiari v druhej polovici 11. storočia bol nahradený murovanou románskou hradbou, ktorá poslúžila až do 15. stor. Napokon nové opevnenie nadobudlo barokový charakter, dobudované biskupom Tomášom Pálfiom medzi rokmi 1664 a 1673 po dobytí hradu Turkami a následného obliehania cisárskym vojskom. Poslednýkrát bol hrad poškodený na začiatku 18. stor. počas povstania Františka II. Rákociho.

Do stavebnej činnosti je potrebné priradiť prestavbu hradného paláca, obranných a služobných objektov. Napokon nemožno opomenúť Katedrálu sv. Emeráma, ktorá je vlastne komplexom viacerých stavieb. Dnešnou dominantou je horný, pôvodne gotický

kostol postavený v rokoch 1333 – 1355 a na južnej stene dolný románsky kostol z prelomu 11. a 12. storočia. Ďalšou časťou je tzv. Pribinova neskororománska kaplnka.

A tu je potrebné oceniť autorov za prínos, ktorý bol prezentovaný na základe najnovších archeologických výskumov.

Tretia kapitola na ďalších 184 stranách sa venuje umeleckým pamiatkam a výzdobe katedrály. Prináša objav roka 2007 – nález ranorenesančného tabernákula z roku 1497 – skrytého pod neskorobarokovou štukovou výzdobou stien presbytéria horného kostola. Kapitola sa tiež venuje figurálnym a nápisovým náhrobkom a epitafovi niektorých biskupov.

Katedrála zažila ranobarokovú prestavbu v čase biskupa Jána Telegdyho v rokoch 1622 – 1642. Po dobytí hradu Turkami v októbri 1663 a jeho okupovaní do apríla 1664 bola katedrála zdevastovaná a opravil ju biskup Leopold Kolonič po roku 1669.

Medzi najvýznamnejšie ranobarokové pamiatky patrí oltár Snímania z kríža z roku 1662, posledné dielo Hansa Perneggera. Za ním sa nachádza staršia freska, ktorá sa však už do publikácie nedostala.

Katedrálu neobišli ani stavovské povstania. Počas Rákociho povstania bol hradný vrch aj s katedrálou v roku 1704 obsadený Berčením a v roku 1708 počas obliehania cisárskym vojskom generála Heistera značne poškodený. Neskorobaroková prestavba katedrály sa uskutočnila v rokoch 1710 – 1732 za biskupa Ladislava IV. – Adama Erdödyho.

Pozornosť v katedrále si zaslúži aj hlavný oltár Najsvätejšieho Spasiteľa v hornom kostole (1720 – 1732), dvojposchodový chór s biskupskou kaplnkou a organom. Podrobne je spracovaná tvorba maliara Gottlieba Antona Galliarthiho (1720), ktorý je autorom fresiek na klenbách horného i dolného kostola i súboru olejomalieb vsadených do výzdoby na stenách a tiež obrazov na bočných oltároch. Taktiež diela jeho pomocníkov a neskorších autorov, ktorí dopĺňali to, čo bolo poškodené, prípadne vytvárali diela novšieho dáta. A to všetko je až príliš detailne zachytené obrazom i textom.

Štvrtá kapitola sa venuje Biskupskému palácu, Diecéznemu múzeu a Diecéznej knižnici. Na základe inventárov, súpisov a urbárov je predstavené využitie biskupského paláca podľa jednotlivých poschodí a miestností jeho postupná prestavba a modernizácia za jednotlivých biskupov, najmä po úpravách Zachariáša Mošóciho, grófa Ladislava Adama Erdödyho, grófa Antona Révaja a Jozefa Vuruma.

Otvorenie prvého Diecézneho múzea na Slovensku 5. júla 2007 a neskôr aj klenotnice (skvosty Katedrály-Baziliky sv. Emeráma) v bývalých hospodárskych budovách sa stáva inšpiráciou aj pre ostatné diecézy na Slovensku. Veď práve Cirkev má čo ponúknuť a predstaviť verejnosti. Nitra sa tak stala svedectvom toho, že šíriť kresťanstvo sa dá aj takýmto spôsobom. Zdôrazňovaním našich koreňov a kresťanskej tradície.

Podobne je to aj s Diecéznou knižnicou, ktorú v Nitre zriadil biskup Erdödy v prvej tretine 18. storočia. Diecézna knižnica má v súčasnosti viac ako 66-tisíc zväzkov v 40 jazykoch (najmä latinčina, maďarčina a nemčina). Knihy sú datované od roku 1473 až po súčasnosť. Aj to je svedectvom kultúrnosti skúmaného a prezentovaného miesta.

Záver

Kniha sa po bohatom poznámkovom aparáte a mennom registri žiaľ končí. No našťastie pre veľkú zainteresovanosť miestneho biskupa výskum pokračuje a už priniesol nové poznatky (napr. stredoveké maľby z vrcholného talianskeho trecenta), ktoré budú

raz inšpiráciou pre pokračovanie v publikovaní týchto nových výskumov. Naozaj veľkolepé dielo hodné obdivu!

PS.: Do Katedrály – Baziliky svätého Emeráma bola osadená a 4. júla 2013 požehnaná nová vstupná brána s motívom svätých solúnskych bratov sv. Cyrila a Metoda. Zároveň bola v dolnej lodi katedrálneho chrámu otvorená výstava s názvom: Počiatky kresťanstva na Slovensku. Výstava akoby chcela rukolapne prezentovať všetko to, čo sa nachádza v recenzovanej monografii. Výstava podľa slov biskupa Viliama Judáka sprítomňuje „duchovné bohatstvo minulosti a pobáda nás, aby sme sa zodpovedne správali k hodnotám, ktoré budú dýchať z týchto jednotlivých artefaktov“.

Adresa recenzenta:

prof. ThDr. Cyril Hišem, PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta Košice
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: cyril.hisem@ku.sk

JUDÁK Viliam, LIBA Peter (eds.) *Od Petrovho stolca k Veľkej Morave. Pápežské dokumenty o sv. Cyrilovi a Metodovi z rokov 868-2012*. Zostavili Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2012, 179 s. ISBN 978 – 80 – 7162 – 930 – 6.

Je chvályhodné, že v roku 1150. výročia príchodu sv. Konštantína-Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu máme v rukách pápežské dokumenty týkajúce sa osobností solúnskych bratov a ich ďalekosiahleho misijného, kristianizačného a kultúrneho diela. Cirkevný historik, nitriansky biskup Viliam Judák a literárny vedec Peter Liba sa vo vhodnom časovom predstihu zaslúžili o to, aby všetci záujemcovia dostali v Jubilejnom cyrilometodskom roku do rúk zbierku najdôležitejších listov, príhovorov, prejavov, homílií a encyklík pápežov, ktorí sa vyjadrovali k dielu našich vierozvestcov – sv. Cyrila a Metoda.

Matéria diela, teda pápežské dokumenty, predurčuje jeho jednoduchú koncepciu. Autori opatrili publikáciu, ktorá obsahuje 22 pápežských dokumentov, *Úvodom* a v závere *Edičnou poznámkou*. Všetky dokumenty sú čitateľovi vysvetlené a priblížené krátkym informačným opisom pred jeho doslovným textom. Výstižne a erudovane obohatili dokumenty vlastným poznámkovým aparátom a v závere zoznamom literatúry, z ktorej použili publikované dokumenty. V novších dokumentoch rešpektovali aj poznámkový úzus pôvodných autorov textov. Okrem toho, ku grafickej hodnote publikácie patrí aj päť fotografických reprodukcí dobových dokumentov. V poznámkovom aparáte vysvetľujú predovšetkým to, odkiaľ text prevzali, pretože dnes nie všetky dokumenty je možné čerpať z pôvodných prameňov. Staršie pápežské dokumenty, týkajúce sa priamo misijnej činnosti a životných osudov solúnskych bratov v 9. storočí, čerpali z edičného diela Petra Ratkoša (*Pramene k dejinám Veľkej Moravy*) a internetových stránok Vatikánu. Väčšinu textov novodobých pápežských dokumentov čerpali najmä z internetu, pričom spomínajú ich prekladateľov do slovenčiny a porovnanie s anglickými, českými, poľskými, ukrajinskými a talianskymi prekladmi. Preklady, ako spomínajú v edičnej poznámke, nemajú charakter „diplomatického ani kánonického prepisu“, ale tým, že sú adresované širšiemu okruhu čitateľov, usilovali sa ich predstaviť podľa dnešných pravopisných pravidiel súčasnej slovenčiny.

Zbierku dokumentov môžeme – na základe chronologického postupu a procesu – rozdeliť na dve časti. Prvú tvoria pre historickú vedu a počiatky nášho kresťanstva vzácné dobové dokumenty pápežov Hadriána II., Jána VIII. a Štefana V., ktorí žili v 9. storočí a viedli Kristovu cirkev v časovom období, keď spoznali misijné pôsobenie solúnskych bratov, ale aj do osobného kontaktu s nimi. Druhú časť zbierky tvoria dokumenty siedmich pápežov – od Leva XIII. po Benedikta XVI. –, pričom je pochopiteľné, že najviac dokumentov (8) im venoval slovanský pápež bl. Ján Pavol II., ktorý oboch bratov vyhlásil v roku 1980 za spolupatrónov Európy.

Zostavovatelia v zbierke publikujú ako 7. dokument list pápeža Štefana V. *Quia te zelo fidei* z roku 885, a potom ako 8. dokument encykliku pápeža Leva XIII. *Grande munus*

z roku 1880. Nie je tu len cítiť, ale aj fakticky a reálne badať veľkú časovú diferenciu takmer tisícročného mlčania pápežov. Hoci zámerom zostavovateľov bolo podať čitateľom dokumenty týkajúce sa našich cirkevno-národných dejín, vieme, že k osobnostiam solúnskych bratov, resp. k ich dielu, ktoré malo svoje pokračovanie najmä u slovanských národov na Balkáne a vo východnej Európe, sa pápeži písomne vyjadrovali a svoje postoje prejavovali aj hmotnou podporou. Bolo to najmä v súvislosti so slovanskou liturgiou a slovanskými kňazmi, tzv. glagol'ášmi, ktorí pôsobili v biskupstvách dnešnej chorvátskej Dalmácie. Zrejme preto, že tieto dokumenty sa nedotýkajú dejín našej miestnej Cirkvi, zostavovatelia ich neuvedli. Bolo však žiaduce na spôsob exkurzu alebo anotácie spomenúť vlastným sprievodným textom medzi dokumentmi č. 7 a 8, teda medzi rokmi 885 a 1880, aspoň mená pápežov, ktorí poznali kontinuitu diela solúnskych bratov v hlaholskej liturgii, a ktorá prežila aj vďaka pozitívnym postojom viacerých pápežov. Spomenieme Jána IX. (898 – 900), ktorý na žiadosť Mojmíra II. poslal na Veľkú Moravu legátov arcibiskupa Jána a biskupov Daniela a Benedikta okolo roku 900 s poslaním, aby konsekrovali druhú generáciu veľkomoravských biskupov. Hodné bolo spomenúť Jána X. (914 – 928), ktorý sa k slovanskej hlaholskej liturgii vyjadril listom z roku 925. Alexander II. (1061 – 1073) to urobil v rokoch 1061 a 1063. Pápež Inocent IV. (1243 – 1254) na žiadosť senjského biskupa Filipa dovolil v roku 1248 slovanskú hlaholskú liturgiu v jeho biskupstve a všade tam, kde ju už používali. V roku 1252 Apoštolský stolec dovolil používať túto liturgiu v biskupstve Krk. V 15. storočí táto liturgia bola rozšírená v celej Dalmácii a na Istrii. V roku 1631 vydali tlačou Hlaholský misál s finančnou podporou pápeža Urbana VIII. (1623 – 1644). Na podnet toho istého pápeža bol v roku 1640 vytlačený hlaholský Rímsky rituál. Pápež Inocent X. (1644 – 1655) tiež podporoval hlaholskú liturgiu a glagol'ášov. Z iniciatívy pápeža Klementa XI. (1700 – 1721) bol v roku 1706 vytlačený Hlaholský misál. Pápež Benedikt XIII. (1724 – 1730) v období svojho pontifikátu materiálne podporil seminár v Zadari na formáciu a štúdium glagol'ášov. V roku 1804, na základe iniciatívy pápeža Pia VII. (1800 – 1823), osorský biskup znovu uviedol vo Velom Lošinjú bohoslužbu v cirkevnoslovanskom jazyku. Ten istý Pius VII. finančne podporil vydanie hlaholského žaltára.

Tento exkurz vhodne doplnil stanoviská pápežov nasledujúcich storočí ku kontinuite diela solúnskych bratov, hoci nie v našom geografickom priestore. V našich krajoch bolo jeho pokračovanie nepriaznivými historickými okolnosťami a vývojom zastavené, alebo do veľkej miery znemožnené.

Našou hrdosťou je konštatovať, že k dielu, z ktorého dnes žije a dýcha Katolícka cirkev na Slovensku v latinskom aj byzantskom obrade, k misii sv. Cyrila a Metoda sa vyjadril taký veľký počet pápežov. Je príjemné čítať dokumenty v modernej slovenčine, ktoré našim predkom a nám venovali najvyšší pastieri Cirkvi. Pápežské texty sú pre nás studnicou poznania, kresťanskej viery, národnej svojbytnosti i kresťanského univerzalizmu. Pápeži prejavili neskrývanú úctu voči námahe a obetavosti solúnskych bratov a ocenili ich činnosť najvyššími hodnoteniami a poctami. Podobne túto úctu preukazovali aj ich dielu, ktoré malo svoje pokračovanie v nasledujúcich storočiach.

Právom patrí vďaka aj zostavovateľom zbierky pápežských dokumentov za to, že nám umožnili mať v rukách pred očami a srdcom toto dielo a poznať duchovné

bohatstvo i dedičstvo, z ktorého môžeme obohatiť nielen svoje obzory historického poznania, ale poznať aj starostlivosť najvyšších pastierov Cirkvi o naše duchovné blaho, náboženské, kultúrne a spoločenské napredovanie.

Adresa recenzenta:

doc. ThDr. Peter Sedlák, PhD.

Rím. kat. farský úrad sv. Antona, opáta

082 71 Rožkovany 170

e-mail: martineum@centrum.cz

RECENZENTI PRÍSPEVKOV | REVIEWERS

ThDr. Konštantín Daniel BOLEŠ O.Praem.

Rehoľný dom premonštrátov
Hlavná 67, 040 01 Košice
e-mail: danielb.posta@gmail.com

ThDr. Peter BORZA, PhD.

Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity
Katedra historických vied
Ul. biskupa Gajdica 2, 080 01 Prešov
e-mail: peter.borza@unipo.sk

ThLic. Tomáš FILIP, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta Košice
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: mgr.tomas.filip@gmail.com

prof. ThDr. Cyril HIŠEM, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta Košice
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: cyril.hisem@ku.sk

doc. PhDr. Ivan CHALUPECKÝ

Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta Košice
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: ich@systemhouse.sk

prof. ThDr. Gabriel RAGAN, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta Košice
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: gabriel.ragan@ku.sk

ICDr. JUDr. Juraj JURICA, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta Košice
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: juraj.jurica@ku.sk

ThDr. Norbert KOTOWSKI

Eichelgasse No 1
912 57 Pegnitz
BRD / Bayern

ThDr. Angelus Štefan KURUC O.Praem., PhD.

Rehoľný dom premonštrátov
Hlavná 67, 040 01 Košice
e-mail: stefan.kuruc@gmail.com

doc. PhDr. ThDr. Štefan LENČIŠ, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta Košice
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: stefan.lencis@ku.sk

PaedDr. ThDr. Dominik MACÁK, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta Košice
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: dominik@ku.sk

doc. ThDr. Ing. Vladimír Inocent SZANISZLÓ OP

Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta Košice
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: vladimir.szaniszlo@ku.sk

prof. PaedDr. ThLic. Martin WEIS, ThD.

Teologická fakulta
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Kněžská 8, CZ – 370 01
e-mail: weis@tf.jcu.cz

Notitiæ historiæ ecclesiasticæ

vedecký recenzovaný časopis | *Scientific peer-reviewed journal*

ročník | *Volume 2, číslo | Issue 1, rok | Year 2013*

Adresa vydavateľa | *Addres of Editorial Publisher:*

© 2013 Verbum – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku

Námestie Andreja Hlinku 60, 034 01 Ružomberok

web: www.ku.sk

Adresa redakcie | *Addres of Editorial Office:*

© Inštitút cirkevných dejín, Teologická fakulta Košice

Katolícka univerzita v Ružomberku

Hlavná 89, 041 21 Košice

web: www.icd.ktfke.sk

email: icd@ktfke.sk

Tlač | *Print:*

Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov

Pokyny pre autorov | *Instructions for Authors*

www.icd.ktfke.sk

Fotografie na prednej a zadnej strane obálky predstavujú pohľad na polychrómovanú drevorezbu Sv. Stanislava z roku 1470, pravdepodobne od majstra Jána Weisza, ktorá sa nachádza pod západným portálom Dómu sv. Alžbety v Košiciach.

Foto: Ing. Ľudovít Spoločník

ISSN 1338-9572

Evidenčné číslo: EV 4697/12

IČO vydavateľa: 37 801 279

Dátum vydania periodickej tlače: jún 2013